

KRAS

MAJ 2007 št: 81 cena 3,95 € / 950 SIT

K R A S
DESTINATION MANAGEMENT
POSTOJNA

Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

 ZADRUŽNA KRAŠKA BANKA

WWW.MOBITEL.SI

REVUJO KRAS PODPIRAJO V PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Aerodrom Ljubljana

Aerodrom Ljubljana

Dober začetek vaših potovanj!

www.lju-airport.si

Amsterdam	Dublin	London	Podgorica	Split
Beograd	Dunaj	Moskva	Praga	Tel Aviv
Berlin	Frankfurt	München	Priština	Tirana
Bruselj	Istanbul	Ohrid	Sarajevo	Zürich
Budimpešta	Kopenhagen	Pariz	Skopje	...

PREKLOPI NA ŠIROKOPASOVNI SIOL INTERNET!

HITREJŠI, MOČNEJŠI, BOLJŠI

4

MESECE +
BREZPLAČNO

www.siol.net · 080 1000

SIOL INTERNET že od 18 € (4.313,52 SIT) mesečno

SIOL TV že za 20 € (4.792,80 SIT) mesečno

Priporočamo naslednje pakete:

DUO že od 28 € (6.709,92 SIT) mesečno

Vsebuje: SIOL internet in SIOL telefonijo

DUO TV že od 37 € (8.866,68 SIT) mesečno

Vsebuje: SIOL internet in SIOL TV*

TRIO že od 38 € (9.106,32 SIT) mesečno

Vsebuje: SIOL internet, SIOL telefonijo in SIOL TV*

Za dodatne informacije in naročila obiščite www.siol.net ali www.telekom.si, pokličite 080 1000 ali se oglasite v Teletrgovini, Mobilnem centru ali pri pooblaščenem prodajalcu. Akcijska ponudba 4 mesece brezplačno se nanaša na mesečno naročnino in velja od 1.4.2007 do 31.8.2007 za vse nove naročnike, ki bodo v času trajanja akcije naročili katerikoli paket širokopasovnih storitev in se zavezali za 12 mesecev. V primeru subvencioniranja TV komunikatorja je vezava 24 mesecev. Možne hitrosti SIOL interneta so od 256/128 kbit/s dalje.

*SIOL TV je možno spremljati le na določenih krajih. Oglejte si seznam krajev na www.siol.net. Vse cene vključujejo DDV. Cene v drugi valuti so informativne narave in so preračunane po tečaju zamenjave 1 EUR = 239,64 SIT.

INTERNET · TV · TELEFON

Telekom
Slovenije

Midva, kjerkoli že sva
Povezana s prijaznim telefonom.

Penzion Plus Paket

EmporiaLife je mobitel, namenjen starejšim uporabnikom. Velik zaslon z močno osvetlitvijo in velike tipke zagotavljajo povsem enostavno upravljanje ter pravi občutek varnosti. Telefon ima namreč vgrajeno veliko hitro tipko, s katero lahko v primeru težav, tudi zdravstvenih, nemudoma pokličete pomoč. Tu je še kakovostni zvočnik, kot nalašč za prostoročno uporabo in prijetne pogovore z najbližjimi.

EmporiaLife

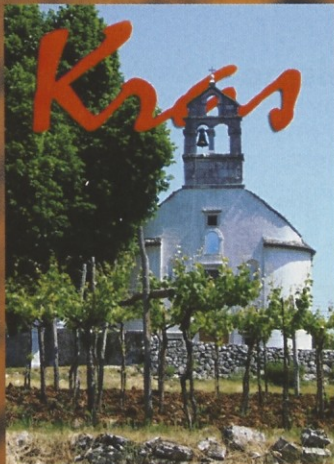
77,00 EUR

18.452,28 SIT

Akcijska ponudba aparatov traja do odprodaje zalog in velja za vse naročniške pakete, razen za osnovni SOS paket, paket Podatkovni bonus, Enotni paket, paket Telemetrija in izbrani paket na podrejeni številki v storitvi Avtotелефon. Sklenitev/podaljšanje naročniškega razmerja Mobitel GSM/UMTS za **12 mesecev**. Velja za vse, ki nimate veljavnih aneksov podpisanih pred 5. 2. 2005, oziroma nimate veljavnega aneksa GSM št. 8/2005.

- lahko berljiv zaslon na dnevni svetlobi in soncu
- velike črke in številke

Medijsko podjetje
MEDIACARSO d.o.o.

Telefoni revije Kras:
01/421 46 95, 01/421 46 90
05/766 02 90
Fax:
01/421 46 95, 05/766 02 91
E-mail: media.carso@siol.net

Kras, revija o Krasu in krasu
o ljudeh in njihovem ustvarjanju,
izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o.,
Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95,
(+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: media.carso@siol.net
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras:
p.p. 17, 6223 Komen;
telefon: (+386) 05/766-02-90
fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV
3,95 €, (950 SIT)
naročnina za šest zaporednih števil z
8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo
na naročnikov naslov v Sloveniji 31,30 €,
na naročnikov naslov v tujini 45 €
Transakcijski račun pri NLB,
podružnica Ljubljana-Center, Trg republike 2:
02010-0089675302
Devizni račun pri NLB:
010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJBA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij
uredništvo ne vrača.
Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije
Kras je dovoljeno uredniškovim soglasjem
in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka:
ISSN 1318-3257.
Naklada: 4000 izvodov

Slika na naslovnici:
Podružnična cerkev sv. Notburge v Krepljah pri Dutovljah,
ki so jo pod strokovnim vodstvom
obnovili domačini in obnovo tudi sami financirali.
Fotografija: mag. Nataša Lapanja Jazbec

D
73779/2007
KRAS

100702687,81

COBISS

SIT KOPER - BIB. CAPODISTRIA

Vsebina

MAJ 2007, št. 81

Župani Krasa	
ZOPER ZLORABO IMENA "Kras"	4
Župani Notranjsko-kraške regije	
POVABILO KOLEGIJU KRAŠKIH ŽUPANOV	
NA POGOVOR IN USKLADITEV STALIŠČ	5
Rok Hribar	
TURISTIČNA DESTINACIJA KRAS - IDEJA, VIZIJA IN PRILOŽNOST	6
Žiga Novak	
KAJ, ČE BI CHURCHILL PREVLADAL?	10
Klavdij Brajnik	
POMAGATI NAŠEMU GOSPODARSTVU IN PREBIVALCEM	14
Mag. Erik Modioc	
PRAVI LJUBITELJI KRASA Z VSEGA SVETÂ	
SE LAHKO LEPO SPORAZUMEVAMO	18
Uredništvo	
KMEČKI IN IZLETNIŠKI TURIZEM NA DUJČEVI KMETIJI V ŠKOFLJAH	24
Marij Maver v pogovoru z Bojanom Pavletičem	
POČIVALI BOMO NA ONEM SVETU	26
Poljanka Dolhar	
"OBMORSKI" LIK LEPE VIDE	30
Bojan Pavletič	
SVETÓ NI SVÉTO	31
Ivan Vogrič	
DORA GRUDEN (1900-1986)	34
Dr. Andrej Capuder:	
TIHA VASICA KAČIČE NA KRASU JE DOBILA SVOJEGA HOMERJA	36
Prof. Mitja Guštin	
EMONSKI FORUM DR. LJUDMILE GEC PLESNIČAR	38
Jože A. Hočevnar	
KRAŠKI TOPONIMI DR. JULIJA TITLA	40
Elija Sabadin	
IZGUBLJENA ENOTNOST	41
Mag. Nataša Lapanja Jazbec	
POMEMBNO JE STROKOVNO RESTAVRIRANJE KULTURNE DEDIŠČINE	44
Dr. Vlasta Meden Klavara	
KO DUŠA NIMA KAM	48
Dr. Andrej Gogala	
MEGLA NA KRASU	52
Prof. dr. Stanka Šebela	
AKTIVNI TEKTONSKI PREMIKI IN POSTOJNSKA JAMA	54
Dr. Janja Kogovšek	
KAKOVOST REKE SKOZI ČAS	56

Postojnsko jamo leta 2005
obiskalo 524.200 turistov

Kobilarno leta 2005
obiskalo 109.200 turistov

Predjamski grad leta 2005
obiskalo 109.2000 turistov

Škocjanske jame leta 2005
obiskalo 87.370 turistov

Štanjel - ne registrira turistov

Cerkniško jezero
(in Planisko polje) ne registrirata turistov

TURIZEM NA KRASU

Odprto protestno pismo županov Krasa

ZOPER ZLORABO IMENA "Kras"

Župani občin Krasa so pred nekaj več kot mesecem naslovili na Svet Notranjsko-kraške regije in na Službo Vlade R Slovenije za lokalno samoupravo in regionalni razvoj protestno pismo zoper zlorabo imena "Kras" za promocijo in trženje proizvodov, ki niso skladni z vrednotami Krasa in z njegovo svetovno prepoznavno kulturno krajino. Pismo objavljamo v celoti.

Uredništvo

Upošteva je dejstvo,

- da je bila beseda »Kras« do srede 19. stoletja samo pokrajinsko ime za regijo Kras med Tržaškim zalivom in Vipavsko dolino ter med Soško dolino in Brkini,

- da so geološki pojavi na tem ozemlju tako značilni, da se je povsod v Evropi oprijel izraz »kraški pojavi« in nato enostavno »kras« za vsa poznejša odkritja podobnih ozemelj,

- da predstavlja torej »Kras« z veliko začetnico jasno določeno območje, ki leži v Republiki Sloveniji na območju občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen, Sežana in delno tudi občin Koper ter Miren-Kostanjevica, v Republiki Italiji pa na skoraj celotnem območju Tržaške pokrajine in na jugovzhodnem delu Goriške pokrajine, medtem ko nosijo ime »kras« z malo začetnico v Sloveniji številna območja, kot na primer tudi notranjski, dolenski ali alpski kras,

župani Občine Divača, Občine Hrpelje-Kozina, Občine Komen, Občine Miren-Kostanjevica in Občine Sežana (v nadaljevanju župani Krasa) ugotavljamo, da v zadnjem času posamične ustanove na različnih območjih Slovenije izven Krasa zlorabljajo pojem »Kras« z veliko začetnico za opis ali predstavitev območij ali dela območij, čeprav le-ti niso del Krasa. Zadnji tak primer predstavlja Programski del Regionalnega razvojnega programa za Notranjsko-kraško regijo 2007-2013, ki v točki »3.10 Trženje in informiranje obiskovalcev Notranjsko Kraške regije« povsem zavajajoče in netočno določa, da »je Kras geografsko gledano širši od statističnih meja Notranjsko-kraške regije« in dalje, da »Kras kot turistično območje predstavljajo svetovno znane turistične znamenitosti in točke, kot so: Postojnska jama, Predjamski grad, Grad Snežnik, Cerkniško jezero, krajinski park Rakov Škocjan, Planinsko polje, Križna jama, Tehniški muzej Bistra«. Poleg tega naj bi bil namen projekta "povezati celotno območje KRAS-a v zaokroženo turistično destinacijo, zagotoviti blagovno znamko in enotno grafično podobo za turistično trženje območja".

Župani občin Krasa najostreje protestiramo proti poskusom zlorabe imena in pojma Kras za promoviranje ali trženje programov, storitev in drugih projektov, ki ne ali ne vsaj v pretežni meri potekajo na samem Krasu oziroma vključujejo Krasa. Še posebej smo ogorčeni nad poskusi ustanovitve in trženja turistične destinacije Kras s sedežem izven Krasa kot tudi za zlorabljanje teritorialne znamke Kras v povsem druge namene, saj je osnovni namen razvoja turizma na (matičnem) Krasu, da skozi trženje naravnih vrednot in kulturne dediščine zagotovi ohranjanje in razvoj njegove svetovno prepoznavne kulturne krajine. Župani Občin Krasa zato pozivamo Svet Notranjsko-kraške regije, da ustrezno popravi programski del svojega regionalnega razvojnega programa, Službo Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalni razvoj pa, da finančno ne podpira projekte in programe, ki zlorablajo ime Krasa.

Župani občin Krasa ob temu poudarjamo svojo pripravljenost za sodelovanje naših občin z občinami Notranjsko-kraške regije kot tudi z drugimi občinami pri premagovanju skupnih razvojnih izzivov, torej na primer tudi na področju skupnega promoviranja in trženja naših turističnih območij, v nobenem primeru pa ne bomo dopustili, da se zlorablja ime Krasa za promocijo in trženje proizvodov, ki niso skladni z vrednotami Krasa in z njegovo svetovno prepoznavno kulturno krajino.

Občina Divača, župan Matija Potokar

Občina Hrpelje-Kozina, župan Zvonko Benčič

Občina Komen, župan Uroš Slamič

Občina Miren-Kostanjevica, župan Zlatko Martin Marušič

Občina Sežana, župan Davorin Terčon

Stališče do odprtega pisma kraških županov

POVABILO KOLEGIJU KRAŠKIH ŽUPANOV NA POGOVOR IN USKLADITEV STALIŠČ

Na odprto protestno pismo županov Krasa, objavljeno na levi strani, so se odzvali župani Notranjsko-kraške regije in povabili župane Krasa na pogovor in uskladitev stališč. Njihovo stališče do odprtega protestnega pisma objavljamo v celoti.

Uredništvo

Župani, člani sveta Notranjsko-kraške regije ocenjujemo, da odprto pismo kraških županov po nepotrebnem izpostavlja dilemo glede uporabe poimenovanja »Kras« oziroma »kras« na določenem geografskem področju. Zlasti, ker je izpostavljen problem uporabe tega poimenovanja samo za področje trženja različnih proizvodov in storitev za področje turistične promocije, in nikakor ne gre za uzurpacijo poimenovanja za geografsko ali zgodovinsko pogojeno območje.

Po našem mnenju niti Regionalni razvojni program Notranjsko-kraške regije za področje razvoja turizma niti prizadevanja družbe Postojnska jama, turizem, d. d. s postavljanjem svojih ciljev ne posegata na področje, ki bi komurkoli škodila. Prizadevanja gredo kvečjemu v obratni smeri, saj sta Notranjsko-kraški regionalni zavod za turizem Postojna in družba Postojnska jama, turizem, d. d. v okviru projekta »Mnagement turistične destinacije Postojna« razvila veliko širši koncept hierarhije blagovnih znamk za celotno področje turistične destinacije KRAS, kot je zgolj občinski ali regijski pogled, prav tako pa je v zaključni fazi priprava Strategija razvoja za turistično destinacijo KRAS, ki vključuje območje

jugozahodno od Ljubljane in se razprostira preko Notranjske do Brkinov in zajema seveda celoten Kras preko državnih mej. Pobudi se priključuje tudi rovtarsko območje.

Po našem mnenju je namreč v tem trenutku čas, da se vsa ta območja skupaj uveljavijo kot samostojna turistična destinacija in ne kot nekakšen privesek obalni »hiperdestinaciji«, kot to vidijo nekateri turistični strategji na državni ravni. Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007-2011 predvidevajo v letošnjem letu aktivnosti v zvezi z identifikacijo bodočih turističnih destinacij Slovenije in nosilcev njihovega razvoja. Menimo, da te enkratne priložnosti ne smemo zamuditi, in ocenjujemo, da bodo medsebojni spori v smislu tehtanja take odločitve naš položaj kvečjemu poslabšali.

Poudarjamo, da se je tudi registracija blagovne znamke za potrebe turistične promocije izognila izpostavljenim dilemam in uporablja izraz »KRAS« z velikimi tiskanimi črkami. Tako bodo posebnosti in značilnosti Krasa in drugih geografskih ter zgodovinskih enot ostale neprizadete in bodo kvečjemu bogatile skupni prostor enovite turistične destinacije.

Župani Notranjsko-kraških občin vabimo kolegijske kraških županov na srečanje in uskladitev naših stališč na področju morebitne skupne turistične promocije. Poudarjamo tudi, da projekt razvoja turistične destinacije KRAS na noben način ne posega v oblikovanje pokrajin in opredeljevanje mej.

Postojna, 4. aprila 2007

Da ne bo nesporazuma:

TURISTIČNA DESTINACIJA KRAS

Rok Hribar

Na ozemlju Slovenije se že dalj časa ustanovljajo turistične destinacije* z večjo ali manjšo uspešnostjo in prepoznavnostjo. Na žalost večini destinacij ne uspe prodreti širše od notranjih meja Slovenije. Podjetja uporabljajo različna imena, blagovne znake in druga marketinška orodja, s katerimi poskušajo privarčevati kupcu čas, da izbere med množico blagovnih znamk tisto, ki mu ponuja najboljšo kombinacijo lastnosti. V kupčevih očeh mora biti blagovna znamka dobro poznana, da ji zaupa in da z njo poveže določeno storitev ali izdelek.

Postojnska jama, turizem, d.d., si že daljši čas prizadeva, da bi se na območju od jugozahodnega dela Ljubljane proti obali Jadranskega morja oblikovala turistična destinacija KRAS z istoimensko blagovno znamko KRAS, ki bi združevala turistično ponudbo na tem območju. Glavni razlogi za takšna prizadevanja so prepočasna rast števila prihodov turistov v Slovenijo, prevelika odvisnost turizma od toka turistov, ki izberejo Hrvaško za svojo ciljno destinacijo, prekratek časa bivanja gostov na območju turistične destinacije KRAS in zelo ostra domača ter tuja konkurenca, ki vsakemu posameznemu turističnemu ponudniku grozi, da postane neopazen.

V slovenskem prostoru se je v zadnjem času, kljub uvedbi satelitskih računov, premalo storilo na področju razvoja ustreznih statističnih metod za boljše merjenje učinkov turizma, hkrati pa se turistični sektor še ni pričel ukvarjati z iskanjem, odkrivanjem in s spremljanjem primarnih vzrokov za prihajanje turistov, njihove potrošnje, njihovega zadovoljstva in dodatnih neizkoriščenih oziroma nezadovoljenih potreb gosta. Na drugi strani se v akademskih krogih še vedno nekateri sprašujejo, ali je oblikovanje turističnih destinacij v Sloveniji sploh potrebno, saj je Slovenija glede na svojo velikost komaj primerljiva s tujimi turističnimi destinacijami in je zaradi tega pravzaprav ena sama turistična destinacija.

V tem članku se ne osredotočam na zastavljene probleme, ampak je v njem moj glavni namen nakazati pomen in možnosti združevanja turističnih ponudnikov z vključevanjem drugih partnerjev pod okrilje zaokrožene turistične destinacije KRAS.

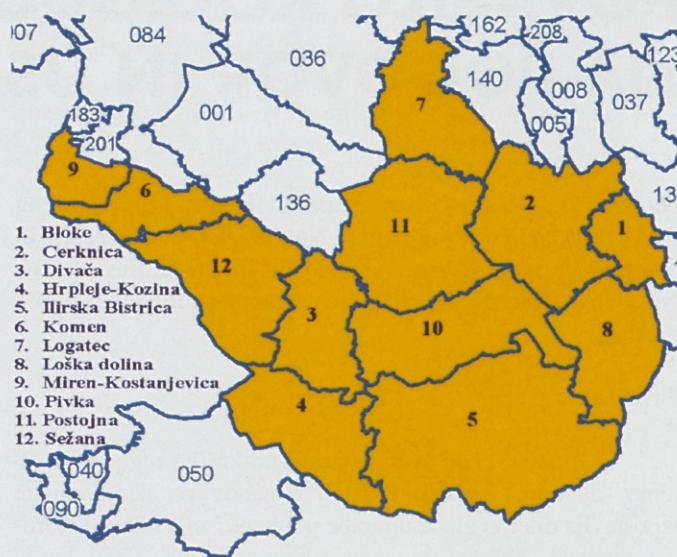
Geografska opredelitev turistične destinacije KRAS

Katera območja bi se lahko združevala pod blagovno znamko KRAS? Geografsko območje potencialne turistične destinacije KRAS bi lahko zajemalo naslednja območja od

jugozahodnega dela Ljubljane proti obali Jadranskega morja, kakor je prikazano na sliki 1:

- Notranjska (občine: Bloke, Cerknica, Ilirka Bistrica, Logatec, Loška dolina, Pivka in Postojna);
- Brkini in Ilirskobistriško (občini: Hrpelje-Kozina ter Ilirska Bistrica);
- Kras (občine: Divača, Hrpelje-Kozina, Komen, Sežana in Miren-Kostanjevica).

Slika 1: Prikaz območja turistične destinacije KRAS
Vir: Prirejeno po SURS-u**

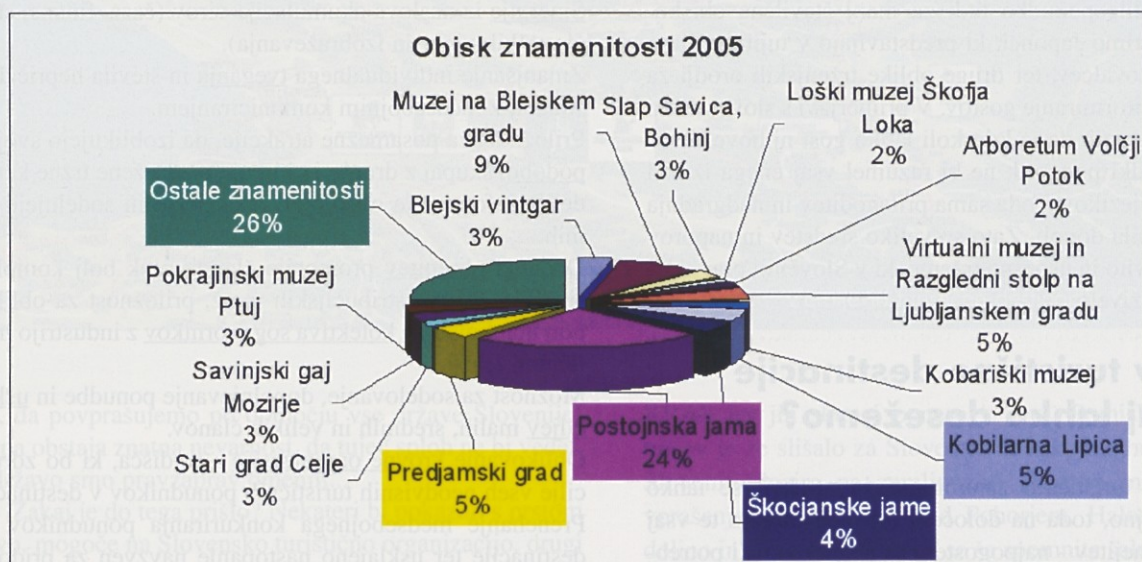
Zakaj turistična destinacija KRAS?

Zakaj je potrebno združevati z veliko in z malo začetnico napisani kras? Oglejmo si nekaj zanimivih podatkov o povpraševanju o turistični destinaciji KRAS in o drugih slovenskih turističnih destinacijah!

Po podatkih SURS-a** je v letu 2005 vse slovenske znamenitosti obiskalo 2.184.254 obiskovalcev, od tega 1.156.976 ali 53 % tujcev. Potencialno območje turistične destinacije KRAS, ki obsega 2.289,2 km², pa je obiskalo kar 873.700 obiskovalcev, kar predstavlja približno 40 % vseh obiskovalcev slovenskih znamenitosti. Podatek, da si je 726.757 tujih obiskovalcev Slovenije ali skoraj 63 % od vseh tistih tujcev, ki so obiskali Slovenijo, ogledalo znamenitosti

IDEJA, VIZIJA IN PRILOŽNOST

Slika 2: Obisk prvih 15 najbolj obiskanih znamenitosti v Sloveniji v letu 2005
Vir: Prirejeno po SURS

območja turistične destinacije KRAS, pa takoj ovrže vsakršno misel, da si območje turistične destinacije KRAS ne zasluži svojega imena ponesti v širni svet.

Na sliki 2 - segmentnem diagramu - vidimo, da je Postojnska jama s 24 % uspela privabiti največje število turističnih obiskovalcev v Sloveniji, šele nato pa se po približno s 5 % uvrščajo na drugo mesto Kobilarna Lipica, Predjamski grad ter na tretjem mestu Unescova dediščina Park Škocjanske jame. Z vidika namestitvenih zmogljivosti je turistična destinacija KRAS predstavljala v letu 2005 le 8 % vseh namestitvenih zmogljivosti Slovenije, pri tem da je bila povprečna stopnja zasedenosti ležišč na območju turistične destinacije KRAS skromnih 6 %.

Če primerjamo turistično destinacijo KRAS z Julijskimi Alpami – eno izmed najbolj prepoznanih turističnih destinacij Slovenije, takoj opazimo prevladujoče vrste gostov. Na območju turistične destinacije Julijske Alpe prevladujejo tako imenovani stalni gostje, saj z 20 % vseh namestitvenih zmogljivosti Slovenije ta turistična destinacija dosega zavidljive rezultate. Povprečna stopnja zasedenosti tamkajšnjih razpoložljivih ležišč je bila 24,3%, pri čemer so večino razpoložljivih prenočišč zasedli tuji gostje - kar 70 %! Iz podatka o zasedenosti razpoložljivih ležišč v vsej Sloveniji

(26,5 %) lahko sklepamo, da predstavljajo Julijske Alpe turistično destinacijo za stacionarne goste, turistična destinacija KRAS pa je destinacija za tranzitne goste.

V primerjavi s preostalimi destinacijami zunaj meja Slovenije, kot so npr. Toskana, Benečija in Salzburg, so vse našete destinacije ne samo večje že po površini, ampak imajo dolgoletno turistično tradicijo, kulturno tradicijo, svetovno prepoznavnost itn. V večini italijanskih turističnih destinacij se nahaja vsaj eno termalno središče, ki zadrži približno 40 % vseh obiskov destinacij. Iz tabele 1 na naslednji strani vidimo, da Benečija privablja zelo veliko število obiskovalcev predvsem zaradi svetovne prepoznavnosti Benetk. Na območju turistične destinaciji Salzburg in mesta Salzburg je izrazito uspešen kongresni turizem, ki zagotavlja visoko povprečno potrošnjo gostov. Kot lahko vidimo, so znamenitosti, kultura in odprti ljudje teh turističnih destinacij osnovni razlog za njihovo prepoznavnost, ki so jo gradili dolgo obdobje. Danes pa največji delež turizma predstavljajo tako imenovane dopolnilne dejavnosti, kot so kongresni turizem, restavracije, trgovina itd.

Bolj kot samo številke so pomembne aktivnosti, ki jih opravljajo turistične destinacije na tujem. V zadnjih letih so uveljavile prepoznavne blagovne znamke, učinkovite rezervacijske portale, destinacijske turistične kartice, elektronske

Tabela 1: Tuje turistične destinacije

Vir: Spletne strani: www2.salzburg.info, www.regione.toscana.it, www.regione.toscana.it, 12.4.2007

	Km2	Prebivalstvo	Prihodi	Nočitve
Toskana	22.990	3.516.296	4.662.882	35.545.415
Benečija	18.391	4.759.872	12.468.600	56.732.959
Mesto Salzburg	7.154	150.269	1.047.137	1.884.850

vodiče, prilagodile ponudbo tudi za manj številčne obiskovalce, kot so recimo Japonci, ki predstavljajo v tujih destinacijah 3 % obiskovalcev, ter druge oblike trženjskih orodij za spremljanje in informiranje gostov. V primerjavi s slovenskimi ponudniki so dosegli, da je kdorkoli lahko gost njihove destinacije, saj le redki popotnik ne bi razumel vsaj enega izmed petih ponujenih jezikov. Toda sama prilagoditev in nadgradnja ponudbe ne bi bila dovolj. Zato so veliko sredstev in naporov vložili v učinkovito in uspešno trženje, ki v Sloveniji prav tako še ni povsem zaživelo.

Združitev turistične destinacije KRAS. Kaj lahko dosežemo?

Večina turističnih zanimivosti in atrakcij se lahko razvija samostojno, toda na določeni točki se morajo te vsaj zaradi svojih omejitev - najpogosteje na primer zaradi potrebnih finančnih sredstev in zaradi nastopanja na tujih trgih - pričeti združevati in iskati partnerje. Prav tako se je treba zavedati, da ni ponudnika, ki bi lahko gosta zadovoljil le s svojimi lastnimi storitvami, pa je zato nujno povezovanje in skupno nastopanje na trgu. Ker je vsak turistični ponudnik zelo specializiran v svoji dejavnosti, bi bilo najbolj smiselno, da se ustanovi skupna organizacija, ki bi imela osrednjo vlogo na naslednjih področjih:

- proučevanje, spremljanje in spreminjanje karakteristik obiskovalcev;
- vodenje izboljšav, izdelava analiz, raziskovanje in razvoj;
- opravljanje najbolj ustreznega benchmarkinga***;
- vodenje in opravljanje aktivnosti na področju zagotavljanja kakovosti storitev;
- vodenje in čim širše promoviranje rezervacijskega in informacijskega sistema;
- spodbujanje izmenjave informacij med atrakcijami in drugimi partnerji, vključenimi v sistem;
- svetovanje pri oblikovanju in nadzoru strategij zanimivosti in atrakcij;
- opravljanje drugih trženjskih aktivnosti za promocijo destinacije KRAS na tujih trgih.

Kakšne prednosti lahko pričakujejo člani združene organizacije v turistični destinaciji KRAS? Predvsem so to: Možnost za promoviranja skupne blagovne znamke, tém in paketov, ki privlačijo obiskovalce na to geografsko območje.

Sinergije iz naslova akumulacije virov (časa, financ, stroškov, človeških virov in izobraževanja).

Zmanjšanje individualnega tveganja in števila nepričakovanih situacij z medsebojnim komuniciranjem.

Priložnost za posamezne atrakcije, da izoblikujejo svojo jasno podobo, skupaj z drugimi oblikujejo združene tržne kampanje, delijo informacije o skupnih raziskavah in sodelujejo v forumih.

Dodatna okrepitev promocije članov prek bolj kompleksnih, širših in ožjih distribucijskih mrež, priložnost za oblikovanje bolj učinkovitega kolektiva sogovornikov z industrijo in s političnimi telesi.

Možnost za sodelovanje, dopolnjevanje ponudbe in uskladitve ciljev malih, srednjih in velikih članov.

Oblikovanje krovne organizacije - središča, ki bo združevalo cilje vseh neodvisnih turističnih ponudnikov v destinaciji.

Prenehanje medsebojnega konkuriranja ponudnikov znotraj destinacije ter usklajeno nastopanje navzven za pridobivanje novih gostov in partnerjev.

Glavne prednosti združevanja pa niso samo za ponudnike na območju turistične destinacije, marveč so tudi in predvsem za gosta, ki obišče destinacijo. Turistično destinacijo ponavadi sestavljajo naslednji elementi: pokrajina s svojimi naravnimi danostmi, kot so reke, jezera, morje, podzemne jame, pa tudi proizvodi človeškega dela, ki so povezani z bližnjo ali daljno preteklostjo.

Vzemimo Grčijo kot primer! Kaj pomislimo ob besedi Grčija in kaj si ob tem predstavljamo? Misli uidejo lahko na antično akropolo Aten, na grške bogove, na nešteto muzejev, na neskončne plaže, na otoke (Zakynthos, Santorini, Rodos,...), na tamkajšnje razgibano gričevje, na vino, olive itn. Opazimo torej, da vsak turist hitro prepozna, kaj je značilno za neko državo.

Slovenija zaenkrat še ni prodrla s svojimi promocijami na svetovnem turističnem trgu s podobno vsebino, s katero bi se opazno razlikovala od drugih držav – oziroma njihovih turističnih destinacij. Ob misli na Toskano si takoj predstavljamo gričevnato pisano pokrajino ter njene znamenitost, kot so poševni stolp v Pizzi, Firenze z Davidovim kipom in z drugimi znamenitostmi.

Kot zaključek tega miselnega popotovanja pomislimo, kaj so ikone Kras-a, ki bi jih takoj našel tujec - Štanjel?, Lipica?, Postojnska jama?, Škocjanske jame?, Nova Gorica?, Portorož? Mogoče bi tujec dodal celo Ljubljano, če bi mu

omenili, da povprašujemo po območju vse države Slovenije! Seveda pa obstaja znatna nevarnost, da tujec sploh ne bi vedel, katero državo smo pravzaprav omenili...

Zakaj je do tega prišlo? Nekateri bi pokazali s prstom na državo, mogoče na Slovensko turistično organizacijo, drugi na koga drugega. S tem samo potrjujemo, da smo do sedaj delovali po sistemu »free riderja«, nekoga, ki služi na račun dela drugih in se obnaša pasivno, omejeno. Zato ni čudno, da skoraj noben ponudnik ne ve, kaj tujci vedo o nas. In še huje: niti ne vemo točno, kaj si želijo?! Turizem ne pomeni čakanje na gosta, ki odkriva neznano deželo, temveč pomeni biti aktiven, fleksibilen, vedno prvi, vedno najboljši v lastnem delu. Pogled v dnevno časopisje je včasih kar šokanten, ko pregledujemo množico novinarskih člankov, ki govorijo o turističnih ponudnikih, občinah in neskončnih potencialih razvoja turizma v Sloveniji. Bolj natančen pogled pa pogosto razkrije, da je velik del te energije usmerjen le v medsebojno domače tekovanje, v razkazovanje in celo širjenje nesoglasja, namesto v izboljševanje ponudbe in krepitev položaja na mednarodnem trgu.

KRAS - mali, veliki kras

V pogovornem jeziku ne moremo ločiti z veliko ali z malo začetnico izgovorjeni KRAS. Pomen besede lahko ločimo šele iz vsebine celotnega stavka ali pogovora. Seveda je pomembno, da smo Slovenci ponosni, da imamo edinstveni Kras – tako imenovani referenčni ali matični Kras, vendar naj njegova edinstvenost ne pomeni ograjevanja! Kraševci so lahko ponosni na skupni izziv, v uresničevanju katerega lahko celotno območje dvanajstih kraških občin nosi zlate črke

KRAS ter jih skupaj ponese v svet. Pomislim, kako malo tujcev je že slišalo za Slovenijo in kako majhen del jih lahko Slovenijo locira na zemljevidu! Zato se mi takoj postavi vprašanje, ali kdo loči med Pohorjem, Halozami, Vipavsko dolino in Krasom? Verjetno se še spomnite šale, ko so vprašali Avstrijce, kaj jim predstavlja Slovenija? Odgovor je bil: »Bencinsko črpalko na poti na Hrvaško!«.

Zato pozabite na navidezne meje, imena in vzklike: »To je moje!«, saj le ti drobijo slovensko narodno zavest, nas oddaljujejo od razvijajočega se sveta. Z nesodelovanjem ali celo s spori ne bomo privabljali gostov v naše kraje, ampak jih razočarali, odbijali in prepuščali konkurenčnim turističnim destinacijam. Zato se začnimo pogovarjati, sodelovati in graditi temelje za razvoj že danes! Poiščimo ideale, h katerim lahko stremimo, da bomo lahko v prihodnosti ponosni na opravljeno delo, na sebe in da bomo mi in naši potomci imeli več - svetovno znano turistično destinacijo KRAS.

* »Turistična destinacija je zaokrožen geografski prostor z naravnimi, kulturnimi značilnostmi, z javno in turistično infrastrukturo ter s pripadajočimi storitvami, ki se sistematično trži z namenom privabljanja obiskovalcev in turistov, ki povprašujejo po tovrstni turistični ponudbi.«

** SURS – Statistični urad Republike Slovenije

*** Benchmarking - Standardizirana primerjava in spremljanje konkurenčne ponudbe z namenom izboljšanja lastnih procesov

Rok Hribar, zunanji sodelavec na področju razvoja in trženja produktov v podjetju Postojnska jama, turizem, d.d.

Postojnska vrata kot severni Monte Cassino

KAJ, ČE BI CHURCHILL PREVLADAL?

Žiga Novak

Vsak ljubitelj zgodovine druge svetovne vojne bo vedel, da je britanski državnik Winston Churchill med vojno zagovarjal invazijo zavezniške vojske v »mehak trebuh« Evrope oziroma izkrcaje v Istri ali Dalmaciji ter prodor čez Postojnska vrata (v ang. Ljubljana gap) proti Mariboru, Gradcu in končnemu cilju na Dunaj. Le malokdo razen Churchillovih biografov pa se verjetno zaveda, kako goreče ali celo bolešno je pravzaprav bilo prigovarjanje in koliko napora so dejansko morali vložiti Američani, vključno s predsednikom Rooseveltom ter generaloma Marshallom in Eisenhowerjem, da bi Churchill in njegovim preprečili veliko vojaško neumnost. Ali z drugimi

besedami, kako malo je morda manjkalo, da ni slovenski Kras doživel nekaj podobnega kot področje Monte Cassino južno od Rima leta 1944 ali Soška dolina eno vojno poprej. Prav na to dejstvo pa med drugim opozarja tudi Thomas M. Barker v članku, ki ga je objavil januarja 1992 v ameriškem Journal of Military History z naslovom Strategija Postojnska vrata - Alternativa ali fantazija? Gre sicer za prvi in edini resnejši poizkus kritične obravnave te zgodovinske epizode po koncu hladne vojne, ki je prej ideološko precej zaznamovala številne prejšnje poizkuse, da bi zgodovinsko ovrednotili ta zanimivi del vojaške zgodovine.

Kladivo in nakovalo

Od drugih »kaj, če?« vprašanj v zgodovini se ta epizoda razlikuje predvsem po tem, da je bila tako imenovana. postojnska alternativa na mizi daljše časovno obdobje. In to

vsaj dvakrat precej resno. Najprej pred operacijo Anvil (Nakovalo), ki je sredi avgusta 1944 po operaciji Overlord v Normandiji prinesla še zavezniško invazijo na Azurno obalo. In drugič, čeprav nekoliko manj realistično, potem, ko so Nemci jeseni 1944 ponovno zaustavili zavezniško napredovanje na Apeninskem polotoku.

Grafični prikaz načrtovane končne ureditve
Parka vojaške zgodovine v Pivki

Po Galipoliju v prvi svetovni vojni bi si Churchill na slovenskih tleh skorajda nakopal še en polom v drugi svetovni vojni.

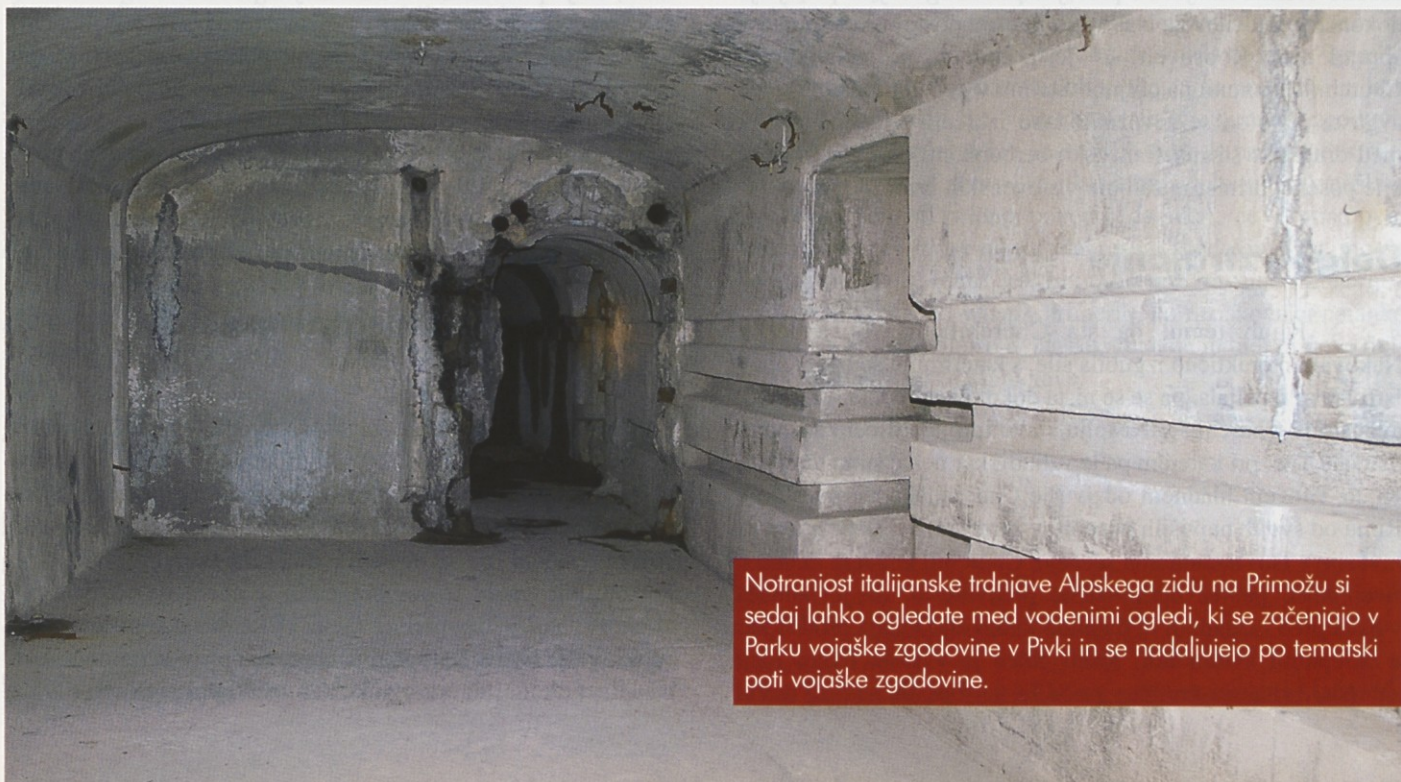
Prve Churchillove omembe »mehkega trebuha« segajo sicer že v konec leta 1942, ko so se zavezniki po osvojitvi severne Afrike v Casablanci pogovarjali o nadaljevanju operacij v Sredozemlju. Toda logično nadaljevanje pohoda proti severu je bilo seveda na Siciliji, po Mussolinijevem padcu pa še na samem italijanskem škornju. Vprašanje o

Postojnskih vratih je tako prvič prišlo na mizo šele na konferenci v Teheranu, kjer pa so ameriški generali, ki so z lastno študijo že pred časom zavrnili postojnsko alternativo, izoblikovali konsenz, da je treba vse napore vložiti v invazijo v Normandiji. To je seveda zelo ustrezalo tudi Stalinu, ki si druge fronte ni želel v Srednji Evropi.

Prvo resno obravnavanje strategije prodora čez Postojnska vrata tako sega šele v prvo fazo po Normandiji, ko uspeh operacije Overlord še ni bil zagotovljen in se je italijanska fronta po padcu Rima ponovno ustavila. Churchill je v tem času začel zagovarjati večje skupne napore v Italiji, vse bolj pa tudi opustitev operacije Nakovalo in invazijo na Istro. Še več. Po Barkerjevem pisanju je Churchill (alias Bulldog) med 17. junijem in 9. avgustom 1944 (torej samo 6 dni pred samim Nakovalom!) v zagovarjanju svoje fiksne ideje celo resnično grizel v slogu svojega nadimka.

Bulldog in njegovi

Glavni pristaš britanskega premierja v njegovih načrtih za preboj čez Slovenijo je bil general Harold Alexander, poveljnik 15. armade in velik Churchillov ljubljeneec, ki je tako kot večina generalov želel svojo veliko zgodovinsko kampanjo. Alexander je marca 1944 v Italiji sicer dodobra zaslišal poročnika Wilkinsona, ki je pred tem kot spremljevalec partizanskih enot ocenjeval vojaško situacijo v Sloveniji. Wilkinsonovo poročilo, ki je bilo precej pozitivno do vojaške moči partizanov, a zelo negativno do primernosti slovenskega ozemlja za invazijo, je na generala očitno vplivalo predvsem s svojim prvim delom. Alexander, ki je v Churchillovih nagnjenjih do »mehkega trebuha« morda videl svojo veliko priložnost za nesmrtno slavo, je že omenjenega 17. junija 1944 namreč odločno predlagal strategijo Postojnska

Notranjost italijanske trdnjave Alpskega zidu na Primožu si sedaj lahko ogledate med vodenimi ogledi, ki se začenejo v Parku vojaške zgodovine v Pivki in se nadaljujejo po tematski poti vojaške zgodovine.

V pivškem tankovskem muzeju si lahko ogledate tudi primerke ameriških tankov, ki bi se v primeru uresničitve Churchillove zamisli o zavezniški invaziji med Ankaranom in Portorožem le stežka prebijali čez Slovenijo. Stara pivška vojašnica, v kateri je sedaj muzej, bi takrat postala eden izmed osrednjih logističnih centrov obrambe.

vrata in Churchill ga je seveda podprl z vsemi močmi. Toda generala Marshall in Eisenhower sta se tudi pol leta po Teheranu še vedno zanašala na svojo študijo, ki je to alternativo popolnoma zavračala. Proti, vsaj intimno, je bila sicer tudi večina najvišjih britanskih generalov (npr. Alanbrooke), ki so upoštevali tudi drugi del Wilkinsonovega poročila. Kljub vojaškemu nesmislu Bulldoga in njegovih pa so se Američani obnašali dokaj diplomatsko in Marshall je v tem času celo osebno obiskal Italijo. Po precej napetem zgodnjem poletju je dokončno odločitev za Nakovalom in proti postojnski alternativni sprejel sam Roosevelt, ki je podprl svoje generale in Churchilla spomnil na obljubo Stalinu v Teheranu. Petnajstega avgusta 1944 so se zavezniki tako izkrcali v južni Franciji, med drugim s štirimi francosko-berberskimi divizijami, ki bi bile posebej primerne za boje v slovenskih hribih.

Dolgo vztrajanje

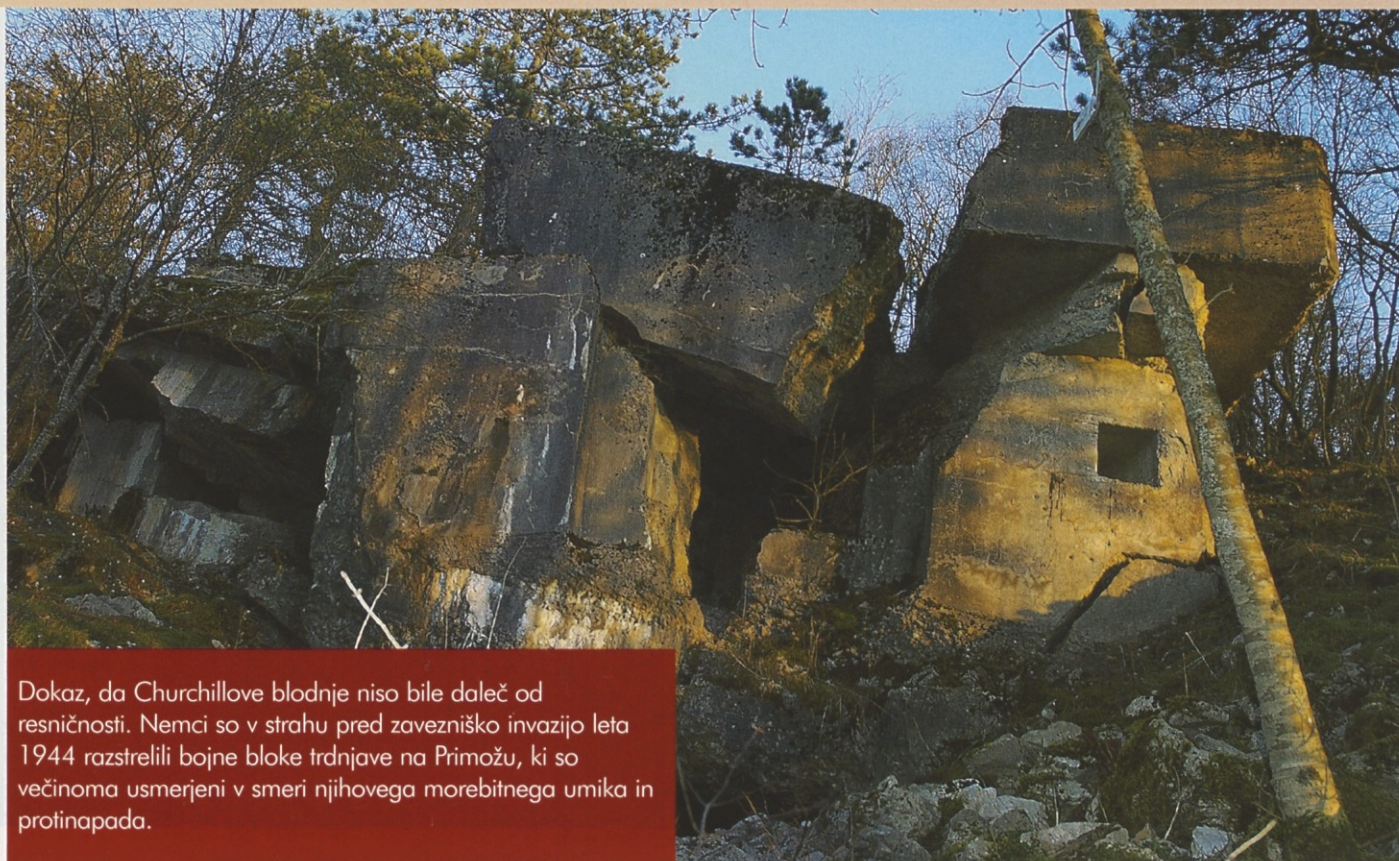
Kljub temu, da sta Churchill in Alexander z Nakovalom praktično izgubila sile, s katerimi bi se operacija v Istri lahko izpeljala, pa se še nista dokončno predala. 12. in 13. avgusta je Churchill v Neaplju s svojimi načrti celo seznanil maršala Tita, pri katerem pa je vzbudil kar nekaj sumničavosti. Kljub Titovem hladnem odzivu je Churchill teden pozneje v Rimu od svojih najvišjih generalov zahteval, naj se priprave za invazijo v Istri nemudoma začnejo. Churchill je v tem trenutku sicer daleč preveč optimistično predvideval, da je nemška vojska pred razpadom in da bodo lahko do Dunaja prodrli kar z oklepnimi avtomobili. Kako daleč je v svoji fiksni ideji zabredel britanski premier, priča že dejstvo, da so bolj realni

generali za prodor proti Dunaju še vedno predvideli potrebo po petnajstih popolnih divizijah.

Z Rooseveltovim blagoslovom, ki se je tedaj že resnično bal Stalinovega ekspanzionizma, je Churchill septembra ponovno pritisnil s svojim predlogom na svoje in ameriške generale. Toda ti so ostali neomajni. Topografija slovenskega Krasa je bila še vedno ista in tudi dejstvo, da so bili Rusi precej bližje Dunaju, Churchill nikakor nista pomagali. Kljub temu, da je praktično do konca vojne prinašal vedno nove in nove predloge za operacije na Balkanu (predvsem v Dalmaciji) in oviranje nemškega umika iz jugovzhoda Evrope, so načrti o celoviti invaziji v Severnem Jadranu dokočno propadli v zgodnji jeseni 1944. Po vojni je Churchill za pobudnike slovenske alternative »obtožil« nekatere druge generale, obenem pa je trdil, da je njegovi vztrajnosti botrovalo predvsem nezaupanje do Sovjetske zveze. Barker sicer ocenjuje, da je bila verjetno bolj ključna podpora Alexandru in borba za nacionalni prestiž.

Shermani v vzvratni prestavi

Invazija, če bi do nje dejansko prišlo, bi se po Barkerjevih ocenah skoraj zagotovo zgodila med Ankaranom in Portorožem, ki je celo najbolj primerno mesto za izkrcanje na praktično celotnem severnem Jadranu. Že tukaj bi lahko Nemci dodobra oslabili zaveznike, prava mora pa bi se za njih seveda začela na Kraškem robu in morebiti višje na Postojnskih vratih; še posebej, če bi se operacije odvijale pozimi. Britanski in ameriški tanki bi imeli na tem terenu še veliko večje težave kot v Italiji, shermani pa bi verjetno morali na nekaterih mestih čez ovinke kar v vzvratni prestavi. Barker

Dokaz, da Churchillove blodnje niso bile daleč od resničnosti. Nemci so v strahu pred zavezniško invazijo leta 1944 razstrelili bojne bloke trdnjave na Primožu, ki so večinoma usmerjeni v smeri njihovega morebitnega umika in protinapada.

sicer predvideva, da se Reke in Trsta ne bi dalo osvojili še mesece po invaziji, ožja Postojnska vrata pa bi se dalo z lahko braniti tudi v primeru močnega prodora iz smeri Benetke. Tudi če bi zavezniki uspeli priti do Ljubljane, pa bi se morali spopasti še s Savo, Karavankami, Semmeringom in predvsem z dolgimi oskrbovalnimi linijami. In vse to brez nadzora nad večjimi pristanišči in brez Južne železnice, prek katere bi morali za oskrbovanje prepeljati 5000 ton tovora dnevno, a bi jo Nemci gotovo temeljito uničili ob umiku.

Skratka, tudi v primeru invazije s 15 divizijami bi Apenini na Postojnskih vratih izgledali kot otroška igra; še posebej, če računamo na 300.000 nemških vojakov, ki so se organizirano umikali z Balkana. Poleg tega bi bile politične posledice ena velika zmešnjava. Domobranci bi se skoraj gotovo želeli pridružiti zaveznikom, medtem ko bi imela partizanska vojska zelo mešane občutke. Obveščevalec Wilkinson, ki je sicer posebej opozoril na nevarnosti slovenskega terena za angloameriške tanke, je v svojem poročilu sicer zapisal, da je pomoč partizanov verjetna, a ne gotova, saj imajo Slovenci slabe izkušnje z Britanci (Londonski pakt in izguba Primorske).

Kakorkoli že, zavezniki bi najverjetneje dolgo ostali pred Postojno, vojna pa bi se morda podaljšala kar za nekaj mesecev.

Igranje z zgodovino

Najbolj zanimivo vprašanje iz tega sklopa - kaj bi se v primeru uspešne ali neuspešne zavezniške invazije po vojni zgodilo s slovensko Primorsko? - je seveda preveč komplek-

sno, da bi se z njim poigrali ob tej priložnosti. Toda morda je prav to vprašanje celo priložnost za muzejsko obdelavo v nastajajočem Parku vojaške zgodovine v Pivki. Preigravanje možnih zgodovinskih scenarijev ima poleg intelektualnih pasti namreč vsaj dve izjemno dobri lastnosti. S takim pristopom namreč lahko dobimo dober občutek, kako slučajne in človeške so včasih ključne politične in vojaške odločitve, ki lahko posledično korenito vplivajo na usodo narodov. Tega bi se še posebej v demokraciji najbrž moral zavedati vsak državljan. Morda še pomembnejše pa je dejstvo, da preigravanje scenarijev v interpretacijo zgodovine vnaša element igre, ki širi ciljno skupino zgodovinskih muzejev in povečuje njihov pozitivni vpliv v družbi. V Veliki Britaniji je igranje z zgodovino predvsem v založništvu in medijih sicer že prava industrija. Kljub temu, da v prvem letniku študija mladim slovenskim zgodovinarjem še vedno povedo, da »kaj, če?« pristop ni nekaj, s čimer bi se ukvarjala resna zgodovina, pa morda vseeno ni daleč dan, ko bo tudi preigravanje scenarijev strokovno dopustno v tistih primerih, ko raziskovalci natanko poznajo vse podrobnosti dejanske situacije in tudi njihove dolgotrajne zgodovinske obravnave.

Žiga Novak,

Avtorja fotografij, z izjemo Churchillove: Andrej Kogovšek in Tomaž Perme

**Ravnatelj Zadružne kraške banke rag. Klavdij Brajnik
o prvenstveni smeri delovanja banke**

POMAGATI NAŠEMU GOSPODARSTVU IN PREBIVALCEM

V dosedanjih predstavitvenih prispevkih o Zadružni kraški banki smo v reviji Kras namenili prostor pripovedim in odgovorom na naša vprašanja predsedniku njenega upravnega odbora Sergiju Stancichu in odgovornemu za nabrežinsko podružnico te banke Marjanu Breclju. Tokrat pa

odgovarja na naša vprašanja o prvenstvenih smereh delovanja Zadružne kraške banke in o njenem poslanstvu njen ravnatelj rag. Klavdij Brajnik.

Uredništvo

Kako je nastalo bančništvo med Slovenci na Tržaškem in se s povezovanjem razvilo do sedanje Zadružne kraške banke? Kakšni so bili vzroki za to? Kako je v tem razvojnem obdobju nastajanje slovenskega bančništva na Tržaškem in Goriškem to vrednotila in obravnavala vsaka izmed trenutnih oblasti (avstro-ogrska, italijanska po rapalski pogodbi, fašistična med drugo svetovno vojno, anglo-ameriška vojaška uprava, italijanska po mirovni konferenci in po priključitvi dela Primorske Sloveniji oziroma Jugoslaviji, pa tudi italijanska sedaj, po nastanku samostojne R Slovenije?

Proti koncu devetnajstega in na začetku dvajstega stoletja so se na Tržaškem pospešeno začele razvijati razne gospodarske dejavnosti ob takrat cvetoči dejavnosti pristanišča. Industrijska in seveda obrtna dejavnost pa je potrebovala tudi primerno finančno zaslombo. Istočasno sta tržaško predmestje in okolica s svojo večinsko kmetijsko dejavnostjo občutili precejšnjo konkurenco tujih poljščin, ki so z novimi prometnimi povezavami postale razpoložljive za krajevno mestno tržišče, katerega je prej v glavnem zalagalo zaledje.

V samem mestu so zato zavedni podjetniki začeli z ustanavljanjem bančnih zavodov, ki so bili po večini v slovenskih rokah ali kot delniške družbe v rokah takrat še tudi drugih večinoma slovanskih podjetnikov oziroma finančnikov. Med mestnimi bančnimi ustanovami ne morem, da bi ne omenil Jadranske banke in Mestne Hranilnice, ki je sezidala Narodni dom. Na podeželju je bilo ustanovljenih v sorazmerno kratkem obdobju kar 12 hranilnic v zadružni obliki, katerih večina pa je, žal, iz raznih razlogov prenehala z delovanjem po sorazmerno kratkem obdobju. Hranilnice in posojilnice so ustanavljali za »pospeševanje gospodarstva svojih članov s tem, da jim priskrbuje v njih gospo-

darstvu potrebni kredit«, kot lahko razberemo iz njihovih statuten. Od omenjenih hranilnic so le tri preživele drugo svetovno vojno, in sicer nabrežinska in openska ter dolinska, ki so jo člani nekaj let po koncu druge svetovne vojne prostovoljno razpustili. Nabrežinska hranilnica in openska hranilnica pa sta se leta 1994 združili v sedanjo stvarnost, to je v Zadružno kraško banko.

Razvoj slovenskega bančništva na našem ozemlju pod avstro-ogrsko monarhijo ni, kolikor mi je znano, imel večjih problemov. Odvisen le bil le od gospodarskih dejavnikov oziroma od sposobnosti vodilnega osebja. Problemi so se začeli z nastopom fašističnega obdobja, ki je v naših krajih poskušalo in v glavnem tudi uničilo vsako večjo slovensko dejavnost na vseh področjih in seveda tudi v bančništvu.

V medvojnem obdobju je Hranilnici na Opčinah uspelo obdržati vodstvo v svojih rokah ob istočasnem prisilnem imenovanju predsednika nadzornega odbora, ki je bil predstavnik takratne italijanske Mestne hranilnice (Cassa di Risparmio di Trieste). Poslovanje je v tem obdobju precej hiral in morda tudi sorazmerno majhno obratovanje je preprečilo, da bi jo ukinili. Tedanje vodstvo se je na vse možne načine upiralo, da bi Hranilnica izgubila svojo narodno pripadnost in v tem tudi uspelo. Kot zanimivost iz vojne dobe bi povedal, da je takratni predsednik upravnega odbora gospod Franc Socič ob vsakem bombnem napadu odnašal v varno zaklonišče tudi »glavno knjigo« Hranilnice, takratni glavni knjigovodski dokument, ki je vseboval stanja vseh prejetih vlog oziroma podeljenih posojil.

Po drugi svetovni vojni se niso razmere dosti spremenile. Dovolj je, da se spomnimo težav pri ustanovitvi Tržaške kreditne banke, čeprav je bila predvidena njena ustanovitev z mednarodnim sporazumom. Do spremembe temeljnega bančnega zakonika leta 1993 je bilo bančno poslovanje urejeno z zelo strogimi pravili, ki so izhajala iz leta 1936. Togost in sklicevanje na ta pravila so, po

Ravnatelj Zadrúžne kraške banke rag. Klavdij Brojnik

moje, še toliko bolj veljala do tega datuma za vseh takrat šest (6) slovenskih denarnih zavodov, ki so poslovali na Tržaškem in Goriškem. Vsaka novost, morebitna razširitev poslovanja, da ne omenjam odpiranja novih poslovalnic, je bila za nas težko premostljiva ovira, kakršnih naši italijanski kolegi niso imeli.

Po zaprtju Tržaške banke pred poldrugim desetletjem je Kraška zadrúžna banka ostala takorekoč edina slovenska bančna ustanova v Italiji... Kaj to pomeni za slovensko narodnostno manjšino v Italiji in kaj za njeno gospodarsko, socialno in kulturno samoohranjanje in uveljavljanje v prostoru, ki v političnem in upravnem pogledu Slovencem ni bilo nikdar kaj posebno naklonjeno?

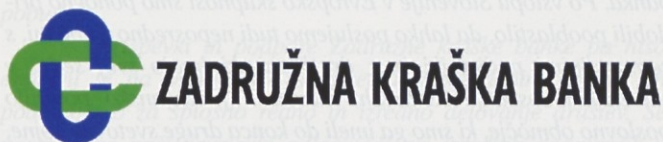
Kot ste omenili, smo po zaprtju Tržaške kreditne banke ostali edina slovenska bančna ustanova na Tržaškem, medtem ko na Goriškem posluje še nam sorodna Zadrúžna banka Doberdob in Sovodnje. Dejstvo, da smo tako ostali edini dve slovenski »domači« bančni ustanovi poleg v Trstu delujoče podružnice Nove Ljubljanske banke, predstavlja za nas še dodatni izziv. Cilji, ki jih vsebuje sedanji statut Zadrúžne kraške banke, se v glavnem ne razlikujejo od ciljev, ki jih je vseboval naš prvi statut. So prvenstvena vodilna smer našega delovanja in sicer: **pomagati in omogočiti razvoj našemu gospodarstvu in prebivalcem na ozemlju, na katerem delujemo.** Poleg podedovanja posojil, upravljanja zaupanih sredstev od običajnih hranilnih vlog do raznovrstnih alternativnih naložb pa podpira naša banka tudi številne pobude na kulturnem, socialnem in športnem področju, ki jih udeležujejo domača društva.

Glede gospodarskih posegov moram omeniti sodelovanje z našimi gospodarskimi ustanovami in še predvsem z različnimi

združenji, med katerimi bi omenil v prvi vrsti Slovensko deželno gospodarsko združenje in Kmečko zvezo. V zadnjih letih smo odločujoče podprli gradnjo dveh obrtnih con v Dolini in Zgoniku, ki ju je koordiniralo SKGZ in ki je sedaj v ponos zamejskemu in celotnemu tržaškemu gospodarstvu. Z našo podporo se uresničuje tudi obrtna cona v Nabrežini.

Ne bi našteval vseh podpor posameznim številnim gospodarskim pobudam na našem ozemlju, a mislim, da ni važnejše gospodarske pobude (obrtiške, trgovske, gostinske, kmetijske, itn.), v kateri kot Zadrúžna kraška banka ne bili soudeleženi. S ponosom lahko izjavljam, da vidi naš gospodarstvenik v naši ustanovi finačnega partnerja, s katerim se lahko pogovarja in pri katerem bo prejel zanesljivo podporo. Isto velja tudi za zasebnike, ko se odločijo za nakup ali gradnjo hiš ali za druge pobude.

Odločujoči so tudi posegi oziroma podpore, ki jih dodeljujemo našim kulturnim, športnim in drugim društvom ali organizacijam. Taki posegi se toliko bolj hvale vredni še zlasti v zadnjih letih, ko prispevki raznih javnih ustanov vse bolj usihajo in ko so stroški za katerokoli pobudo vedno večji tudi glede na vedno strožje zakonske predpise pri organizaciji vsakršne pobude. Med prejemniki podpor bi omenil tudi šole vseh stopenj. Vrednost podpor in prispevkov je v letu 2006 presegla 400 tisoč evrov.

ZADRUŽNA KRAŠKA BANKA

Pročelje upravne stavbe Zadrúžne kraške banke na Opčinah, Ulica Ricreatorio, 2

Kako, da je sedež Zadružne Kraške banka sedaj prav na Opčinah, na skrajnem severovzhodnem delu Italije, in ne, na primer, kje v Trstu ali v Gorici?

Glede na to, kar sem že povedal, je »naravni« sedež Zadružne kraške banke na Opčinah. Upoštevati moramo namreč, da je Zadružna kraška banka vedno eden in isti subjekt, to je Hranilnica in posojilnica na Opčinah, ki nepretrgoma deluje že od svoje ustanovitve leta 1908. Leta 1994 se je najprej preimenovala v Zadružno banko na Opčinah. Preimenovanje je bilo potrebno, ker se je takrat spemnila bančna zakonodaja, ki je predvidevala, da se že obstoječe hranilnice preimenujejo v »zadružne banke«. Novembra istega leta, po združitvi z nabrežinsko hranilnico, pa se je ponovno preimenovala v Zadružno kraško banko.

Sedanje ime odraža stvarnost obeh bank, ki sta se rodili in poslujeta na Krasu. Če upoštevano stanje do konca druge svetovne vojne, sta banki poslovali tudi s prebivalci številnih vasi, ki so nato pripadale slovenskemu ozemlju ali bolje ozemlju, ki je prešlo najprej pod Jugoslavijo in nato Slovenijo. Gre v glavnem za vse kraje, ki ležijo vzdolž slovensko-italijanske meje na Krasu: Sežana, Dutovlje, Gorjansko, itn., če naštejemo le nekatere večje.

Poslovanje sta svoj čas obe Hranilnici razširili tudi na bližnje obmejne občine, dejansko na celotno Tržaško pokrajino, to je ozemlje, na katerem danes večinoma posluje Zadružna kraška banka. Po vstopu Slovenije v Evropsko skupnost smo ponovno pridobili pooblastilo, da lahko poslujemo tudi neposredno z občani, s samostojnimi podjetniki in z družbami, ki imajo svoj sedež v slovenskih sosednjih občinah, kar nam je dejansko povrnilo poslovno območje, ki smo ga imeli do konca druge svetovne vojne, in področje celo razširilo.

Glede na to, da spadajo Opčine v tržaško občino, je naš sedež v tržaški občini, nismo čutili in ne čutimo potrebe, da bi bil naš sedež v samem mestu. Smo pa v Trstu prisotni z dvema podružnicama in v njem nameravamo svojo prisotnost še okrepiti. Glede na to, da na Goriškem le minimalno poslujemo v le dveh sosednjih občinah (Tržič in Doberdob), in upoštevajoč tudi dejstvo, da tam že posluje Zadružna banka Doberdob in Sovodnje, sedež v Gorici sploh ne pride v poštev.

Konec tega leta bo Evropska unija končno prestavila svojo vzhodno shengensko mejo med Slovenijo in Italijo na mejo med Slovenijo in Hrvaško. Kaj bo to pomenilo za poslovanje Zadružne kraške banke? Pričakujete povečanje števila strank iz Slovenije, ki bodo poslovale z Zadružno kraško banko in v njej varčevale, najemale posojila oziroma prek nje opravljale svoje denarne zadeve?

Ozemlje, na katerem smo skupno živeli od same naselitve naših prednikov, je z razmejitvijo po drugi svetovni vojni utrpelo še največjo škodo prav v krajevnem gospodarstvu. Povezanost kraških vasi se je na tem območju še najbolj zrahljala. S postopnim svobodnejšim prehajanjem meje so se vezi ponovno delno vzpostavljale in to predvsem na delovnem področju, saj so številni Slovenci, ki so živeli onkraj meje, redno zahajali na delo v naše kraje in kot tukajšnji zaposleni postajali naše stranke. Kljub temu, da državna meja že danes skoro ne obstaja, pa obstaja še vedno

neke vrste »miselna«

 meja, ki nas še prevelikokrat ločuje tudi glede na to, da živimo in bomo živeli v dveh ločenih krajevnih ali bolje državnih upravah.

Do ponovne večje integracije bomo - po mojem - prišli čez čas tudi glede na to, da Trst ni več tista privlačna sila, ki je bila za kraško podeželje v prvi polovici prejšnjega stoletja. Brez dvoma bo v srednjem roku prišlo do miselne spremembe in vsi bomo koristili storitve, ki nam jih bodo nudile najbližnje nam stvarnosti ne glede na to, če bodo te na eni ali drugi strani meje, temveč samo glede na to, če so ali bodo ugodnejše.

Pri večini naših strank velja nenapisano pravilo, da čutijo banko za »svojo«. Nekaj čutimo za svoje, le če smo na to navezani. Zato sem prepričan, da nas bodo prebivalci obmejnih vasi ponovno čutili kot ustanovo, ki jim pripada in pomaga njihovi stvarnosti ter jim nudi storitve v »domačem krogu«. Z nameranim odprtjem podružnice na slovenskem Krasu si bomo ta občutek ponovno pridobili in prepričan sem, da nas bodo sosedji v kratkem ponovno sprejeli za »svoje«, za »domačo«

 banko, ki postavlja korist skupnosti pred lastno korist in dobiček.

Katere gospodarske in obrtne dejavnosti so najbolj razvite na območju, ki ga "pokriva" Zadružna kraška banka? Katere so še premalo razvite in uveljavljene, pa bi zato kazalo spodbujati njihovo ustanavljanje (še zlasti, da bi se s tem gospodarsko in socialno krepilo moč slovenskega prebivalstva na tem prostoru)? Kaj bi našli kot primere takega spodbujanja in pomoči Zadružne kraške banke?

Posredno sem na to vprašanje že delno odgovoril, ko sem omenil obrtne cone. V njih se je dejavnost raznih obratov občutno okrepila in skoro vse dejavnosti so povečale število zaposlenih ter navsezadnje tudi svojo donosnost. Take skupne pobude je vredno še posnemati in morda še posebno pomembno bi jih bilo uresničiti

na trgovinskem področju, kjer predvsem trgovina na drobno občutno hira v korist velikih nakupovalnih centrov. Mislim, da bi bilo treba proučiti ustanovitev »kraškega«

 nakupovalnega centra, ki bi ključeval konkurenci bližnjih furlanskih centrov. Pa ne samo teh! Tak center bi lahko nastal v sodelovanju obmejnih trgovskih obratov, ki bi se povezali v konzorcij in kot tak sklenil dogovore o sodelovanju z večjimi, tudi mednarodnimi trgovskimi mrežami. Na ta način bi lahko preprečili, v korist krajevnega razvoja, odprtje nakupovalnega centra tujih trgovcev in vlagateljev na Krasu, o katerem se že dalj časa govori.

Danes postaja ponovno zanimiva in tudi donosna kmetijska dejavnost. Mislim predvsem na tiste specifične kmetijske niše, kot so vinogradništvo, oljkarstvo in v zadnjih časih ponovno tudi sirarstvo. Odlična kvaliteta krajevnih proizvodov, kljub višji ceni, lahko uspešno konkurira manj kvalitetenim in seveda tudi cenejšim proizvodom. Za to pa je potrebno osveščanje tržišča. To nalogo bi morale prevzeti javne krajevne ustanove in trgovinske zbornice, ki bi širile »kulturo«

 uživanja domačih kvalitetenih proizvodov. Pri tem moramo tudi upoštevati, da je naše ozemlje sorazmerno zelo »ekološko«, saj nimamo v bližini številnih industrijskih obratov, ki onesnažujejo ozračje. S takšno valorizacijo ali prevrednotenjem krajevnega kmetijstva bi morali uskladiti tudi večje gostinske zmogljivosti, ki bi omogočale obiskovavcem bivanje v našem prostoru, da bi si na tak način lažje ogledovali krajevne naravne znamenitosti, ki jih naše ozemlje premore, ter tudi številne kulturne objekte našega ozemlja.

Med primeri uspešnosti na kmetijskem področju lahko omenim številne vinogradnike, ki so s svojimi visoko kvalitetenimi vini prodrli na evropski in celo svetovni trg. V zadnjem času so se uveljavili tudi oljkarji. Omembre vredna je tudi razširitev obdelovanih površin v sklopu zadruga Dolga krona v dolinski občini. Ne smemo pa pozabiti tudi na delovanje štirih kmetijskih konzorcijev - vinogradniškega, oljarskega, čebelarkega in sirarskega.

Na območju, ki ga "pokriva" Zadružna kraška banka s svojimi podružnicam, deluje tudi veliko kulturnih, športnih ter drugih slovenskih društev in društev s pretežno slovenskim članstvom... Kako se kot bančni uslužbenci povezujete z njimi, kako z njimi sodelujete in kako Zadružna kraška banka pomaga pri njihovem delovanju?

Na vsem Krasu in seveda tudi v mestu Trstu ali bolje v nekaterih mestnih predelih so številna slovenska društva, ki delujejo na kulturnem, športnem in drugih področjih. Banka oziroma njeni uslužbenci so del teh društev in kot prebivalci predelov, kjer društva delujejo, so njihovi aktivni člani, velikokrat pa tudi vodilni predstavniki v njih.

Kako banka sodeluje z društvi? V prvi vrsti je sodelovanje na finančnem področju. Velikokrat in predvsem, ko gre za obnavljanje ali izredno vzdrževanje prostorov, kjer imajo društva sedeže in ali delovanje, prejme društvo prispevek javnih ustanov. Njihov prispevek pa je običajno plačljiv šele po opravljenih delih. Zato so društva prisiljena najemati posojila, da lahko načrtovana dela izvedejo. Javni prispevek običajno tudi ne krije celotnih stroškov, zato razliko krijemo s podeljenimi posojili, ki pa bi jih pogosto ne bi podelili, če bi upoštevali le finačne številke, ki jih društva izkazujejo. Mislim, da taka opora društvom velja več kot gmotni prispevek, ki ga običajno banka tudi prispeva pri takih pobudah.

Prispevki in podpore Zadružne kraške banke pa niso omejeni le na preureditve društvenih nepremičnin, ampak jih podeljujemo za splošno redno in izredno delovanje društev. Še posebno so naši prispevki odločujoči pri izrednih dogajanjih v društvenem življenju, kot so proslave zgodovinskih obletic, tisk zgodovinskih in drugih knjig ali brošur, izdajanje kaset ali zgoščenek, itn..

Prispevki gredo tudi šolam... Glede na stalno krčenje razpoložljivosti, ki jo prejemajo njihova ravnateljstva, je velikokrat odločujoč naš poseg, da si šola priskrbi prepotrebne učne pripomočke, ki nimajo kritja v bilančnih postavkah. Z našo šolo sodelujemo že dolgo let pri tiskanju »Izvestja«, to je letnega poročila, ki vsebuje šolske uspehe dijakov srednjih in višjih šol, sestavo profsorskih zborov in druge zanimive podatke o naših šolah.

Z navedenim nisem opisal vsega, kar banka »dela«

 v korist naše stvarnosti. Upam pa, da sem bralcem revije Kras omogočil razumeti, zakaj je naš moto »V različnosti je naša moč«. Upoštevati moramo namreč, da poglobitveni cilj Zadružne kraške banke ni gospodarski dobiček, ki ga sicer mora ustvarjati, če se hoče kapitalizirati in nemoteno razvijati. Banka je dolžna skrbeti za gospodarski razvoj ozemlja in zato velikokrat posega v pobude, ki so na prvi pogled gospodarsko dvomljive, a prispevajo oziroma ohranjajo posameznim krajem nekaj družbenega ali socialnega - ohranjajo teritorij in podobno. Zavedamo se, da velikokrat prispevki društvom nimajo tistega reklamnega učinka, ki bi ga imela učinkovita trgovska reklama, vendar omogočajo društvom delovanje in teritoriju tisto prepotrebno družabno življenje, ki ga danes vse bolj pogrešamo. Zato smo prepričani, da je naš način delovanja pravi in da nudi naši skupnosti ne samo finančno ampak tudi moralno oporo pri ohranjanju naše stvarnosti, naše specifičnosti in našega preživetja.

Mag. Erik Modic predstavlja razstavno galerijo,
vrt pod kostanji in turistični apartma v zgornjem Kobdilju

PRAVI LJUBITELJI KRASA Z VSEGA SVETÂ SE LAHKO LEPO SPORAZUMEVAMO

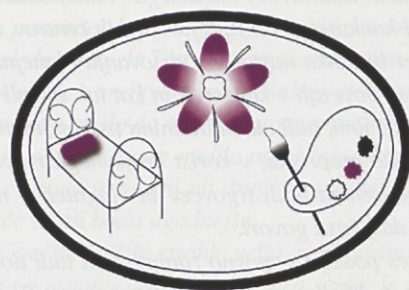
V gornjem Kobdilju pri Štanjelu, pod mogočno Fabianijevo domačijo, je mogoče že od daleč s ceste Branik-Štanjel-Sežana in s ceste Komen-Štanjel-Sežana opaziti dva mogočna divja kostanja ter pred njima nanovo zgrajeno belo hišo, namenjeno turistični rabi. Ob njej, skriti za kostanji, pa je prenovljena kraška domačija. V njej bivajo slikarka in strokovnjakinja za urejanje vrtov Britta Höschle iz Stuttgarta

in mag. Erik Modic iz Ljubljane s sinom Bernardom in s hčerko Klaro. Pred dvajsetimi leti so jo kupili nenaseljeno, si v njej uredili dom, čez čas razstavno likovno galerijo za Britto ter okrog nje cvetlični vrt in vrt grmovnic, s pomočjo Erikovih staršev pa so letos predali svojemu namenu še turistični apartma za tiste, ki prihajajo v Kobdilj uživat kraško kulturno krajino, arhitekturo in se radi potepajo po Krasu.

Selitev iz Ljubljane na Kras, ki izžareva nekakšno tiho moč

“Odkar sva se leta 1990 iz Nemčije preselila v Ljubljano,” pripoveduje Erik, “sva se z Britto pogosto ob koncu tedna, še posebej v jesenskem in zimskem času, odpravila na Kras na iskanje sonca, čistega zraka, miru in neokrnjene narave. Ščasoma sva ugotovila, da bi bilo verjetno lepo, če bi lahko kar vsak konec tedna preživela na Krasu. Tako sva začela iskati manjšo starejšo hišo, ki bi jo preuredila v vikend. Čisto po naključju sva neko decembrsko soboto v letu 1995 opazila v enem izmed dnevnih časopisov zelo mikaven oglas o prodaji stare domačije v gornjem Kobdilju. Že naslednji dan sva se odpravila na Kras in si domačijo ogledala. Bilo je nedeljsko popoldne, nizki sončni žarki ter odpadlo zlatorumeno in rdečkastorjavo listje so odeli celotno domačijo, borjač in takrat še čisto zaraščeni vrt v povsem čarobne pravljične barve, s teras pa se je odpiral neskončen razgled na Komenski Kras in na Štanjel.

Prvi vtis je bil izjemen, velikost domačije in pripadajočega zemljišča v velikosti dveh hektarov pa je naju postavila pred pomembno odločitev. Takšno posest ni bilo možno upravljati le ob koncu tedna; tu je bila potrebna stalna gospodarjeva prisotnost. Ker je bil najin sin eno leto pred začetkom šolanja, sva se dokaj hitro odločila: zapuščena domačija naj bi postala naš novi dom. Tako sva začela najprej s postopnim urejanjem vrta - to je pomenilo predvsem z izsekovanjem zaraščenih površin, z uničevanjem robide in s postopnim dodajanjem okrasnih rastlin. Vrt je tako z leti rasel in kljub številnim okrasnim rastlinam in arhitekturnim posegom ohranil svojo naravno zasnovano in vpetost v neokrnjeno kraško naravo. Nekaj mesecev pozneje pa sva tudi postopoma začela z obnovo domačije. Ta je

Britta, Erik, Bernard in Klara

bila na začetku brez vode, ogrevanja in s povsem dotrajano električno napeljavo. Ko sta bila dva prostora za silo urejena, smo se s sinom preselili v Kobdilj. Od takrat so vsa obnovitvena in urejevalna dela potekala mnogo lažje. Vse se je odvijalo sicer še vedno postopno in počasi, a vsako leto je bil napredek viden. To delo je bilo fizično sicer mnogokrat naporno, je pa bilo izredno sproščujoče za dušo, saj sva bila lahko kreativna, bila pa sva tudi stalno v naravi - proč od problemov vsakdanjega, mnogokrat prehitrega življenjskega tempa.

Kras izžareva za naju neko tiho moč, s katero so znamenovani sicer tudi nekateri drugi kraji v Evropi in po svetu - predvsem v bolj odročnih območjih, kjer je narava še povsem neokrnjena. Le redkokdaj pa se najde pokrajino s svojo tiho močjo, ki je tako blizu številnim urbanim centrom, tako enostavno dostopna in kljub temu tako prvobitno ohranjena, kot je Kras. In poleg tega je Kras le ena izmed redkih pokrajin v Sloveniji, ki je znamenovana s submediteranskim vplivom. Zato je Kras za naju nekaj posebnega in zato najina odločitev za Kras ni bila težka..."

Apartma s sprednje strani

Borjač

Poleg Britte in Erika bivata na kraški domačiji v Kobdilju še Bernard in Klara

Britta Höschele se je rodila leta 1965 v Stuttgartu. Po opravljeni maturi se je tri leta šolala za poklic vrtnarke sobnih rastlin. Do leta 1990 si je nato v številnih vrtnarijah na območju Stuttgarta in Münchna pridobila dragocene izkušnje o urejanju okrasnih vrtov. Leta 1990 se je s svojim poznejšim soprogom Erikom Modicem preselila v Ljubljano. Po rojstvu svojega sina leto pozneje se je v čedalje večji meri ukvarjala z otroškimi ilustracijami in z delom z otroki. Vodila je nekaj kreativnih delavnic za otroke in izdala knjigo ter koledar za kreativno delo z otroki. V tem času je ilustrirala tudi otroško knjigo in s svojimi ilustracijami sodelovala pri reviji Ciciban in pri nekaterih posebnih izdajah Rdečega križa Slovenije. V zadnjih letih pa se kot samorastnica-avtodidaktka poleg otroških ilustracij ukvarja predvsem s slikarstvom in z grafiko. Na področju urejanja vrta in vrtnarstva pa je prav na Krasu odkrila svojo ljubezen do vrtnic in tu še posebej do starih vrst vrtnic. Danes neguje že blizu sto različnih vrtnic. V okviru številnih potovanj po tujini in tudi na podlagi spodbudnih besed posameznih obiskovalcev je sčasoma prišla do spoznanja, da bi lahko svojo kreativnost na umetniškem in vrtnarskem področju prikazala tudi širši javnosti. Tako je nastala zamisel, da si v nekdanjem hlevu obstoječe domačije uredi umetniško galerijo s pripadajočim vrtom okrasnih rastlin, ki naj bosta dostopna tudi za javnost.

Portal z vrtnico - v ozadju zelenjavni vrt

Prva terasa ob stari hiši

Erik se je rodil leta 1963 v Ljubljani in od leta 1966 do leta 1989 odraščal ter se šolal v Nemčiji, kjer je pozneje spoznal tudi svojo soprogo Britto. Po pridobljeni diplomi iz fizike na stuttgartski univerzi se je najprej odločil za polletno potovanje po svetu - od Amerike, Tihega oceana do Nove Zelandije in Avstralije. V letih 1988 in 1989 se je nato aktivno vključil v novo nastajajoče politično gibanje za osamosvojitve in demokratizacijo Slovenije, kjer je več let tesno sodeloval s takratnim DEMOS-ovim predsednikom dr. Jožetom Pučnikom. Sredi devetdesetih let je na Univerzi v Ljubljani opravil še magistrski študij iz mednarodnih odnosov. V politiki je vztrajal do leta 1999, ko se je končno odločil zapustiti svoje delovno mesto v slovenskem parlamentu in se raje osredotočil na življenje za Kras in na Krasu. Od leta 2000 je zaposlen na Občini Komen, kjer je zadolžen predvsem za razvojne, čezmejne in evropske projekte in kjer je delo mnogo bližje realnim izzivom, kot je bilo to še v času njegovega delovanja v Ljubljani. Tako se službeno srečuje tudi s vprašanjem razvoja turizma na Krasu. Zato ni slučaj, da je prav zaradi tega nastala ideja, da se tudi še v svojem privatnem času ukvarja s turistično dejavnostjo. V zadnjem letu je tako ob domačiji zrasla še ena hiša v kraškem stilu, v kateri sta dve stanovanji. Eno služi Erikovim staršem kot vikend, drugo stanovanje pa je kot turistični apartma namenjeno gostom, ki želijo na prelepi lokaciji s pogledom na Štanjel uživati neokrnjeno naravo Krasa.

Sicer pa bivata v kraški domačiji Britte in Erika še dva stanovalca, njuna otroka Bernard in Klara. Šestnajstletni Bernard obiskuje drugi letnik Srednje šole za industrijsko oblikovanje v Ljubljani in vsak teden komaj čaka, da se lahko ob petkih vrne v svoj raj na Krasu. Druga stanovalka pa je že na Krasu ustvarjena devetletna Klara, ki obiskuje četrti razred podružnične šole v Štanjelu in se tako kot mama najraje posveča umetnosti ter delu v naravi.

Britta popelje obiskovalca po galeriji in očarljivem vrtu v lepi slovenščini in z velikim vedenjem opisuje rastline tudi z botaničnimi imeli:

“Ko stopite skozi naš porton na borjač, skoraj zagotovo že mnogo prej, opazite na vzhodni panorami Kobdilja dva orjaška kostanja, ki že več kot 100 let kljubujeta kraški burji. V obliki polkroga stavbni niz objema borjač in tri velike vrtnice terase, ki se razprostirajo po južnem pobočju gornjega Kobdilja. Dve stavbi - stara domačija in galerija - stojita levo od portona, medtem ko je desno od portona na zahodnem robu borjača pred kratkim zrasla nova stavba s spahnjenco in z dvema apartmajema. Ob domačiji v zavetju rastejo nekatere bolj občutljive sredozemske rastline (japonska nešplja, pritlikava palma, leviš, jagodičnica ...), hišno teraso pa prekrivata dve velikanski vrtnici - plezalki. Sosednjo zgornjo teraso krasijo nekateri okrasni grmi (tamariska, phlomis iz Francije), okrasna drevesa (palme, ciprese) in nekatere vrtnice, zaključijo

pa se s pergolo, ki jo prerašča dišeča izabela. Med kostanjema in prav tako starim in velikanskim lovorjem ter figo je osrednji okrasni vrt, ki je bil nekoč osrednje smetišče domačije. Danes tam kljub slabi zemlji uspevajo številne grmovnice in seveda tudi vrtnice.

Od tod pridete na srednjo teraso, kjer je postavljen lesen paviljon z mizico in s stoli za odpočitek. Na srednji terasi raste kar nekaj zanimivih starih vrtnic, kot povsod po vrtu pa je tu tudi nekaj okrasnih grmov - oleandri, granatno jabolko, navadna konopljika (vitex). Med dvema cipresama se spustite do tretje in zadnje obdelane terase, kjer se za prehodom iz vrtnic širi zelenjavni vrt, razdeljen v štiri pravokotna polja in eno majhno okroglo polje z oljko na sredini. Zelenjavni vrt obdaja vrsta kraških kamnov in pušpanov, saj se tako lepše vključuje v okrasni vrt. Le malo naprej od sosednjega zeliščnega vrta pa urejeni del vrta postopno prehaja v kraško naravo, saj na nižjih neobdelanih terasah uspevajo različne vrste listnatih dreves. Nazaj na gornjo teraso se lahko vračamo tudi bolj po zahodnem robu posesti, kjer sta apartmaja in od koder se odpre prečudovit pogled na Komenski Kras, Štanjel in Čaven ter na del Julijskih Alp.”

Prodajno-razstavna galerija je v dveh nadstropjih nekdanjega hleva. V pritličju so razstavljeni predvsem kolaži in skulpture iz naravnih materialov, ki jih je Britta zbrala med sprehajanjem po Krasu (lesovi, korenine, kamni), in akrilne slike s predmetnimi motivi kraške arhitekture. Ob stopnicah v gornji prostor pa visijo številna grafična dela v tehniki suhe

Druga terasa

igle in linoreza v kombinaciji visokega in globokega tiska. V njenih delih se odražajo pretežno abstraktni motivi, sem in tja pa tudi povsem predmetni motivi, ki so tako eni kot drugi vzeti iz bogate kulturne in naravne dediščine Krasa, kot npr. jirte, okrasni ornamenti kamnitih portalov, trte in podobno, ali pa so plod številnih potovanj po svetu. V gornjem prostoru, ki služi tudi za Brittin in Klarin atelje, so razstavljene otroške ilustracije (npr. »miška požeruška«) in drugi viseči likovni izdelki ter kolaži iz naravnih materialov. Britta pri svojem delu želi z izbiro ustrezne predstavitvene tehnike čim bolje prikazati lepoto in umetnost posameznega predmeta. Zato so ta dela povsem unikatna.”

Britta je imela doslej že nekaj posamičnih in skupinskih razstav - tako v Sloveniji kot v nekaterih drugih evropskih državah (Nemčija, Švedska). V štanjski šoli že tri leta vodi likovni krožek za otroke in sedaj razmišlja o tem, da bi v poletnem času za obiskovalce Štanjela in Kobdilja ponujala likovne tečaje tudi na svojem vrtu oziroma v ateljeju.

Z dograjenim prostorom je domačija dopolnjena, kakor da je prej borjaču nekaj manjkalo...

Značilnost novega turističnega apartmaja je v tem, da je zgrajen v kraškem stilu in se zato lepo vključuje v ambient stare domačije. Marsikdo od obiskovalcev je zaradi tega presenečen nad dejstvom, da ne gre za obnovljeno staro domačijo, marveč je to popolnoma nova stavba. Udobni apartma sprejme do šest oseb na 75 kvadratnih metrih pokrite površine. Ima velik bivalni prostor z odprto kuhinjo, dve spalnici, WC, kopalnico z WC, balkon, pokrito teraso in vrt. Apartma je polno opremljen - štedilnik, pečica, mikrovalovna pečica, pomivalni stroj, pralni stroj, satelitski TV, glasbeni stolp z DVD, brezžični internet, talno in radiatorsko ogrevanje ter kaminska peč na drva za romantične trenutke. Apartma

Atelje

krasi tudi nekaj starega pohištva in umetniških izdelkov iz lastne galerije, ki mu dajejo vtis avtentičnosti. S pokrite terase se odpira prečudovit pogled na planoto Komenskega Krasa in na bližnji Štanjel, še posebej lepo pa je tu možno opazovati sončne zahode. V neposredni bližini apartmaja se nahaja nekdanja domačija in posestvo arhitekta ter urbanista Maksa Fabianija. Le 15 minut nezahtevne hoje po označeni Fabianjevi poti je oddaljen Štanjel z vsemi svojimi arhitekturnimi biseri, ki je še posebej privlačen v poletnem času, ko se tam odvijajo številne kulturne prireditve. Iz Kobdilja je speljanih kar nekaj lepih pešpoti do okoliških krajev. Sicer pa je Kobdilj

Kuhinja in jedilnica v apartmaju

Dnevni prostor v apartmaju

Galerija

tudi izredna lokacija za številne krožne kolesarske izlete po Krasu in po bližnjih Vipavskih brdih. V manj kot pol ure se lahko iz Kobdilja z avtomobilom pripeljete tudi do številnih znamenitostih Krasa, kot so Škocjanske jame, Lipica in Devinski grad. V poletnem času pa je priljubljen izlet tudi do kraške plaže v Sosljanskem zalivu.

“Potovanja nama odpirajo obzorja, ki nam zagotavljajo pravo vrednotenje prostora, kjer živimo, in skrb zanj, hkrati pa nas učijo tudi odprtosti za druge izkušnje in načine življenja,” dodaja Erik in nadaljuje:

“Odkar živiva v Kobdilju, v poletnem času v glavnem ostajamo kar doma, ker je tu kot na dopustu (tako so nam naš kraj bivanja tudi opisali prijatelji iz Nemčije: »Vi živite tam, kjer drugi preživljajo svoje dopuste«). Še vedno pa radi potujemo po Evropi in po svetu - še zlasti v hladnejšem jesenskem ali zimskem času, ko je na drugem koncu našega planeta lahko še mnogo lepše. Tako smo s Klaro in Bernardom v zadnjih letih med drugim prepotovali Južnoafriško Republiko, Novo Zelandijo, jugozahod ZDA in še kaj... Prav potovanja v druge kraje nam sicer pokažejo, kako lepa in raznolika je naša Slovenija, po drugi strani pa nam postavijo življenje in okolje, v katerem se gibljemo, v nek širši okvir. Tako se začnemo boljše zavedati enkratnih značilnosti Krasa in Slovenije, hkrati pa tudi dejstva, da onkraj Krasa in Slovenije obstajajo tudi še drugi svetovi, ki imajo lahko prav tako svoje enkratne značilnosti in ki so prav zaradi tega tudi nekaj povsem posebnega. Potovanja nam tako odpirajo obzorja, ki nam zagotavljajo pravo vrednotenje prostora, kjer živimo, in skrb zanj, hkrati pa nas učijo tudi odprtosti za druge izkušnje in načine življenja.

Pri nas gost zaradi sporazumevanja z gostitelji nima težav!

Glavna tuja jezika sta pri nas seveda angleščina in nemščina, obstaja pa še šolsko znanje francoščine in italijanščine, tako da večina gostov ne bi smela imeti težav s sporazumevanjem. Sicer pa vemo vsi, da za marsikateri pogovor in sporazumevanje ni nujno potrebno dobro znanje tujih jezikov, ampak zadoščata že sorodnost v dojemanju ali podobna interesna naravnost. Pravi ljubitelji Krasa z vsega sveta se lahko verjetno o vsem, kar zadeva Kras, sporazumevamo, četudi vsak v svojem jeziku...

Apartma, galerija in vrt pod kostanji: Kobdilj 37, 6222 Štanjel;
www.galerija-vrt.com

Velika spalnicar v apartmaju

Mala spalnica v apartmaju

Nova lastnica Emilijana Lipovšek se je odločila za

KMEČKI IN IZLETNIŠKI TURIZEM NA DUJČEVI KMETIJI V ŠKOFLJAH

Oktobra letos bo preteklo deset let, ko smo v 23. številki revije Kras objavili prispevek Lučke Čehovin z naslovom "Pri Dujčevih sem vedno dobila kruh..!" Kot otrok je prva leta po drugi svetovni vojni enkrat tedensko hodila iz domače Barke v najbližjo mesnico v Vremski Britof po meso, ki so ga takrat dobivali le "na tešere", na karte. Ko se je vračala domov, je pri Dujčevih v Škofljah vedno dobila velik kos kruha, ki ji ga je odrezala Dujčeva mama

- Rozika Dujc... V nadaljevanju je v kratkem opisala svojo hojo v Vremski Britof in srečanja z gospo Roziko, na koncu pripisala, da "... mi je resnično žal, ker družba ni pokazala ustreznega interesa in pripravljenosti, ponuditi pomoč, da bi tako edinstven mlin pa tudi domačijo ohranili, saj bi bilo to gotovo turistično zanimivo ob neposredni bližini Škocjanskih jam. Kaj podobnega bi v sosednjih deželah zagotovo ne prepustili uničenju."

Zdaj pa je uničenja je Dujčeve domačije s kmetijo in z mlinom rešila **Emilijana Lipovšek**, univ.dipl. organizatorka dela, doma iz Begunj pri Cerknici na Notranjskem. Pred nekaj leti jo je kupila in sedaj jo skupaj s svojim življenjskim sopotnikom **Valterjem Gašperšičem** iz Škofelj razvija v kmetijo z nastanitvijo in v izletniško kmetijo.

Vse to in še marsikaj drugega zanimivega, obetavnega in prepričljivega smo slišali in videli 21. aprila na Dujčevi domačiji v Škofljah.

Predstavitve nastajajočega turizma na kmetiji je uvedla **Katja Muren** iz Dolnjih Ležech z opisom o Reki, katere struga se vije skozi dolino: "... nje voda ležerno liže robove Krasa. Je ena izmed najbolj nenavadnih rek na Krasu. Petdeset kilometrov preteče, da na koncu lahko s truščem izgine v podzemlju. Nekoč, nedavno tega je bila živahnejša. Saj ne, da bi polzela hitreje po strugi. Ne to! Življenje so ji dajali ljudje. Dajala jim je kruh, nje bregovi so bili posejani z mlini... Kaj se je zgodilo? Kam so odšli ljudje z bregov Reke? Kje so mlini?"

Župan občine Divača **Milan Potokar** je v kratkem čustvenem nagovoru povzel svoja doživetja ob svojih prvih srečanjih s skrivnostno Reko in z njenim tokom v podzemlje, ko je svojo rodno Dolenjsko zapustil in prišel živeti in delati na Kras, kjer ta prehaja v Brkine. Opogumil je novo lastnico Dujčeve domačije Emilijano Lipovšek in Valterja Gašperšiča s poudarkom, da tudi Občina Divača - podobno kot je to že storilo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano - po svojih najboljših močeh spodbuja prizadevanja za razvijanje turizma v Vremski dolini.

Državna sekretarka z Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano **Branka Tome** je povedala, zakaj se je državna Agencija zas razvoj podeželja in kmetijske trge leta 2006 odločila Emilijani Lipovšek denarno pomagati. Med drugim je povedala, da je "... oživitev kmetije in idejo o turistični dejavnosti na Dujčevi domačiji v Škofljah, ki bo dopolnjevala primarno sadjarsko pridelavo, projekt, ki ga je v pozni jeseni 2005 Emilija predstavila ministrstvu. Njena vizija in kredibil-

nost njenih izjav sta prepričali. To je bilo tudi povod, da je naložba v prenovo domačije stekla. Prav gotovo pa je novica, da projekt podpirajo tudi strokovnjaki, velika moralna opora v prizadevanjih za uresničitev zastavljenega cilja... Z novo lastnico Dujčeve domačije je prišla na kmetijo nova energija; zavel je nov veter z obilo idej in načrtov. Kmetija ima tako spet zagon in energijo, ki sta nujna ne le za njen razvoj in za uspešnost, marveč tudi za razvoj vasi pa tudi širše skupnosti.

Projekt je tudi dober primer, kako združiti več interesov na podeželju - od ohranjanja kulturne krajine, obnavljanja stavbne dediščine do spodbujanja podjetništva in ohranjanja poseljenosti na podeželju. Je zgled vsem bodočim investitorjem v take in podobne projekte, kako z lastno inovativnostjo in z lastnimi sredstvi ob ustrezni denarni pomoči države in Evropske unije do uspešne uresnitve projekta, ki bo odmeven ne le v lokalni skupnosti marveč na vsem kraškem prostoru in v primorski regiji..!" Na koncu je čestitala Emilijani in Valterju za opravljeno delo ter poudarila, da je turizem na Dujčevi kmetiji v Škofljah prvi med petimi projekti za razvoj podeželja in vasi, ki bodo kmalu vsi končani. In zaželela je, naj se njihovo število ne bi ustavilo pri številki 5, marveč naj bi kraški prostor pridobil še nove, prav tako uspešne projekte.

V imenu krajevne skupnosti Vreme in vaške skupnosti Škoflje je **Zdravko Škrlič** zagotovil novi lastnici Dujčeve domačije Emilijani in njenemu partnerju Valterju, da jima vaščani in krajski Vremške doline v prizadevanjih, da svoj projekt uresničita, stojijo ob strani in da jima srčno želijo, naj uspešno žanjeta plodove svojega dela. Povedal je tudi, da so krajski in okoličani veseli nove turistične pridobitve z obnovljeno Dujčevo domačijo: "Več kot petdeset let je od takrat, ko je naša dolina živela tudi od takih turistov, ki so pri nas prenočevali na domačijah in kmetijah. To so bili predvsem italijanski gostje, ki so se prihajali ohlajati v takrat še čisto Reko ter v njej ribariti. Potem pa je sledil večdesetletni zaton turizma, če izvajamo enodnevne sprehajalce, ki se sprehaja-

Pročelje prenovljene turistične kmetije s parkirnim prostorom

Dujčev mlin, ki ga bodo prenovili
in v njem uredili malo elektrarno

jo po naših poteh, a se nimajo kje okrepčati, kaj šele nastaniti in tukaj preživeti nekaj dni... Z velikim zadovoljstvom smo vaju zadnje dve leti opazovali in spodbujali, ko sta vse bolj prodorno uresničevala idejo o oživitvi turizma na nekdanji Dujčevi domačiji...

In kakšna je ponudba turistične kmetije Emilijane Lipovšek?

Nudijo nastanitev v sobah in apartmajih. Kot posebno doživetje nudijo prenočevanje na senu. Oddajajo prostor na malem logu ob Reki poleg mlina (ki ga bodo obnovili v prvotni zunanji podobi ter v njem naredili majhno elektrarno) za piknike, ki jih tudi organizirajo. Na logu tudi prirejajo kulturne in družabne prireditve. V najem za jahanje oddajajo konje in jahalno opremo. Na loki ob Reki dajejo v uporabo tudi prostor za kampiranje in v te namene končujejo gradnjo ustreznih

sanitarnih prostorov. Organizirajo večdnevne počitnice za zaključene skupine izletnikov s programom dejavnosti na kmetiji, z ogledi kraških lepot. Organizirajo počitnice za otroke. Prirejajo predavanja, ustvarjalne in duhovne delavnice in strokovno izpopolnjevanje za odrasle. Prirejajo pa tudi simpozije ter letne tabore domačih in tujih umetnikov. Imajo pa tudi svojo ribogojnico ter izdajajo ribiške karte za ribolov v Reki.

Vse potrebne informacije o turistični kmetiji dobite po telefonu na številki: 05/762-53-05 in 031/786-125, Emilijana Lipovšek, Škoflje 33, 6217 Vremski Britof, elektronski naslov: emilijanal@volje.net

Uredništvo

Slika na levi: Lastnica domačije Emilijana Lipovšek in Valter Gašperšič sta se odločila za turistično kmetijo z nastanitvijo, izletništvom in prireditveno dejavnostjo v naravnem okolju Notranjske reke - Reke. Njun pogum je pozdravil divaški župan Matija Potokar.

Slika spodaj: Odprte prenovljene Dujčeve domačije v Škofljah št. 33 v soboto, 21. aprila 2007.

**Pogovor z Marijem Maverjem,
urednikom tržaške revije Mladika**

POČIVALI BOMO NA ONEM SVETU

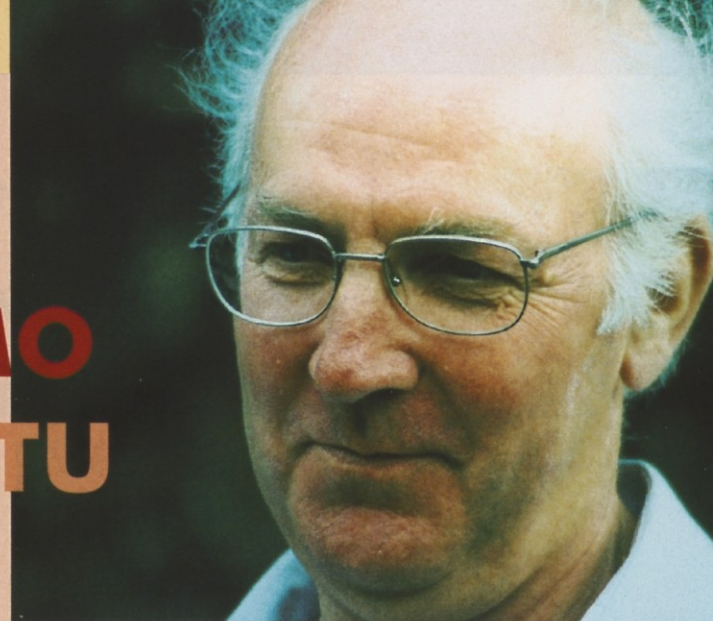
Bojan Pavletič

Med najvidnejše osebnosti tržaškega kulturnega, političnega in sploh družbenega življenja sodi vsekakor Marij Maver, ki je pred kratkim praznoval sedemdesetletnico svojega življenja, v veliki meri posvečenega delu za slovensko skupnost v Italiji, za kar mu tudi naša publikacija izreka iskrene čestitke. Pogovor z njim sodi zato že skoraj med obvezne zapise revije Kras, ki posveča svojo pozornost vidnim osebnostim ne le na slovenski ampak tudi na italijanski strani meje, za katero upamo, da bo kmalu izbrisana ne le na političnem zemljevidu naših krajev, ampak tudi v zavesti našega prebivalstva, kar je že večkrat izražena želja tudi našega sogovornika. Saj se ne motimo, gospod Maver?

Pravzaprav me meja, ki jo imava v mislih - in to je meja med Slovenijo in Italijo - ne moti. Vsak gospodar želi točno vedeti, kje so meje njegovega posestva. To je naravno. Bolj sem za odpravo tistih mejâ v naših glavah (kot pravite), ki ustvarjajo med ljudmi predsodke, nerazumevanje in sovraštvo. Priznavanje pravice do obstoja vsakomur je tisto, kar odpravlja meje med ljudmi. Za nas, Slovence v Italiji, pa je prost prehod pri Fernetičih nedvomno velika pridobitev. Toda, ali bomo znali to priložnost izkoristiti? Določeni dogodki me o tem ne prepričujejo. Zapetljaji z izvolitvijo zamejca za predsednika Slavističnega društva Slovenije (najštevilčnejše slovenske družine), češ da je pogoj za sodelovanje na nekaterih natečajih slovensko državljanstvo, ne odpravljajo mejâ med Slovenci.

Dovolite, da se nekoliko vrnemo k vam, k vašemu življenju in delu... Rojeni ste bili sicer v Trstu, vendar je vaša družina stanovala na Koloniji in pri Ferlugih, to je v naseljih, ki nista več strogo mestni, pa tudi še ne kraški. Tudi kot učenec in dijak ste bili nekako razpeti med mestom in okolico. Osnovnošolske obveznosti ste opravili na Opčinah, torej na Krasu, srednješolske pa v mestu. Tudi kot šolnik ste poučevali na Opčinah in v mestu. Danes imate svoj dom zopet na Koloniji. Kaj ste po svojem počutju: Kraševce, mešan ali kaj drugega? Kakšne so vaše družinske korenine.

Oče (letnik 1899) in mati (letnik 1901) sta se rodila v Trstu; mati pri Ferlugih (Konkonel), oče na Koloniji. Rod po materini strani (Živic in Zlobec) izvira s Krasa (Skopo in

Ponikve), očetov pa je menda s Katinare. Tako mi je pravil oče. Priimek Maver je pogost v Lonjerju, Boljuncu; Pavle Merkù pa ga je zabeležil na Opčinah že v 14. stoletju. Bil naj bi najstarejši izpričan priimek na Opčinah. Mislim torej, da sem Tržčan s kraškimi koreninami. Nekaj kraške trme in kljubovalnosti prav res ne tajim. Preko Ferlugov, kjer so materini starši kmetovali in mizarili, smo bili vezani na Kras. Še po drugi svetovni vojni smo imeli dobre stike z Maričko Živic, mamino sestrično, ki je imela gostilno pred postajo v Dutovljah in kamor je hodil dolgo let pisatelj Borisa Pahor*. Marička je bila že pred vojno v prijateljskih stikih s Tomažičevimi (Pinko in Danica) in z drugimi liberalnimi tržaškimi družinami, ki so hodile na »počitnice« in na teran v Dutovlje. Očetovi starši pa so živeli v tržaški okolici kot mandrijarji in furmani. Nono je imel vola in je vozaril iz pristanišča po stari cesti (via Commerciale) na planoto do Opčin.

Poleg šole ste imeli že sredi šestdesetih let zadolžitve tudi s tržaško slovensko radijsko postajo Trst A. Čemu lahko pripišemo to vaše zanimanje za sodelovanje pri tem elektronskem mediju in kakšno je bilo področje vašega dela?

Na radiu sem začel sodelovati kot zunanji sodelavec konec petdesetih let. Takrat, po maturi leta 1955, še nisem mislil na univerzo. Iskal sem zaposlitev. Kakršnokoli. Na radiu me je sprejel Ludvik Klakočar, ki je kmalu zatem emigriral v Avstralijo. Začel sem s pretipkavanjem pisem za oddajo Glasba po željah. To je bila zame posebna šola zemljepisa. Takrat - meja je bila dobro zaprta - je za kakšno praznično oddajo prihajalo na radio tudi po več tisoč pisem. Spominjam se, da sem nekoč za Jožefovo čez noč »pretipkal« tri tisoč pisem. Žal je bila oddaja nemogoča za poslušanje. Izpuščal sem glagole, čestitke, združeval imena, oddaja je bila skoraj brez glasbe. Zvenelo je nekako tako: »Jožkotu - mama in očka«, »Pinotu - njegova Marica« itn. Prave litanije k sv. Jožefu! Toda vsa imena krajev, ki sem jih takrat prebiral, sem si zapomnil. Kobjeglava, Materija, Obrov, ... - ves Kras, Brkini in Istra so nas poslušali. Ne bom ponavljal, kaj je radio Trst A takrat pomenil tem ljudem, ki niso smeli praznovati božiča, cerkvenih praznikov. Zavedali smo se tega in smo pokušali poslušalcem nuditi čim več prazničnega. Kakšno leto pozneje, 1956. ali 1957., sem spoznal prof. Jožeta Peterlina. On me je povabil k Radijskemu odru, kjer sem glas-

beno opremljal igre in druge oddaje. Pri igralski družini Radijski oder sem sodeloval do konca leta 1969, ko sem sprejel stalno mesto urednika za govorjene sporede. Iz tistega časa in na tiste sodelavce imam najlepše spomine. Radijska družina je bila predvsem po zaslugi Jožeta Peterlina visoka šola slovenskega jezika in slovenstva. Ne samo zame, ampak za vso skupino mladih, ki smo se tam dobivali.

Leta 1969 ste zapustili šolniški poklic in se poklicno posvetili delu pri tržaškem slovenskem radiu. Kakšni so bili vzgibi za ta, za vas vsekakor pomemben korak, saj je gotovo prinesel veliko sprememb v vaše življenje?

Šest let sem poučeval na srednji šoli, najprej pri Sv. Ivanu v Trstu, nato pa na Opčinah. To delo me je veselilo. Rad sem ga imel. In občutek imam še danes, da so me tudi otroci imeli radi. Toda bil sem suplent. Prošnjo za službo sem moral vlagati vsako leto. In vsako leto je bilo treba spravljati skupaj dokumente, opravljati zdravniške preglede (tudi rentgen) itn. Ko je bilo na radiu razpisano mesto urednika za govorjene sporede, sem se natečaja udeležil. Zmagal je Filibert Benedetič, ravnatelj Slovenskega gledališča v Trstu. Zasedel je delovno mesto, a se mu je že po enem mesecu odpovedal. Za njim sem kot drugouvrščen na natečaju prišel na vrsto jaz. Na radiu sem ostal do upokojitve pred desetimi leti. Moram priznati, da sem uredniško delo na radiu opravljal z velikim veseljem in zadoščenjem. Rad sem imel novosti in kvaliteto. Sodelavci so bili imenitni. Znali so jezik, obvladali snov in bili vsi po vrsti strokovno podkovani, odgovorni in zanesljivi. Naj omenim vsaj nekaj starejših, ki so danes že pokojni: Martin Jevnikar, Vinko Beličič, Franc Jeza, Franc Orožen, Dušan Pertot, Rado Bednarik, Maks Šah, Jože Peterlin. Tako je bilo do radijske

reforme leta 1976. Potem se je na radiu marsikaj zelo spremenilo. Začeli smo uvajati oddaje v živo, kontaktne oddaje. Bilo je težje, še bolj odgovorno, a smo še vedno iskali »vsebino« in smisel. Nismo govorili v prazno...

Ali je imel za ta vaš korak določen vpliv tudi znani slovenski kulturni delavec in buditelj slovenstva med katoliško usmerjenimi Tržičani prof. Jože Peterlin, katerega hčerka (in tudi kulturna delavka) je postala pozneje tudi vaša življenjska sopotnica?

Ne vem, če je prof. Peterlin vplival na mojo takratno odločitev za radio. Neposredno gotovo ne. Toda delo z njim pri Radijskem odru me je prevzelo. Že prej sem pisal v Mladiko, imel sem nekaj literarne žilice in veselje do pisanja. Vse ozračje okrog Mladike in Radijskega odra me je naravnost potegnilo v krog »kulturnih ustvarjalcev«, kar so takrat bili tudi radijci in uredniki.

Prof. Peterlin je bil izjemna osebnost. Imel je velike organizacijske sposobnosti ob tem, da je imel v sebi veliko kulturno bogastvo. Žal ga je smrt prežgodaj iztrgala iz okolja, v katerem je deloval. Poznavajoč vašo angažiranost na raznih področjih življenja Slovencev na Tržaškem imamo vtis, da ste v mnogočem najvidnejši nadaljevalec širokega razpona njegovega dela in njegovega načina razmišljanja. Saj se ne varamo?

Ne vem! Vaša ocena je zame zelo laskava. Toda ne domišljam si, da bi kakorkoli lahko dosegel prof. Jožeta Peterlina. Morda je res bil moj vzor. Da ga v nekaterih rečeh posnemam, da poskušam nadaljevati po svojih močeh njegovo

Z ženo Matejko ob družinskem prazniku leta 2003.

Na fotografiji še sin Andrej, hčerka Manica z možem, sin Martin ter vnuki Mojca, Boštjan in Urška.

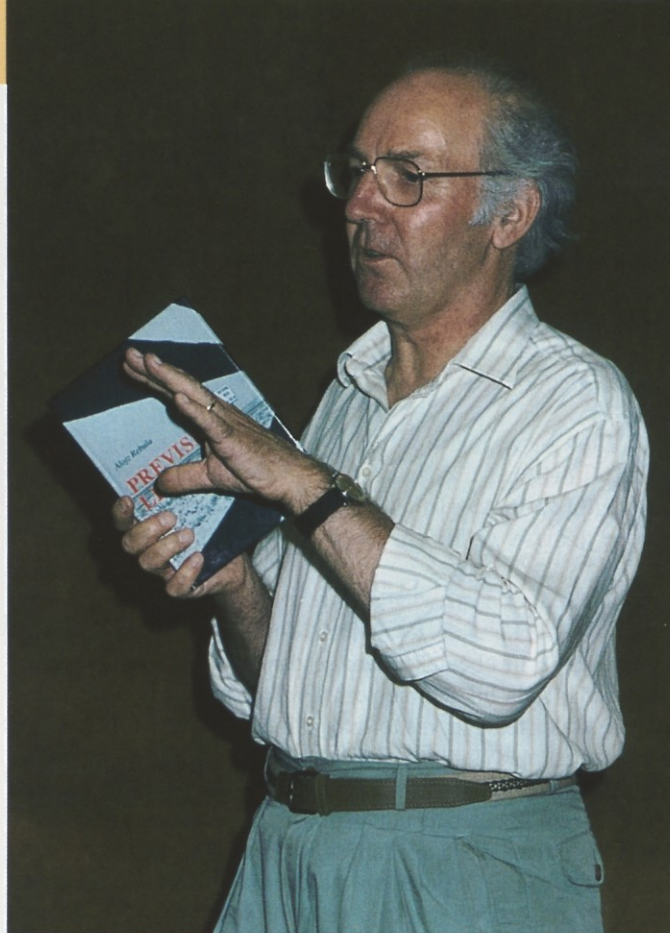

delo, to je morda res. Toda vsak čas je drugačen. Težko je nadaljevati karkoli po starih vzorcih in starih tirih. Nekatere stvari pa so lahko stalnice in pomembne v vsakem času: ljubezen, zvestoba, delavnost. Na marmorni plošči iz nabrežinskega kamna, ki smo jo postavili na pročelje cerkvice sv. Janeza na Vinjem vrhu, rojstnem kraju prof. Jožeta Peterlina, piše: »Pomagal je ohranjati slovenstvo na mejah domovine.« Stavek, ki ga je narekoval Saša Martelanc in smo ga vsi sprejeli, najbolje ponazarja življenjsko delo in držo Jožeta Peterlina. Če je on - brezdomec, človek brez državljanstva in brez stalne službe s štirimi otroki - lahko uresničeval ta program, ali se mu lahko izognemo mi? S kakšno pravico? S kakšno vestjo?

Zanimajo nas nekatera vaša osebna mnenja o področjih delovanja Slovencev v Italiji, s katerimi ste bili v svojem življenju še posebno povezani. Recimo šola. Ker je tudi vaša soproga šolnica, ste gotovo tudi vi na določen način še vedno povezani z delovanjem te naše pomembne ustanove. Kakšno je vaše mnenje o naši slovenski šoli danes in v bodočnosti? Kako gledate na naše današnje šolnike, posebno v luči preteklosti, ko so bili učitelji glavni nositelji prosvetnega in drugega družbenega življenja v okolju, v katerem so delovali? Kakšen je v povprečju lik današnjega šolnika?

Težko vprašanje... Že dolgo je, kar sem se poslovil od šole in vem, da se je zelo veliko reči med tem časom spremenilo. Drugačni so učitelji in profesorji, drugačni so učenci in dijak. Otrok je na nekaterih šolah za vzorec, pa še ti so iz mešanih zakonov. Težko je soditi. Tudi posploševati ne smemo. Toda tako kot pri tisku, pri radiu in drugod, je tudi v šoli potrebna kvaliteta. Ne samo znanje, tudi moralna drža je potrebna. Tudi to je kvaliteta. Toda v današnji družbi, ki je, kar je, tudi šola ne more biti izjema. Vrednote - ljubezen, zvestoba - komu še kaj pomenijo? Toda, ali naj zaradi tega vržemo puško v koruzo? Prelahko in preveč enostavno! Vsak naj bi poskušal po svojih močeh opravljati svojo dolžnost požrtvovalno in z ljubeznijo, ne glede na rezultate. V Gregorčičevem komaj zaključenem letu bi lahko iz njegovega dela vzeli samo dva verza in o njih raz-

Sergij Pahor, Saša Martelanc in Marij Maver na Dragi 1990.
Fotografija: B. Šalamun

Ob predstavitvi knjige Alojza Rebule "Previsna leta", 1996.

mišljali: Ne samo, kar velewa mu stan, kar more, to mož storiti je dolžan.

Na radiu ste bili do upokojitve predstojnik govorjenih sporedov. Za vami je že nekaj literarnih del, že polnih 40 let ste tudi urednik revije Mladika, kar je za tržaške razmere izjemen dosežek. Kako vidite danes zamejski tisk? Do katere mere izpolnjuje svoje poslanstvo, pa ne le na kulturnem ampak tudi na političnem področju?

Tisk je bil med nami vedno zelo živahen in raznolik. V povojnem obdobju se je v Trstu rodilo zelo veliko glasil, revij, celo humorističnih časopisov. Toda zadnje čase se mi zdi, da ni več tistega zanimanja zanj, kot je bilo včasih. Več razlogov je za to. Pojavljajo se novi mediji, od TV do interneta, bralna kultura upada. In žal upada tudi naša prisotnost na tem prostoru. To pa je najhuje in najbolj nevarno. K sreči lahko rečem, da Mladika čudežno ohranja svoj krog bralcev, tako da njena naklada ne pada. Vendar pa je mreža požrtvovalnih poverjenikov, po zaslugi katerih je revija nastala, skoraj povsem razpadla. Tako da, če bi danes začeli nanovo kot pred 50 leti, dvomim, da bi nam uspelo obstati. Tako lahko rečemo, da živimo od investicij iz prejšnjih let. In to velja v glavnem za ves zamejski tisk, ne samo za Mladiko.

Sprašujete pa me tudi za poslanstvo tiska na političnem področju. Tu pa bi moral odpreti novo poglavje. Sami veste, kako je slovenska skupnost pri nas politično razpršena. Vso povojno dobo do leta 1990 smo se demokratični Slovenci morali boriti za obstanek. Vsa sredstva iz takratne matice so šla eni politični opciji, levičarski in fratelančni v prvih povojnih letih,

nato pa levičarski in »multikulturni«. To, kar je levi tabor predvsem s pomočjo matice ustvaril (in kar ni zapravlil), traja še danes. Še vedno podpira vključevanje v italijanske stranke s posledicami, ki so znane in bi o njih na tem mestu ne govoril. Posledice so katastrofalne!

Vmesno vprašanje: ker vemo, da dobro poznate revijo Kras, nas zanima vaš pogled na to publikacijo: kaj je na njej bolj pozitivno in kaj manj?

Revija Kras je posrečena in lepa. Specializirana je na kraško področje, ki je bilo v preteklosti zanemarjeno. Mislim, da je revija našla svojo nišo in da je za vse, ki jih zanima to področje, privlačna in poučna. Tudi sam jo vedno rad preberem.

Sploh pa bi radi vedeli, kako gledate na odnos matične domovine na zamejske Slovence, saj slišimo o tem zelo različne ocene? Pa tudi nasprotno: kakšno mnenje imajo zamejci o Sloveniji?

Odnos matice do Slovencev v zamejstvu se je zadnje čase precej spremenil. Zdi se mi, da se je nekako vsa pozornost usmerila v državo in da je narodnost stopila v ozadje. (Prejšnji režim je narodnost itak odpisal.) Za birokrate ni pomembno, da si Slovenec. Bolj je pomembno, da si slovenski državljan. Ali je to pametno in dolgoročno perspektivno, to morate vprašati snovalce take politike v matici. Slovenci smo v zgodovini preživeli veliko državnih tvorb in smo obstali. Ali bomo tudi v prihodnosti; zdaj, ko imamo svojo državo?

Ob vsem dobrem, vsakdanjem delu na področjih, katerim ste se poklicno in ljubiteljsko posvetili, ste tudi nosilec

številnih vodilnih obveznosti, katere ste sprejeli.

Ob 40-letnem urednikovanju pri Mladiki ste bili odbornik Slovenskega kulturnega kluba, Društva slovenskih izobražencev, skoraj 40 let ste predsednik Slovenske prosvete, ste eden izmed vodilnih odbornikov Sveta slovenskih organizacij in Slovenske skupnosti, pa še bi lahko naštevali. Kljub sedemdesetim letom ohranjate pri vsem tem še vedno neverjetno, skoraj mladostno vitalnost. V čem je skrivnost?

Ne vem, čemu poudarjate to sedemdesetletnico in se čudite moji vitalnosti, kot pravite. Poznam osemdesetletnike in devetdesetletnike, ki so živahni in vitalni še bolj kot jaz. Ali ni prav tako? Moja mati (umrla je pri 96 letih) je pravila: počivali bomo na onem svetu.

Marij Maver je za svoje bogato družbeno delovanje prejel vrsto priznanj in nagrad, tako v matični domovini kot v zamejstvu. Kljub temu je ostal vseskozi nadvse skromna osebnost. Nikoli ni želel izstopati s sadovi svojega delovanja in se osebno okoriščati z njimi. Prav zato uživa med zamejci veliko spoštovanje, pa tudi pričakovanje, da bo kot »upokojenec« še dolgo nadaljeval svoje delo. Morda tudi z nekoliko manj lastne skromnosti kot doslej. To si vsekakor zasluži!

* Glej članek pisatelja Borisa Pahorja »O podobi Marice Živec« v reviji Kras, št. 51, letnik 2002, str. 32-33!

Bojan Pavletič, profesor - publicist, Trst

Marij Maver - prejemnik Zlatega odličja ZKO, Piran 1996.

18. primorski slovenistični dnevi Slavističnega društva Trst-Gorica-Videm

"OBMORSKI" LIK LEPE VIDE

Poljanka Dolhar

Primorski slovenistični dnevi so vsakoletni praznik slovenske besede, ki ga že osemnajsto leto zapored izmenično prirejajo primorska slavistična društva. Letos so se po nekaj letih ponovno odvijali na Tržaškem. Sredi aprila jih je tu priredilo Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm. Osrednji seminarski dan, na katerem so se pred mikrofonom zvrstili številni predavatelji, je zaživel v

Osemnajsto izvedbo primorskih slovenističnih dnevov je na predvečer seminarskega dne uvedel recital *Čez morje, čez morje*, ki ga je sestavila in režirala **Olga Lupinc**. V njem so mladi igralci in glasbeniki predstavili izbor odlomkov, v katerih nastopa motiv Lepe Vide, torej motiv iskanja in hrepenenja. A tudi tistih Aleksandrink, številnih primorskih deklet, ki so rojstni Kras zapuščala v iskanju boljšega kruha in ga našla v Egiptu.

Seminarski del se je, kot rečeno, odvijal na Devinskem gradu, kjer se je zbralo veliko slovenistik in slovenistov ter maturantov slovenskih tržaških višjih šol. V slovenščino sedemnajstega stoletja, to je obdobja, ko je v grajskih prostorih nastajal slovar patra Gregoria Alasia da Sommaripe, sta številne poslušalce popeljala **Nikolaj Bukavec** in **Meta Starc** ter prebrala *Pogovor popotnika z domačinom*, ki ga je Alasia uvrstil v svoj priročnik. Slednji je želel namreč biti predvsem v pomoč italijanskim popotnikom in trgovcem, ki so prišli na Tržaškem Krasu v stik z domačini - Slovenci in njihovo govorico.

Resnici na ljubo so se le redki predavatelji posvetili prvemu italijansko-slovenskemu slovarju. Prisotni jezikoslovci so raje izbrali sodobnejšo leksikografijo: **Martina Ožbot** (med drugim bivša dijakinja devinskega Zavoda združenega sveta) je spregovorila o slovarjih Sergija Šlenca, medtem ko so **Nanika Holz**, **Tadeja Rozman** in **Marko Stabej** predstavili svoje izkušnje pri sestavi Velikega angleško-slovenskega slovarja. Ob morju podatkov in koristnih informacij, ki jih je bilo mogoče slišati med njihovimi posegi, gre morda izpostaviti naslednjo: na spletni strani www.fidaplus.net je po novem dostopen izredno bogat korpus slovenskega jezika, saj bo nedvomno koristil vsem, ki se tako ali drugače ukvarjajo s slovenščino.

Velika večina predavateljev je svoje posege raje posvetila večplastnemu mitu Lepe Vide, ki je tesno povezan s tržaško obalo, po mnenju marsikaterega poznavalca edino »avtohtono slovensko«. Tako je, na primer, starosta tržaških pisateljev **Boris Pahor** skušal najti paralelizem med »tradi-

očarljivem Devinskem gradu, zgodovinski rezidenci družine Thurn und Taxis (Torre e Tasso). Izbira lokacije ni bila slučajna: dnevi so bili namreč posvečeni »obmorskemu« liku Lepe Vide, a tudi štiristoletnici izida prvega italijansko-slovenskega slovarja, ki ga je leta 1607 prav v Devinu napisal pater Gregorio Alasia da Sommaripa.

cionalno« Lepo Vido, ki je zaradi domačih eksistencialnih težav hrepenela po daljnih krajih, in Lepo Vido, ki je v težkih predvojnih in medvojnih letih sanjala lepšo bodočnost za svoje otroke in bila zanjo pripravljena opustiti slovenstvo ter prevzeti Dantejev jezik. **Denis Poniž** je Lepo Vido v slovenski dramatiki definiral kot »femme fragile« ali »femme fatale«; prvo je lepo upodobil Cankar v svoji istoimenski drami, drugo pa je v slovensko literaturo vnesel Alojz Krajger z dramo *Školjka*. **Silvo Fatur** je svoj poseg posvetil romanu Lepa Vida, ki ga je Josip Jurčič napisal potem, ko je ravno v Devinu našel zanj idealno prizorišče.

Marsikatera govornica je v mitu o Lepi Vidi videla predvsem prevlado patriarhalne mentalitete. **Milena Blažič** je tako izpo-stavila dejstvo, da se v slovenski zavesti niso ohranile variante, ko Lepa Vida preživi ali se celo realizira. Da je (neuravnovešeno) razmerje med moškim in ženskim spolom oziroma boj med njima eden izmed temeljev mita o Lepi Vidi, je prepričana **Katja Mihurko Poniž**: najbrž so mu zato le redke avtorice posvetile svoja peresa. **Mojca Šauperl** pa je zaključila, da je to mit, ki služi predvsem tistim, ki imajo moč in oblast; nič čudnega torej, če so z njo manipulirala ... že omenjena moška peresa.

Primorske sloveniste je na Devinskem gradu, kjer je Narodna in študijska knjižnica iz Trsta pripravila bogato razstavo slovensko-italijanskih slovarjev, obiskal tudi Evgen Bavčar in jim posredoval nekaj svojih osebnih spominov na pesnika Alojza Gradnika, dobrega poznavalca Devina. Pesnika, ki je bil po drugi svetovni vojni v domovini »persona non grata«: sloveniste je zato pozval, naj se - prav v letu, ko poteka štirideseta obletnica njegove smrti - aktivirajo za njegovo rehabilitacijo. Pesnik iz Goriških Brd bi si jo nedvomno zaslužil

Bolj bi se morali zavedati, da...

SVETÓ NI SVÉTO

Bojan Pavletič

V imenoslovju slovenskih vasi poznamo mnogo naselij, katerih naziv se začneja z besedo "Sveti" ali "Sveta". Ta beseda pa ni v rabi ali ni zapisana samostojno, ampak je vedno pred imenom svetnika ali svetnice, ki je dal ali dala kraju ime, na primer: Sveti Vid, Sveti Lovrenc oziroma Sveta Marjeta, Sveta Kungota itn. Naselij, ki bi imela v svojem imenu le prvo besedo, kot je na primer "Sveto", naziva svetnika, pa je v Sloveniji bore malo, če ne celo nobenega, razen enega - to pa je Sveto pri Komnu na Krasu.

Večinoma prevladuje mnenje, da so vas poimenovali po svetniku sv. Tilnu, kateremu je posvečena stara baročna vaška cerkev iz leta 1574, ki je s svojo pravo osemkotno cerkveno ladjo arhitektonska posebnost. To je lahko res, morda pa tudi ne in v tako možnost dvomi tudi tržaški profesor dr. Pavel Merku v svoji knjigi *Slovensko imenoslovje na slovenskem zahodu*, vendar dodaja, da kake druge veljavne razlage ne pozna. Res so morda stara poimenovanja te vasi v nekakšni zvezi s sedanjim imenom, toda v kakšni? Že od leta 1269 dalje se pojavljajo v starih nemških tekstih ob nazivih Suytal, Suite, Suyta, de Suta, de Sutta, Sutina in podobno tudi Santi Tilli, Zönt, Zawt, Sarott, Zweto (1487), med katerimi je le zadnji jezikovno podoben današnjemu imenu te vasi. Prav ime Zweto, ki je najbližje današnjemu Svetemu, lahko postavlja v dvom poimenovanje po cerkvi, saj je bilo to ime zapisano že skoraj devetdeset let pred postavitvijo svetišča. Iskanje

nazivnih korenin Svetega je vsekakor "kruh" za etimologe, ostaja pa dejstvo, da je ta kraška vas zelo stara, pa naj se je v preteklosti imenovala tako ali drugače.

Kljub svoji častitljivi starosti je Sveto, danes ena večjih vasi na Krasu, premajhno naselje, da bi ga nekdani zarisovalci "kart" zabeležili na zemljevidih že pred 19. stoletjem, kljub temu pa smo ime tega kraja našli na avstrijski vojaški specialki iz leta 1763, kar je zelo verjetno sploh prvo zemljevidno zaznamovanje te vasi. Toda njeno ime na tej specialki nima današnjega slovenskega imena Sveto, ampak ima staro italijansko obliko Sutta. Še celo Kozler, ki je prvi zarisal celotno s Slovenci poseljeno ozemlje, je skoraj sto let pozneje, leta 1853, zapisal ime Suta. Leta 1849 so natisnili avstro-ogrsko specialko prav tako z imenom Suta in šele v dunajskem *Leksikonu občin* iz leta 1906 najdemo zapisano *Suta (ali Sveto)*.

Ker je italijansko in z njim staro enako prvotno nemško poimenovanje tega naselja zelo zanimivo, se velja ob njem nekoliko ustaviti. Medtem ko so imena večine kraških naselij poitalijančili in popačili šele v času italijanske okupacije med obema vojnoma, je imelo Sveto italijanski naziv, kot izhaja tudi iz tukaj napisanega, že mnogo prej: Suta ali Sutta. Ker so Italijani svetniška imena vasi skoraj dosledno prevajali z italijanskim imenom istega svetnika (na primer Sv. Vid = S. Vito, Sv. Anton = S. Antonio, Sv. Jožef = S. Giuseppe, itn.), se lahko vprašamo, zakaj tudi temu naselju niso dali imena S.

Portal s kapelico
Jazbečevih,
Sveto 18

Egidio, kot oni pravijo sv. Tilnu. Dali pa ga očitno niso zato, ker so zmotno menili, da je Suta stara italijanska beseda. Toda, če pobrsamo po italijanskih slovarjih, ne najdemo nikjer besede, ki bi bila vsaj približno podobna besedama Suta ali Sutta. Le v izčrpnem in zelo podrobnem slovarju *Dizionario della lingua italiana* italijanskega jezikoslovca De Maura je zabeležena beseda Suto, toda z razlago, da je to ime neke manjše etnične skupine v afriški Bocvani, ki gotovo ne more biti v nobeni zvezi z našo kraško vasjo. Od kod torej ta naziv?

Ker ga v podobni obliki danes v slovenščini ne poznamo, je treba pogledati še v slovenske jezikoslovne knjige, da bi ugotovili njegov izvor. Vse kaže, da Suta danes ni več slovenska beseda, ki bi še živela med našimi ljudmi, vendar vedno ni bilo tako. Omenjena je sicer v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SAZU, 1994) kot dolenjska narečna posebnost in v Bezlajevem *Etimološkem slovarju slovenskega jezika*, *Slovenski etimološki slovar* Marka Snoja pa je ne zabeležuje več. Prav tako je ne omenjata več ne *Slovenski pravopis* SAZU iz leta 1962, niti ne najnovejša izredno podrobna izdaja Toporišičeve knjige z enakim imenom *Slovenski pravopis* iz leta 2001.

Našli pa smo jo v Janežičevem *Nemško-slovenskem slovarju*, ki je v tretji izdaji izšel leta 1893 v Celovcu, prvi dve pa sta prišli na svetlo že več let prej: tam je ob nemški besedi der Schutt zapisan slovenski prevod šuta, torej povsem podobno italijanskemu imenu. Prav tako je bila dve leti kasneje zapisana kot šuta tudi v Wolfovem *Slovensko-nemškem slovarju*, ki ga je uredil Pleteršnik.

Upravičeno lahko torej sklepamo, da je bila ta beseda v slovenskem besedišču v 18. stoletju še živa, danes pa je niti vsi najbolj slovenski ugledni jezikoslovci ne omenjajo več. Da je bila ta beseda v preteklosti živ del slovenskega besednega zaklada, lahko sklepamo tudi po tem, da ni bila prevedana dobesedno, saj je der Schutt v nemščini moškega, v slovenščini pa je šuta ženskega spola.

Kaj pravzaprav pomeni šuta oziroma der Schutt? Vsekakor je to nemška večpomenka, ki najpogosteje označuje

grobljo, drobno kamenje, tudi ostanke sesutih zidov, podrtije in podobno. Od tod izhaja tudi beseda "šoder". Vsega tega je bilo v Svetem in okrog njega vedno več kot dovolj, saj to potrjuje tudi Jurij Titl v svoji najnovejši knjigi *Kraški toponimi**, v kateri navaja med ledinskimi imeni v vasi Sveto kar okrog petindvajset nazivov, ki bi lahko bili v taki ali drugačni zvezi s tem, kar je v nemščini in seveda tudi v slovenščini ta beseda pomenila. Največ je griž (kar je kraški izraz za groblje), tu je še kamenca, gradišče, grublje, ozidje, itn. Z veliko mero verjetnosti lahko sklepamo, da so pred stoletji vas sredi grobelj nemški gospodarji poimenovali Schutt, naši predniki pa so besedo sprejeli v svoje besedišče in jo prilagodili v Šuta, iz česar je nastala že v prejšnjih stoletjih italijanska Suta ali Sutta. Dopustiti pa moramo manj verjetno možnost, da k nam ni prišla iz nemščine in je potem to avtohton slovenski izraz, ki ga poznajo tudi nekateri drugi slovanski narodi, čeprav v nekoliko drugačnem pomenu. Če odmislimo strešico nad črko Š, so Italijani v bistvu uvedli za uradne potrebe povsem slovansko ali slovenizirano besedo.

Danes tega naziva seveda Kraševci ne uporabljajo več, saj ga čutijo kot nasilje tujca nad slovenskim značajem vasi, ohranjanja pa ga v živem jeziku kot oznako za tepca, topoglavca, neumneža: takemu človeku pravijo, da je šutast.

Če smo dokaj verjetno našli pot naziva Suta ali Sutta iz nemščine preko slovenščine v italijanščino, je pa mnogo težje ugotoviti, kako je prišlo do v slovenščini dokaj nenavadnega naglasa na zadnjem zlogu današnjega slovenskega imena te vasi. Mnogi jo imenujejo Sveto in tako je ta beseda zapisana tudi v Toporišičevem *Slovenskem pravopisu* (a ne kot krajevni naziv), čeprav ta naš veliki jezikoslovec dopušča tudi poudarek na črki "ó". Mimogrede naj omenimo, da se tudi Toporišič ni vedno dovolj oziral na to, kako domačini izgovarjajo, na primer, nazive prebivalcev nekaterih primorskih vasi. Po njegovem so Komenci Komeneci, Openci Openeci, Bazovci Bazovičani in morda še kaj, kar je seveda povsem napačno. Iz svoje mladosti pa se dobro spominjam, da so stari vaščani v Svetem izgovarjali ta naziv kot Setú, Sečáni, sečájnski itn.

Črko "v" so torej izpuščali ali pa vsaj komaj nakazali: S(v)etú, S(v)ečani. Vsekakor pa so se danes uradno uveljavile besede Sveto, Svečani, svečanski itd.

Do napačnega poudarka na prvem zlogu prihaja kljub temu, da imamo nekaj zapisanih in zanesljivih dokazov o poudarku na zadnjem zlogu. Pravilno je tako označil poudarek na imenu te vasi nekdanji šolski upravitelj v Svetem Benjamin Lenassi kot sodelavec *Krajevnega leksikona Slovenije*. V 1. knjigi, ki je izšla leta 1968, je nedvomno in jasno zapisal, da so poudarki v imenu tega naselja na zadnjem zlogu: torej Svetó /celo Svatú), v Svetém, iz Svetéga itn. Očitno je zapisal tako, kot so tedaj ljudje govorili. Zanimivo je, da je tudi že omenjeni Janežič leta 1893 zapisal Svetčán; torej tudi on s poudarkom na koncu besede. Tudi prof. Merkù navaja uradno ime te vasi kot Svetó, narečno izgovorjeno pa Setú in izpeljanke iz Setjéga, u Setjém, Sečán, Sečánka, sečánski itn., za cerkev sámo pa sv. Tilih in ne sv. Tilen. Tudi sam se spominjam, da vaščani niso rekli pri sv. Tilnu, ampak pri sv. Tilhu oziroma pri sv. Tilhi, kar je izhajalo iz nominativa Tileh, običajno s polglasnim e-jem. Tilih ali Tileh je torej mnogo bližji govorici domačinov kot Tilen.

Nikjer ni rečeno, da mora slovnično načelo v krajevnem imenoslovju, ki velja za določeno področje, prevladati tudi drugod, ker to neredko spreminja uveljavljeno domačo besedo v istem jeziku v nekakšno tujko. Nobene ovire ne vidim, da bi tudi uradno ne uveljavili te krajevne jezikovne posebnosti, saj so jih tudi marsikje drugod. Tako imamo, na primer pri krajevnih imenih marsikje Šmarjeto namesto Sv. Marije, Štjak namesto Sv. Jakoba, Škocjan namesto Sv. Kancijana, Šmihel namesto Sv. Mihaela itd. Po slovenski jezikovni logiki bi morali reči, da nekdo prihaja iz Beltincev, pa vendar rečemo, da prihaja iz Beltinec. In če so take (in drugačne) izjeme dopuščene v Prekmurju, bi jih lahko upoštevali tudi pri imenu kraja in tudi svetnika, ki bedi nad usodo te naše vasi, kjer na primer žive Svečani in Svečanke, uradno v Svétém in ne v Svetém.

Iz vsega napisanega povsem jasno izhaja, da uradno in tudi med nekaterimi domačini ime te velike kraške vasi izgublja svoj znameniti poudarek na zadnjem zlogu. K temu je verjetno največ prispevala vključitev Krasa v širši slovenski jezikovni prostor po drugi svetovni vojni, morda do neke mere šola, pa tudi novi naseljenci iz "Kranjske", ki izgovarjajo besedo Sveto tako, kot so bili pač navajeni, torej Svétó. V tem smislu bi lahko rekli, da ime te vasi potujčujejo, pa čeprav le z napačnim naglaševanjem.

Naziv Svetó je s svojimi izpeljankami stara, velika in dragocena jezikovna posebnost v imenoslovju slovenskih kraških pa tudi drugih vasi in škoda je, da je tudi mnogi domačini ne ohranjajo več. Bolj bi se morali zavedati, da Svétó ni Svétó, ampak je Svetó!

* Glej sestavka o knjigi "Kraški toponimi dr. Julija Titla" v tej izdaji revije Kras na strani 40 in "Zakaj na Krasu skoraj samo slovenska ledinska imena?" v 63. št. revije Kras, letnik 2004, str.-16-19!

Cerkev sv. Tilna z oktagonalno ladjo in ostrejšem dežnikaste konstrukcije, ki jo podpira kamnit stebel

V Nabrežini so se poklonili,
pred dvajsetimi leti
umrli pesnici

DORA GRUDEN

(1900-1986)

Ivan Vogrič

Pred nedavnim so se v Nabrežini - na posebni prireditvi - spomnili dvajsetletnice smrti v tem kraju rojene Dore Gruden (1900-1986), mlajše sestre bolj poznane pesnika Iga Grudna (1893-1948). Dora (v krstni knjigi domače župnije je zapisana kot Theodora Danila) je bila četrta izmed desetih otrok, med katerimi je bil najstarejši prav Ignacij (Igo).

Vladimir Bartol je ob šestdesetletnici Dore Gruden zapisal, da se v njenem pesniškem opusu zaznavajo vplivi naših pomembnih pesnikov, od Prešerna preko Župančiča in Gradnika pa vse do brata Iga Grudna. Ta oznaka je bržkone pravilna. V mnogih njenih pesmih se res čuti Igov vpliv oziroma izrazita sorodnost s tematikami, ki jih je obravnaval njen brat. To je razvidno, na primer, v Sivi pesmi (motiv kamnolomov), v Dobrdoški planoti (motiv prve svetovne vojne), v Očetu, itn. Da ne govorimo o ljubezenskih pesmih, ki imajo pri obeh Grudnih domala poglavitno vlogo. Oba, tako Igo kot Dora, sta navsezadnje segla v slovenski literarni prostor.

Dora Gruden je obravnavala Kras v več pesmih. Med najbolj znanimi je Sonet na Tupelče iz leta 1930 (napisan v šaljivi obliki, z glavnim junakom Antonom oziroma Toninom Abramom, katerega vdova še živi). Kljub čustveni navezanosti na domače okolje, je oznaka »pesnica Krasa in ljubezni«, ki se pojavlja v naslovu v Primorskem dnevniku ob njeni osemdesetletnici, pretirana. Tipični pesnik Krasa ni bil navsezadnje niti njen brat Igo, ki je - kljub odmevni prvi pesniški zbirki z naslovom Primorske pesmi - presegal primorski okvir. Tudi on je namreč posegal na druga področja; bil je vidni predstavnik socialnega realizma tridesetih let, ukvarjal se je z otroško poezijo in epigrami ter pustil pomemben pečat v pesništvu upora.

Za Grudnovo družino je bilo prelomno leto 1926. V letu, ko so fašisti dokončno prevzeli vse vzvode oblasti in ustanovili posebno sodišče za zaščito države, je družina izgu-

bila očeta Frana. Na njegovem pogrebu - kot trdijo priče - je bilo tako mrzlo, da je godbenikom zmrznila celo tenka plast slin na pihalih. Vendar je najhujše šele sledilo... Po smrti glave družine (vodil je kamnarsko podjetje, bil svoj čas župan, hkrati pa angažiran v družbeno-kulturnem življenju v vasi) so se njeni člani - predvsem zaradi pritiska fašistov - postopno izselili iz Nabrežine. Gonja proti družini je bila takšna, da je na koncu ostal v domačem kraju le tretjerojenec Josip (Pepi). Igo se je sicer že pred očetovo smrtjo nastanil v Ljubljani, večina ostalih članov pa je prišla v Jugoslavijo proti koncu dvajsetih let ali še pozneje. Med njimi je bila Dora, ki si je z večino članov družine uredila dom v Beogradu.

Po nekaterih virih se je Dora Gruden najprej preizkusila v prozi. Vendar je bil pravi začetek objava pesniških stvaritev prav v letu očetove smrti. Tega leta (1926) je objavila prvo pesem in sicer V spomin Fanči Jurca, ki je izšla v tržaškem dnevniku Edinost. Bil je to poklon 19-letnemu postojnskemu dekletu, umrlemu oktobra tega leta, ki ga je pesnica spoznala v bolniški postelji. Leta 1926 je tudi začela večletno sodelovanje z revijo Ženski svet, ki je najprej izhajala v Trstu in nato v Ljubljani ter bila tedaj precej prepoznavna na Slovenskem. Kmalu zatem je začela objavljati tudi v literarnih revijah, vključno z osrednjimi, kot sta bil reviji Ljubljanski zvon in Modra ptica.

V velikonočni številki hrvaško-slovenske revije Istra leta 1933 se je, v posebni literarni prilogi, Dora pojavila skupaj z imeni, ki danes spadajo že med klasike slovenskega

slovstva na Primorskem: z Alojzjem Gradnikom, z Josipom Ribičičem in s Cirilom Kosmačem. Poleg njihovih literarnih stvaritev je bil v prilogi objavljen pregled sodobne produkcije primorskih literarnih umetnikov (s poudarkom na Bogomirju Magajni, bratu Igu Grudnu, Ivanu Preglju, Albertu in Karlu Široku, Ivu Grahorju, itn.).

Vrhunec Dorinih objav je bil izid zbirke Rdeče kamelije že leto prej (1932), torej pred 75. leti. Zbirka je dobila naslov po istoimenski pesmi, za katero je Dora dobila navdih na izletu v Opatijo leta 1927. To je bila njena edina pesniška zbirka. Izšla je pri Belo-modri knjižnici, ki je bila izrazito ženska založba v Ljubljani. Izid zbirke ji je omogočil, da se je prebila v literarno dogajanje na Slovenskem. Izid knjige je pospremila zelo dobra ocena o zbirki, ki jo je napisal pisatelj Ludvik Mrzel v Ženskem svetu. Vendar Dora stika z literarnim življenjem v poznejših letih ni uspela ohraniti.

Na Grudnove je usodno vplival začetek vojne. Dotlej so se člani rodbine tradicionalno zbirali ob najpomembnejših praznikih v jugoslovanski prestolnici. Tako je v družinskem albumu ohranjena skupinska slika, posneta ob velikonočnih praznikih leta 1940. Podobnega snidenja naslednje leto ni bilo, saj se je Karadjordjevičeva država, ob napadu na cvetno nedeljo leta 1941, znašla v vojnem vrtincu in se v zelo kratkem času sesula. Beograd so bombardirala nemška letala in pri tem poškodovala poslopje, v katerem so bivali nekateri člani Grudnove družine, vključno z Doro.

Nekaj mesecev pozneje, avgusta 1941, je v Beogradu umrla mama Justina Gruden. Člani družine so se, tudi zaradi vojnih razmer, še bolj razkropili. Iga so med božično racijo v Ljubljani leta 1942 celo aretirali in odvedli v internacijo, med drugim tudi na otok Rab*.

Po osvoboditvi se je Dora Gruden večkrat selila. Iz Beograda v Ljubljano, iz Ljubljane spet nazaj v Beograd. Nekaj let je živela na Dunaju, nato spet v Ljubljani in nekaj časa tudi v Portorožu. V povojnem času je veliko prevajala, v prvi vrsti iz srbohrvaščine in predvsem za mladino. Sploh je prva povojna doba - kot trdi bibliotekar Marijan Breclj - sovpadala z drugim valom njene poezije. Podobno kot brat Igo je objavljala v otroški reviji Ciciban, hkrati pa tudi v drugih otroških oziroma mladinskih revijah, kot sta na primer Pionir in Pionirski list. Sodelovala je še z mnogimi drugimi periodičnimi listi, kot so na primer: Naša žena, Kmečka žena, Obzornik, Ljudski tednik, tržaški Razgledi itn. Včasih se je udeležila pesniških nastopov. Tudi na Primorskem.

Zadnja leta je Dora Gruden živela v slovenski prestolnici, kjer je umrla zadnji dan leta 1986. Pokopana je na Žalah, zraven brata Iga Grudna in nekaterih drugih članov družine, vključno z dvema sestrama.

Pesmi Dore Gruden najdemo v nekaterih pesniških zbornikih, med drugim v Antologiji slovenskih pesnic (1. del) iz leta 2004. V njih je objavljeno šestero njenih pesmi. Kot je zapisal pisatelj Ludvik Mrzel pred tri četrt stoletja, "se v pesmih Dore Gruden »razodeva dragocena, iskrena duša žene in človeka. Preprosta, neposredna, nepotvorjena lepota veje iz njih. To so pesmi človeka, ki v zastrtjih slutnjah doživlja svoj čas v vsej polnoti njegove tragike.« Značilna je njena Siva pesem, ki je polna in močna tako v izrazu kakor v vsebini:

SIVA PESEM

*Tu stojim na višini,
sama z borovci pojočimi
z jasnino zimskega dne;
pretresa burja telo mi kljubujoče,
a duša prisluškuje pesmi Krasa,
ki mrka je, in medla vsa in trudna,
ki še pod soncem siva vsa
je pesem Krasa*

*Siva je pesem Krasa:
v jekih zvenečih biča jo burja
do mojih ušes razbolelih;
iz delavnic in kamnolomov
trga ječe se in z burjo zaganja
v borovce pojoče:
dleto ob kamen -
enakomerno, udar na udar
dleto ob kamen -
in težke roké,
trudno srce*

*Tu stojim na višini,
sama z britkostjo svojo:
ta svet pod mano,
takó ubog ves in neploden,
mi rodna zemlja je -
o, zemlja ne, pač kamen trd takó,
da še solzé britkosti ne popije;
in siv tako,
da sive so nad njim doline,
in siva vsa pokrajina -
o, nad njo še sonce osivi,
še sonce posivi...*

*A nad mano v vrhovih
borovci pojó:
njih spev je veličasten
(kot orgel bučanje v katedrali),
kó se jim burja v vrhove zapleta;
enkrat med njimi ujeta,
težko se spet jim izvije;
in kakor molitev, v sinjino kipeča,
so divje nje melodije.*

*Kot burje ujeta med borovce,
jaz ujeta v pesem sivo sem
kamenja rodnega;
molitev njena divja je, hrumeča,
od néba milosti roteča
za bedno grudo kraško;
molitev moja tajna je in nema:
molitev moja -
za njo najgloblja v srcu je bolest.*

* Glej sestavka o Igu Grudnu, ki sta ga napisala za revijo Kras pokojni Jožko Žiberna: "Moja družjenja s pesnikom Igom Grudnom", Kras, št. 41, str. 47-50, letnik 2000, in Marija Pirjevec: "Pesniški glas iz Nabrežine", Kras, št. 60, str. 49-51, letnik 2003!

**Darilo Klelije Potokar svoji vasi in vsemu Krasu
z monografijo "Kačiče na Krasu"**

TIHA VASICA KAČIČE NA KRASU JE DOBILA SVOJEGA HOMERJA

Ob izidih in predstavitvah kar bogate bere publikacij o krasu na Slovenskem je leta 2005 kar malo prezrto izšla in prišla med bralce v samozaložbi s pomočjo Kulturnega društva Vilenica zanimiva, poučna in podatkovno izjemno bogata knjiga - monografija "Kačiče na Krasu". Napisala in založila jo je pedagoginja Klelija Potokar iz Kačič. Na več kot tristo straneh po spremni besedi dr. Andreja Capudra in avtoričinem predgovoru v njenem uvodu zvemo, da njena rojstna vas Kačiče leži na nadmorski

višini 504 m na vzhodnem delu apnenčeve planote Kras (Carso) nad Tržaškim zalivom, najbolj severozahodnim delom Jadranskega morja.

Zanimivo je, da je knjiga že razprodana, čeprav v samozaložniškem projektu ni bila deležna kakšne posebne propagande. Zato je veliko spodbud za njen ponatis. Upati je, da se bo njena izdajateljica odločila za to?

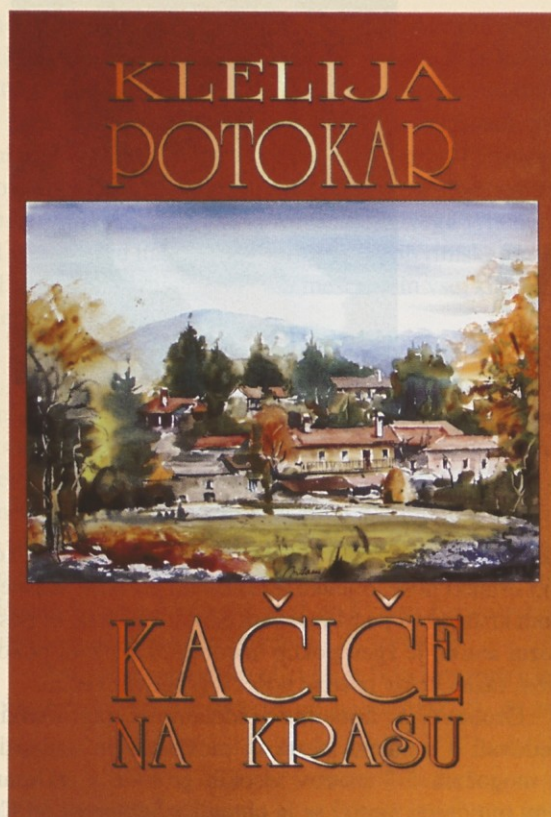
Akademik dr. **Andrej Capuder** je knjigi na pot napisal naslednje spremne misli:

Kačiče - tiha, umaknjena vasica na Krasu, nekdanja mitnica na stari trgovski poti med Ljubljano in Istro, na poti med Razdrtim in Senožecami proti morju, je v osebi avtorice gospe Klelije Potokar, dobila svojega Homerja. Malokateri kraj v naši deželi, ki se ji ne manjka enako ali še bolj slikovitih, zgodovinsko bogatih detajlov, se lahko pohvali s tako privlačno monografijo. Kačiče so njena rojstna vas, hkrati pa tudi izjemni razgled na celotni slovenski Kras, tako v njegovi vertikali kot horizontali. Če ne bi že iz samega pisanja uganili globoke navezanosti "na kraško zemljo, na gmajno, poraslo z brinjem, na šelestenje samotnih borov med skalami, na v jesenskem času ožarjeni živordeči ruj, na jesenske otožne večere in še na bolj samotne zimske večere, ko je burja žvižgala okoli vogalov hiš in so strehe ječale od njenih sunkov" - kot piše v predgovoru pričujoče knjige, nas bo o tem prepričala tudi avtoričina erudicija. Kačiče so namreč poleg ljubezni tudi izhodišče za izlete: v prazgodovino z njenimi najdišči, v življenje slovenskega Krasa in Primorske v srednjem, novem in najnovejšem veku, z vsem trpljenjem in bojem za narodno in človeško identiteto, opisano v dokumentirani, živi besedi in v zgornjem slikovnem materialu. Iz ozadja pa nenehno vstaja podoba rodne vasi, kot lice ljubljene osebe, ki jo je treba osvetliti z vseh plati: etnografija, ekonomija, statistika, jezikoslovje, zgodovina v ožjem in širšem zapopadku, vse zajeto iz verodostojnih virov in uporabljeno z mero in okusom.. Če se avtorica sklicuje na mnenje velikega slovenskega zgodovinarja dr. Milka Kosa, češ "da se je zgodovini slovenskega Primorja in njenim virom posvečalo vse premalo pozornosti",

je s tem zadela žbico na glavico. Iz svoje manj temne ogrlice naše zahodne meje je z njenim pisanjem zažarel še en biser; upajmo, da mu bodo sledili še drugi. S tem se bo mit o nekakšnem barbarstvu, ki ga Italijani tako radi umeščajo tostran Soče, dokončno sesul...

Že samo skrbnejši pregled vsebine knjige Klelije Potokar pove bralcu, da bo v njej našel na stotine odgovorov na vprašanja, ki se mu zastavijo ob njenem naslovu "Kačiče na Krasu"...

Poglavje o prazgodovinskem in rimskem obdobju Kačič predstavlja v besedi, slikah in risbah (vsega skupaj jih je v knjigi kar 127!) prazgodovinska jamska najdišča v okolici Kačič, prazgodovinska in rimska gradišča ter stare poti in rimske ceste. Poglavje o srednjem veku obravnava Slované, slovenski živeli v primorskih mestih, goriške grofe in oglejsko cerkev, prvi omembi Kačič 1340 in 1343, Švarcenek in švarceneško gospostvo, Kačiče v srednjeveških urbarjih ok. leta 1400 in leta 1412, domnevni srednjeveški grad v Kačičah, sosesčino trgovskih mest Benetk, Kopra in Trsta, turške vpade in kugo ter razmere na prehodu v srednji vek. V poglavju o zgodnjem srednjem veku po zgodovinskem okviru piše o pomenu duhovnih gibanj v 16. in 17. stoletju za Slovence, o prispevku Krasa in Primorske k začetku slovenskega slovstva, o gradu in gospostvu Švarcenek v 16. in 17. stoletju, o Kačičah na zemljevidih od 16. do 19. stoletja in v urbarju iz leta 1576, predstavlja nekaj zanimivosti o kačiški sejmski mitnici, Švarceneku in okolici v vicedomskem arhivu, opisuje gospodarstvo in življenjske razmere kraškega prebivalstva v 16. in 17. stoletju ter piše o starih gradovih v okolici Kačič in o znameniti kobilarni Lipici. V četrto poglavje je avtorica uvrstila

po zgodovinskem okviru prikaz političnega in duhovnega utripa življenja po letu 1848, opisuje življenje na vasi v 18. stoletju in razvoj gospodarstva v 19. stoletju ter Kačiče na franciscejski mapi iz leta 1819. Posebno poglavje je namenjeno zgodovinskemu orisu cest na Krasu, pomenu železnice in železniškega prometa čez Kras ter pošti in poštnemu prometu na Krasu. V poglavju Kačiče v cerkvenem življenju so predstavljene Kačiče kot podružnica pražupnije Brezovica, Kačiče kot podružnica župnije Rodik, nanizane so zanimivosti iz urbarja Marijine cerkve v Kačičah za obdobje od leta 1676 do leta 1724 in predstavljena je cerkev Marijinega rojstva v Kačičah. Posebno poglavje je namenjeno zgodovini šole v Rodiku in v Kačičah. V poglavju Prva svetovna vojna in življenje pod Italijo beremo o prvi svetovni vojni, o Krasu pod Italijo in fašizmom in o preganjanju učiteljev, zapiranju šol in poitalijančevanju imen. Tudi drugi svetovni vojni in življenju po njej je namenjeno poglavje, v katerem avtorica piše o borbi za svobodo, o Svobodnem tržaškem ozemlju ter o času od Jugoslavije do samostojne Republike Slovenije. Posebno poglavje je namenjeno tudi prebivalcem Kačič in nekaterih sosednjih naselij v zadnjih tristo letih. V njem je seznam moških prebivalcev Dan okoli leta 1700, beremo o prebivalcih Kačič po družinski knjigi v letih od 1786 do 1882, v letih od 1831 do 1886 in pod Italijo v letih od 1924 do 1943. V tem poglavju so opisane še stanovanjske hiše v vasi Kačiče leta 1953 in število prebivalcev Kačič ter nekaterih sosednjih naselij v letih od 1869 do 2002. Predzadnje poglavje o Kačičah in kraških pojavih predstavlja kraške jame in vrtače v okolici Kačič ter kraške oblike, odkrite pri gradnji avtoceste med Divačo in Kozino. V zadnjem poglavju Kačiče nekoč in danes

Klelija Potokar se je rodila 20. decembra 1941 v Kačičah. Osnovno šolo je obiskovala v Rodiku, Tomaju, Hrpeljah in Sežani. Od leta 1954 do leta 1959 se je šolala na učiteljski šoli v Kopru, službovala kot učiteljica na Misličah in v Podgorju, nato je študirala sociologijo in psihologijo v Ljubljani. Do upokojitve leta 1992 je opravljala vodilna dela v šolstvu, gospodarstvu in zdravstvu. Živi v Kačičah.

lahko preberemo o podobi nekdanje vasi Kačiče, opis kmečkega dela in življenja, o različnih rokodelstvih v vasi, o sedanjih Kačičah in o vprašanju za konec: Jakonjevo brdo ali morda nekdanja mitnica v Kačičah?

Za lažje razumevanje kraškega jezika v knjigi je pedantna Klelija Potokar razložila 46 narečnih besed. Dodala je tudi sedem prilog in sicer tri originalne listine s prvo omembo Kačič leta 1340, z drugo omembo Kačič leta 1343 in z njihovo tretjo omembo leta 1403. Zanimivi originalni prilogi sta o Kačičah v švarceneškem urbarju iz leta 1576 in inventar orožja na gradu Švarcenek iz leta 1580. Podobno velja za seznam dokumentov v prevodu o sporu zaradi kačiške mitnice v letih od 1580 do 1596. Pa tudi za originalne izpiske iz urbarja cerkve sv. Marije v Kačičah v letih od 1676 do 1726 ter njihove prevode.

Poleg sklepne besede in besede o avtorici je v knjigi po abecednem zaporedju navedenih med viri 66 avtorjev in naslovov literature, 8 rokopisnih virov in 10 ustnih virov.

Da je avtorica knjige "Kačiče na Krasu" zares skrbna in pedantna v svojem podajanju, kaže tudi kar 388 pojasnil, dodatnih razlag in navedb uporabljenih virov med besedili, kar je sicer značilno za znanstvene in manj značilno za poljudnostrokovne publikacije.

In, kakor je na koncu svojega uvoda knjigi na pot izrazil upanje dr. Andrej Capuder, da "... je z njenim pisanjem zažarel še en biser..." iz vse manj temne ogrlice naše zahodne meje ter dodal: ... "upajmo, da mu bodo sledili še drugi!"

Klelija Potokar ga ne bo izneverila. Nastaja namreč že njena nova knjiga! Pred koncem je s pisanjem zgodovine Vremske doline s poudarkom na njenem gospodarstvu in pomenu rudarjenja v tamkajšnjem rudniku črnega premoga Timav, opisuje vzroke za veliko izseljevanje njenega prebivalstva že pred 1. svetovno vojno, kako je potekal na tem prostoru odpor proti fašizmu in narodnoosvobodilni boj, pa tudi, kako živijo na prostoru pod Vremščico, ob reki Reki, ljudje sedaj...

Uredništvo

**Najnovejša knjiga -
monografija o Emoni arheologinje
dr. Ljudmile Gec Plesničar**

EMONSKI FORUM

Mitja Guštin

Arheologinja dr. Ljudmila Plesničar Gec,
Kraševka, po rodu iz Sežane

Veliki rimski imperij, segajoč od Iberskega polotoka do Grčije, z Galijo in Makedonijo vred, si je razgibana območja med Jadranom in vzhodnimi Alpami, rodovitno Panonijo in osrednji Balkan pustil za konec svoje velikopotezne ekspanzijske politike.

Po ustanovitvi Akvileje (Ogleja) leta 181 pr. n. š. je bila prisotnost rimskih trgovcev, zlatokopov, obrtnikov in kazenskih ekspedicij rimskih legij stalnica na območju vzhodnih Alp in že leta 177 si Rimljani po grozovitem obleganju Nezakcija podredijo Istro. Pa vendarle je trajalo več kot 150 let, da se je meja rimske administracije pomaknila čez Furlanijo do Posočja in nato po Vipavski dolini čez postojanke na Mandrgi pri današnjem Razdrtem in na Vrhniki z znamenitim Nauportom na prag Ljubljanske kotline.

Mesto *Colonia Iulia Emona* je dobila ime po Julijcih - družini Cezarja in njegovega nečaka Oktavijana, poznejšega cesarja Avgusta

Ob znameniti prazgodovinski jantarni poti med Jadranom in Baltikom je bila vrsta plemenskih središč in trgovskih postojank, med katerimi je imelo pomemben položaj tudi naselje Emona. Ime je predkeltskega izvora in z ostanki prazgodovinske naselbine na pobočjih ljubljanskega grajskega griča priča o prebivalstvu, ki je skupaj z akvilejskimi trgovci, priseljenci iz severne Italije in odsluženi vojniki 8. in 15. legije, zgradilo novo mesto na levem bregu Ljubljanice. Mesto *Colonia Iulia Emona* je dobila ime po Julijcih - družini Cezarja in njegovega nečaka ter posvojenca Oktavijana, poznejšega znamenitega cesarja Avgusta. Zasnovano je bilo z 48 različno velikimi, a skladno razporejenimi insulami, stavbnimi parcelami, ki jih je med seboj ločilo pet ulic v smeri sever-jug z glavnimi vrati proti Celeji (Celju) ter sedem v smeri vzhod-zahod z vrati proti Akvileji in Neviodunu (Drnovem pri Krškem).

Mesto je bilo obdano v mogočnim 2,4 m debelim in 6-8 m visokim obzidjem in zaščiteno z dvojnimi obrambnimi jarkom po vzoru legijskih taborov. Mestna vrata so bila postavljena ob glavni mestni osi karda in dekumana in od tod so vodile ceste proti Celeji, Carniju (Kranju) in Akvileji. Zunaj mesta so bila ob glavni severni in južni cesti obsežna grobišča. Pokojnike so po sežigu polagali v glinene ali steklene žare in

pokopali skupaj s pridatki v obliki drobnih dragocenosti, kot so kovinski ostanki noše, oljenke ter različno posodje. Kasneje, z nastopom krščanstva po Milanskem ediktu 313 leta, še posebej pa v pozni antiki, je žgan pokop nadomestil skeletni pokop in pridatkov, razen delov osebne noše, v grobovih več ni.

Grobovi z imenitno izdelanimi nagrobniki so pripovedovali o pomenu mesta in meščanov in najlepši tak primer mogočnih 5-7 metrov visokih grobnic z izklesanimi antičnimi mitičnimi motivi se je ohranil v Šempetru pri Celju. A tudi Ljubljana ima svojega Emonca, znamenit nagrobni kip, odkrit že daljnega leta 1836. Pozlačen bronast kip, visok kar 154 cm, ki predstavlja mladeniča v značilni rimski togi, je v bližini severnih vrat v 2. stoletju krasil grob premožnega meščana in nagovarjal mimoidoče na poti proti Celeji, Poetoviju in še dlje do Karnuntuma in Akvinka ob Donavi.

Jedro vsakega rimskega mesta je predstavljal trg - forum, s stebrišči obdano kulturno, upravno in trgovsko središče mesta in širšega mestnega agra, ki je vključeval tudi Nauport, Karnij (današnji Kranj) in Ig. Na forumu sta stala bazilika, zbirališče poslovnežev in trgovcev ter tempelj - svetišče. Ob forumu so bile zgrajene premožnejše, razkošnejše stavbe, okrašene tudi s freskami in z mozaiki ter opremljene s centralno kurjavo.

“Emonski forum” - najnovejša monografija kraške rojakinje dr. Ljudmile Plesničar Gec, doma iz Sežane*

In prav Emonski forum sredi današnje Ljubljane je vsebina velike monografije kraške rojakinje dr. Ljudmile Plesničar Gec, ki je bila pred nedavnim predstavljena številnemu občinstvu v Narodnem muzeju Slovenije. Na 285 straneh velikega formata je danes pred nami predstavljeno obsežno zaščitno izkopavanje izpred štiridesetih let, ki je v presledki potekalo med letoma 1963 in 1974.

V zgoščeni besedi nam dr. Ljudmila Plesničar Gec s sodelavci Petrom Kosom, Ivo Mikl Curk, Vereno Perko, Ireno Lazar in Ireno Sivec oživljajo neme priče daljne preteklosti, kot so številni naselbinski sloji, arhitekturni ostanki in drobno gradivo iz 1. do 5. stoletja na posvečenih tleh foruma. A ne samo nam. Tudi tuji strokovni javnosti, saj so teksti, razen opisa predmetov, v celoti prevedeni v angleščino.

Knjiga govori o območju Ljubljane, ki se imenuje po številnih rimskih ruševinah Gradišče in še posebej o tako

imenovanem Ferantovem vrtu, na katerem je zrasel pomemben poslovno-stanovanjski objekt, delo profesorja Eda Ravnikarja. Arhitekt je tloris poslopja podredil urbanistični zasnovi foruma, njegovemu osnovnemu konceptu in v fasadi poudaril polkrožno poznoantično rotundo. Ljudmila Plesničar Gec pripoveduje s pomočjo arheološke metode izkopavanja in dokumentiranja, kako je ta prostor Ferantovega vrta in okolice živel v času pred nami. Predvsem pa v časih rimske Emone, ko je bil središče tedanjega sveta za meščane in vse, ki so potovali skozenj.

Seveda je bila rimska Emona raznešena že v svojem času. Območje trga se je počasi urejalo, potem so nastopila rušenja, novogradnje, prezidave, požig mesta v bojazni pred Maksiminom Tračanom leta 238 in na koncu tragično uničenje, ki ga pripisujemo hunskemu vpadu leta 452. A tudi znameniti ljubljanski potres leta 1895 forumu ni prizanesel, saj se je po njem začela gradnja in so bili arheološki sloji na delu foruma povsem uničeni. In tako se je dobrih deset let odstirala zgodovina Emone predvsem pod gredicami Ferantovega vrta, na njeni najpomembnejši površini - na forumu.

Mogočno emonsko obzidje je bilo zgrajeno kmalu po prihodu rimske države leta 14 ali najkasneje 15, da utrdi in

zaščiti bodočo kolonijo. Počasi, a načrtno, so zatem nastajale stanovanjske soseske in potrebni infrastrukturni objekti, kot so ulice, ceste, vodovod in kanalizacija. Sama površina bodočega foruma je bila v javni rabi že v 1. stoletju, trg pa urejen do začetka 2. stoletja.

Arheološki sloji izkazujejo na območju foruma med 2. in 5. stoletjem štiri gradbene faze. V prvi trga še ni, so pa vidi pripravljen prostor zanj in temelji prvih objektov ob njem, posebej eni med njimi so takšnih razmer, da bi lahko pripadali templju. V naslednji fazi je bila zgrajena basilika kot osrednji prostor združevanja. V tretji fazi, po požaru leta 238, je bila zgrajena v bližini basilike dvorana, tlakovana z enobarvnim mozaikom, ki bi lahko bila mestna kurija, in pozneje središče mesta prenesli v starokrščanski center s krstilnico na lokacijo ob današnji osnovni šoli Majde Vrhovnik. Zadnja gradbena faza je povezana z gradnjo mogočne rotunde s premerom 13,5 m, ki je služila kot sakralni objekt in kar potrjuje tudi bazenček v neposredni bližini, ki je služil kot krstilnica.

Emona sodi prav po zaslugi dr. Ljudmile Plesničar Gec v evropski vrh

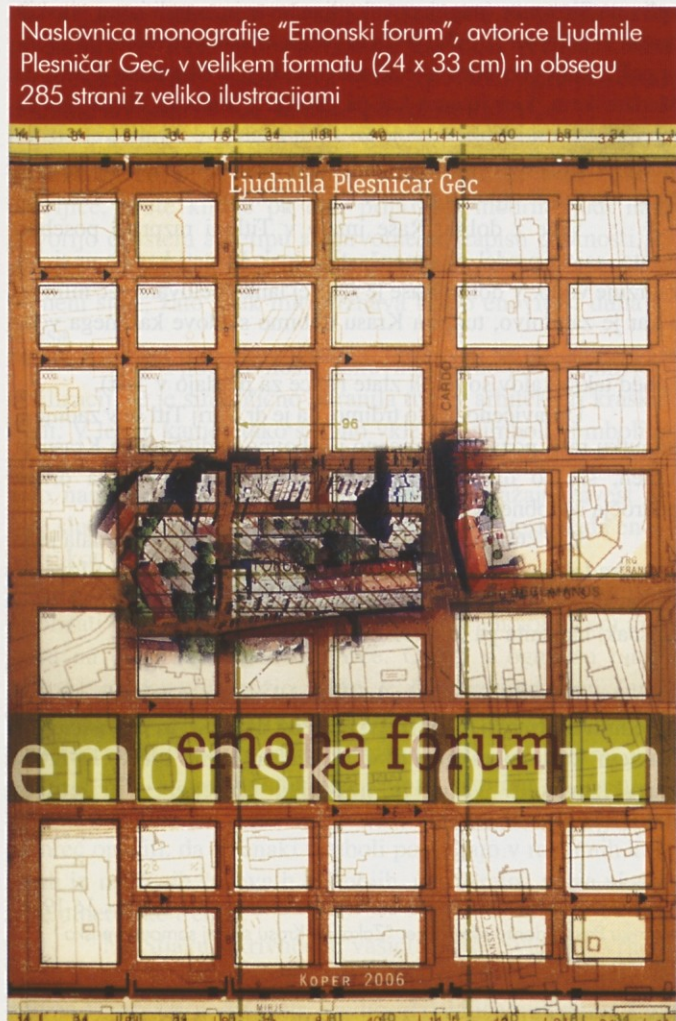
Emona - rimska kolonija na poti iz Sredozemlja v Srednjo Evropo - je imela takšen pomen, kot ga ima Ljubljana danes. Je most med dvema svetovoma in kraj, kjer se moraš oddahnuti in prisluhniti glasovom davnine. Od Linhartar naprej je bilo emonsko zgodovino izziv mnogim, naj omenimo le Alfonsa Müllnerja in Walterja Schmida na prelomu v 20. stoletje, ali Jaroslava Šašla, Ivo Mikl Curk, Sonjo Petru in Borisa Vičiča v drugi polovici 20. stol! Naj so jo konec 19. stoletja postavljali na Ig z lapidarijem v cerkvi sv. Mihaela ali vgradili nagrobnike na ljubljansko stolno cerkev, je bila Emona že v antičnem zgodovinoisju pomembna postojanka proti iz Sredozemlja v Srednjo Evropo.

A vendarle je med tistimi, ki so pisali zgodovino Emone, prav dr. Ljudmila Plesničar Gec s številnimi monografijami, kot so npr. *Severno emonsko grobišče* (1972), *Keramika emonskih nekropol* (1977), *Starokrščanski center v Emoni* (1983), *Antične freske v Sloveniji* (1997), *Urbanizem Emone* (1999) postavila poznavanje tega rimskega mesta domači in tuji strokovni javnosti na ogled in zato po opusu objavljenega raziskanega prostora sodi prav Emona po njeni zaslugi v evropski vrh.

Ni naključje, da je knjiga *Emonski forum* leta 2006 izšla v seriji *Annales - Mediterranea* Znanstveno-raziskovalnega središča Koper Univerze na Primorskem, saj njena vsebina čvrsto povezuje celinsko zaledje Ljubljanske kotline v sredozemski svet antike. In nedaleč od založbe, v Mestnem muzeju Kopra, je dr. Ljudmila Plesničar Gec leta 1956 kot mlada arheologinja začela svojo uspešno strokovno pot.

Prof. Mitja Guštin - Inštitut za dediščino, Univerza na Primorskem

*Glej tri prispevke o dr. Ljudmili Gec Plesničar "S Kraškega praga v Ljubljano k uspehu, ugledu", Kras št. 25, 26 in 27, 1998

KRAŠKI TOPONIMI

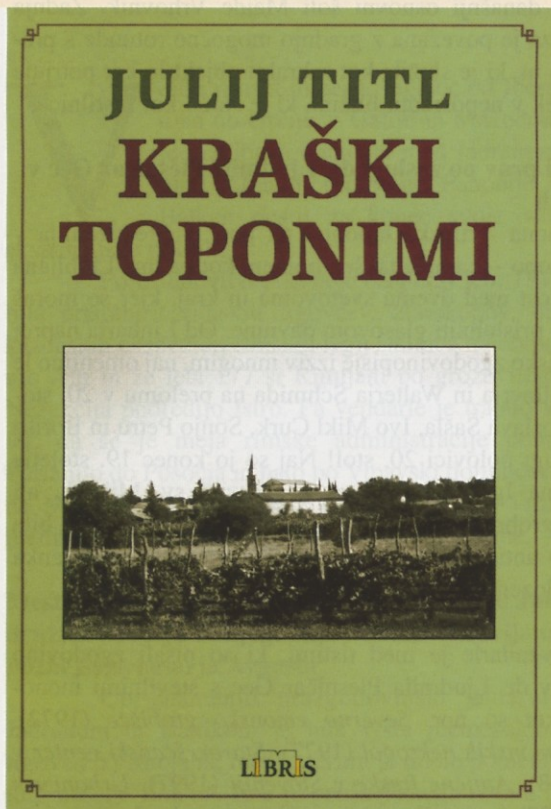
DR. JULIJA TITLA

Jože A. Hočevar

Prav na 82. rojstni dan geografa in zgodovinarja dr. Julija Titla sta 24. novembra 2006 v štanjelskem Gradu založba Libris iz Kopra in Kosovelova knjižnica iz Sežane pripravili predstavitev Titlove najnovejše knjige »Kraški toponimi.*

Dr. Julij Titl je v knjigi "Kraški toponimi" obdelal več kot 70.000 kraških toponimov, to je zemljepisnih imen posameznih parcel in krajev na terenu, ki so jim jih dali prebivalci in jih uporabljali skozi stoletja.

Kaj so pravzaprav toponimi? To so zemljepisna lastna imena posameznih parcel ali krajev na terenu, ki so jim jih dali prebivalci in jih uporabljali skozi stoletja. Dr. Titl, doma sicer s Štajerskega, izpod Pohorja, a ga je to vprašanje pritegnilo že pred več kot desetletjem v Slovenski Istri, se je začel intenzivno ukvarjati s toponomastiko tudi na Krasu, saj je bila njegova zdaj že pokojna soproga Katarina Jazbec, doma iz Svetega pri Komnu. Z neverjetno potrpežljivostjo je zbiral ta imena na območju Komenskega in Sežanskega Krasa ter na Vrheh. Pregledoval je katastrske knjige in zapise, si beležil podatke iz ustnega izročila ter prepotoval Kras po dolgem in počez.

Prof. dr. Avguštin Lah je v svoji recenziji te knjige zapisal: »Zelo zanimivo, geografsko dokumentirano in koristno delo v času, ko sodobna urbanizacija in gospodarski razvoj bolj kot kdajkoli spreminjata podobo površja. V zemljepisnih imenih Krasa je zapisana slovenska narodna dediščina ...«

Dr. Titl je v svojem, kljub častitljivim letom, lucidnem nastopu v Štanjelu, poudaril zgodovinsko in geografsko prepletenost, omenil je nastajanje toponimov, dalje Kelte in njihov vpliv na Slovence (nagnjenost k pijančevanju, a tudi izum vinskih posod - sodov ter uvedbo jekla in pluga, ljudsko drevesa, pri oranju polj), dalje preseljevanje Kraševcev, npr. k Blatnemu jezeru na Madžarskem, kjer imamo kar tri naselja z imenom Tomaj itn. Iz toponimov torej lahko zvemo za silno zanimive stvari, kot obstaja npr. v Brestovici na Krasu toponim torkla, ki priča, da so tudi na Krasu gojili oljke in jih stiskali v oljčno olje.

Vrhe z dolino Raše imajo v Titlovi razpravi posebno mesto, saj ta predel ni apnenčast, ampak flišnat, kar pomeni, da zadržuje vodo. V dolini Raše je zatorej lahko delovalo več mlinov, a kar je zanimivo, tudi na Krasu dobimo sledove kakšnega vodnega mlina, da ne govorimo o izvirih vode in o kalih. (V enem izmed takih kalov so gojili zlate ribice za prodajo v Trst).

Upravičeno lahko trdimo, da je dr. Jurij Titl še v zadnjem trenutku rešil pozabe dragoceno jezikovno dediščino na Krasu in Vrheh, saj so današnje generacije usmerjene čisto na druga področja sodobnega življenja.

Izid knjige je podprlo Ministrstvo za kulturo. Izdala jo je Založba Libris iz Kopra, zanjo Alojzija Zavnik, lektoriral Jože A. Hočevar, ki je večer tudi povezoval. Knjigo je oblikoval Jurij Koščak, natisnila pa jo je Tiskarna Ljubljana.

Prireditve v Gradu Štanjel se je udeležilo precej uglednih osebnosti, tudi iz Trsta in od drugod, in pa vaščanov. Na tem kulturnem dogodku je sijajno zapel tercet iz KUD Karel Štrekelj. Večer je naposled izzvenel v prijetnem druženju z jubilarantom.

* To knjigo je revija Kras napovedala že v letu 2004 v 63. številki, str. 16-19, v sestavku Pred izidom nove knjige: "Zakaj na Krasu skoraj samo slovenska ledinska imena?"

Nove pobude
Elias Art and Craft Studia na Štjaku

IZGUBLJENA ENOTNOST

Elija Sabadin

Izgubljeni svet, izgubljeni čas ... Marsikdo je že pisal o tem; na svoj način, skozi lastna občutja, redkeje zaradi jasnega vedenja. Izgubili smo, pozabili ... Modernemu človeku le v obrisih ostaja spomin na primarno, a včasih ga le prešine jasna misel, da izbrana smer vendar ni ustrezna.

Ko se ozremo po domovanju naših prednikov, v njem začutimo nekaj, kar v nas obudi spomin na bistvo. Vsak izmed nas spontano rezonira z usklajenostjo, s preprostostjo, pravilnostjo, skromnostjo, spoštljivostjo in še z marsičem, kar je za tradicionalen prostor osnovno vodilo in kar v njem tudi dejansko najdemo. Zavest o ohranjanju kulturne dediščine naših prednikov je torej pri sodobnem človeku, prepuščenemu kaotičnemu ritmu modernega svetâ, povsem spontan izraz notranje življenjske sile, ki kliče po celostnosti.

Kultura, življenje in duh so namreč neločljivo povezani. To povezavo izražajo simboli in miti. Skozi pravljice, svete knjige pa tudi pripovedi modrih ljudi nam govorijo o tistem arhetipu ali prvotnemu zapisu enotnosti, ki prinaša življenje in je odtisnjen v srcih vseh ljudi. Ločenost pomeni smrt, zato vsak mit priznava božjo enovitost duhâ in telesa.

Težnja po enovitosti, osnovno pravilo primitivnih (!?) civilizacij, se je simbolično ohranila tudi v arhitekturi kraških ljudi. V les in kamen tako skrbno vklesani simboli, simbolika prostora in njegovih predmetov ter spoštljiva, naravna gradnja niso namenjeni estetiki prostora, pač pa odražajo zavest ali vsaj slutnjo po globlji razsežnosti bivanja, v kateri vlada enotnost: kot v nebesih, tako na zemlji.

Skozi simboličnost prostora so se ljudje poskušali približati božjemu. Zato je bilo v vsakem tradicionalnem prostoru na primer prisotno ognjišče. Ogenj v ognjišču [ang.: *hearth*] predstavlja božjo iskro v človekovem srcu [ang.: *heart*], luknja v dimniku predstavlja vrata v enost, pa vendar, v koliko hišah danes ogenj še resnično gori?

Mit je simbolična igra zunaj prostora in časa; je večen. To niso le eterične besede; mnogi raziskovalci so namreč opazili, da se enaki simboli pojavljajo v različnih kulturah in različnih časovnih obdobjih, ne ozirajoč se na vladajoče umetniške trende.

Na Štjaku, skrivnostni vasici kraške Švice na Vrheh, skozi katero je nekoč vodila romarska pot v Compostelo, se nahaja Elias Art and Crafts Studio, delavnica enigmatičnega

Terilnik iz nabrežinskega kamna

Detajl iz kraškega hrama v Kazljah

Realizacijska faza kapitela

Realizacijska faza kraške rozete

Vetrovnica

umetnika, ki je svoje delo posvetil umetnosti in obujanju tradicionalnega bivanjskega prostora. Izkušnje in znanje, skozi katere Elias Art and Crafts danes deluje, so plod dolgoletnega raziskovanja tradicionalnih doktrin (hindujske, islamske, krščanske, budistične), antropologije, etnologije in mitologije ter nauka nekaterih preminulih posameznikov, ki so v sebi nosili jasno luč zavedanja.

Elias Art and Crafts v kraški resničnosti opaža presenetljivo dejstvo: obrtniki in strokovnjaki, kljub očitni simboličnosti kraške arhitekture, le-to nemalokrat opisujejo kot nekakšno revno, ubožno umetnost, pri tem pa pozabljajo na njen najosnovnejši smisel, ki usmerja človeka nazaj k izvoru; vsaka primitivna umetnost je namreč predvsem originalna (*ab origine* - od izvora).

Kraška arhitektura je neizprijena, ker je ostala zvesta arhetipu in ohranila simbol, kot vsak tradicionalno narejen predmet ali zgradba, pa naj bo to preprost voz ali katedrala. Simbolika je ostala živa celo v jeziku. Lahko bi obravnavali marsikatero besedo, a naj se za oris omejimo le na besedo ognjišče, ki v kraški hiši predstavlja element osrednjega po-

mena in o figurativni simboliki katerega smo že govorili. Čeprav ima ta samostalnik danes predvsem opisni pomen, skriva njegov zapis simbolično vrednost. Podobnost s hindujskim imenom boga Agni (*agni* = *ogenj*) je očitna. Vedska modrost pravi, da se resnično rodi le tisti, ki se je temu Bogu sposoben žrtvovati. Tudi krščanska tradicija pozna enako simboliko. Janez Krstnik je tako obljubil svojim učencem: "Jaz vas krščujem z vodo, [...], toda on, ki pride za menoj [...], vas bo krstil v Svetem Duhu in ognju." (Mt, 3.11) Ognjišče je torej simbolični oltar oziroma žrtvovalni tempelj lastnega ega, kjer postaneta žrtvovani in žrtvovalec eno.

Na vsakem koraku je, s takimi in podobnimi povezavami prežeta, kraška arhitektura torej umetnost simbolične narave, ki je sodobni človek ne zna več prepoznati. Zato jo doživlja zgolj pasivno, ornamentalno in materialistično. Naj ob tej priložnosti spomnim na besede W. Whitmana, ki pravi, da arhitektura ni zgolj beli ali sivi kamen, linija loka ali kamniti okvir, pač pa je predvsem to, kar iz nje naredimo med kontemplacijo.

Učenci pri delu na našem zadnjem tečaju

Ena izmed vaj začetnega tečaja za tradicionalno obdelavo lesa

Detajl iz kapitela

Simbolični motivi na sodobnem ognjišču

V Elias Art and Crafts Studiu menimo, da bodo vse te misli postale plodne šele takrat, ko se jih bo človek resnično naučil spoštovati. V ta namen želi naša dejavnost osvetliti sakralno enotnost med arhitekturo, življenjem in kulturo ter skozi tradicionalno realizacijo uporabnih predmetov opozoriti na duhovno dediščino naših prednikov.

Po daljši prekinitvi letos poleti v naši delavnici na Štjaku ponovno organiziramo 36-urne teoretično-praktične tečaje kiparstva in bas-reliefa (ploskega reliefa) na lokalnem kamnu in lesu za otroke in za odrasle. Na tečajih se bomo spoprijeli z tehnikami tradicionalne obdelave ter spoznavali simboliko, ki je bogatila domove in srca naših prednikov. Tečaji z omejenim vpisom (6 do 7 ljudi) bodo julija in avgusta, pričeli pa se bodo takoj, ko bodo zapolnjena razpisana mesta. Za vse dodatne informacije in prijave, ki že potekajo, pokličite na telefonsko številko 031/217-919 (Elija)! Slike prikazujejo vsebine takih tečajev.

Za tistega, ki se želi na lastno pest poglobiti v tukaj nakazane vsebine, v nadaljevanju navajamo kratek seznam avtorjev, ki so tem témam posvetili življenje in so nam bili pri

raziskovanju v neizmerno pomoč. To so: Levy Bruhl, Titus Burckhard, Ananda K. Coomaraswamy, René Dumezil, Mircea Eliade, Fulcanelli, Matila Ghyka, René Guénon, Eugen Herriegel, Stella Kramrish in Daisetz Teidaro Suzuki,

To gradivo toplo polagamo na srce vsakomur, ki si želi tradicionalni doktrini vsaj minimalno približati.

Ob tej priložnosti izkoriščamo možnost, da obudimo spomine na izkušnje s tržaškim Zavodom za poklicno izobraževanje (1991/92) ter izražamo željo o ponovnem medsebojnem sodelovanju! Menimo namreč, da je v današnjih časih izobraževanje in sensibilizacija ljudi na témo o spontani (ali tradicionalni) arhitekturi dejstvo, ki bi lahko veliko pripomoglo k reševanju krajine in k ozaveščanju ljudi!

Vsa fotografirana dela so bila narejena v Elias Art and Crafts Studiu, ki je prej deloval pod imenom Sol et Luna.

Elija - kamnosek in rezbar, ustanovitelj Elias Art and Crafts Studia, Štjak

Delo med tečajem rezbarstva

Orodje za obdelavo lesa

Restavriranje baročne slike iz cerkve sv. Danijela v Štanjelu
in oltarjev v cerkvi sv. Notburge v Krepljah

POMEMBNO JE STROKOVNO RESTAVRIRANJE KULTURNE DEDIŠČINE

Nataša Lapanja Jazbec

Na pobudo umetnostne zgodovinarke Tine Jazbec iz Turistično-informacijskega centra v Štanjelu in zainteresiranih domačinov se je štanjelski župnik Anton Požar odločil dati v restavriranje baročno svetopisemsko sliko "Žena, zasačena v

prešustvovanju", ki je predolgo visela v popolni anonimnosti v zakristiji župnijske cerkve sv. Danijela v Štanjelu, in jo namestiti na vidno mesto v cerkveno ladjo, da bo na ogled širši javnosti.

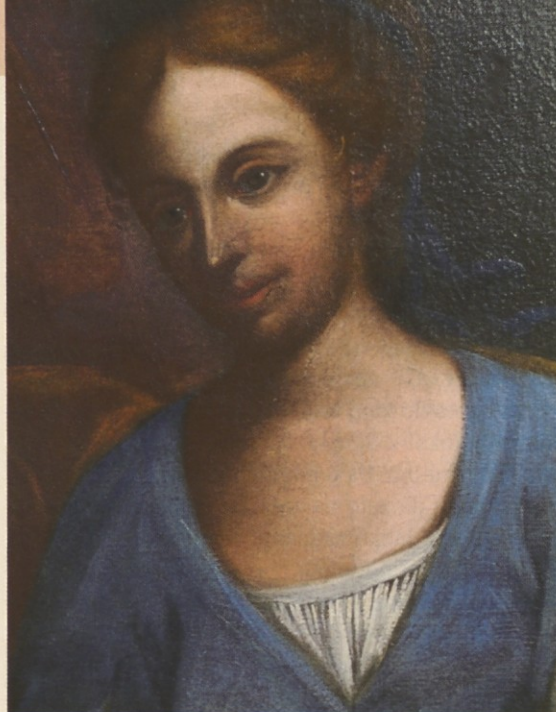
Ikongrafija, stanje slike pred restavratorskim posegom in njeno restavriranje

Motiv na sliki je znana zgodba iz Sv. pisma (Jn, 8,1-11) "Žena, zasačena v prešustvovanju". Prikazuje prizor, ko farizeji privedejo pred Jezusa ženo, zasačeno v prešustvovanju. Po tedanjih zakonih bi prestopnico morali kamenjati. Jezus se zanje ne zmeni in s prstom piše po tleh. Po daljšem skušanju farizejev pa reče: "Kdor med vami je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo!" Farizeji se drug za drugim razidejo, začeni s najstarejšimi...

V centralnem delu slike je upodobljen Jezus, ki piše po tleh. Naslikan je v oblačilu belih in sinjemodrih odtenkov, zaradi katerih v celotni barvni kompoziciji izstopa kot osrednja figura. Poleg njega sramežljivo stoji prešustnica z zvezanima rokama. Tudi ona barvno in tonsko nekoliko izstopa s scene in iz ozadja... Središče kompozicije torej ustvarjata Jezus in prešustnica, v ozadju pa sta na levi in desni skupini farizejev in apostolov. Farizeji so naslikani v nekoliko temnejših tonih; tako, da se bolj izgubljajo v ozadje. A del njih manjka, saj je bila slika nekoč po širini odrezana. Po mojih domnevah manjka od 50 do 80 centimetrov širok del slike.

Scena je naslikana iluzionistično (v ozadju je nekakšna arhitektura - stebri), vendar se ne da razbrati, za kakšen prostor gre. Verjetno je upodobljen tempelj, na kar nakazujejo stebri in zavesa, pa tudi svetopisemska zgodba se odvija v templju. Ozadje scene je v temnorjavih, črnih in rdečih tonih.

Slika v izmerah 150x250 cm (brez okvirja) je bila pred restavratorskim posegom v prav nič spodobnem stanju. V zakristiji je visela pritrjena le na dekorativen lesen okvir. Odzadaj jo je nekoliko podpirala lesenitna plošča. Okvir je bil

Detajl slike: na levi med restavratorskim posegom - odstranjevanja umazanije in laka s površine slike, ter zgoraj detajl očiščene, pokitane in poretuširane slike

narejen iz brestovega lesa približno leta 1950. Žal se je ukri-vil. Površina slike je bila umazana, slika pa je bila zvita in na več mestih strgana ter preluknjana.

Na sliki sem opravila številne restavratorske posege. Najprej njeno demontažo in prevoz. Narejen je bil nov, ustrezen podokvir. Sledilo je odstranjevanje umazanije in porumenelega laka z njene površine. V restavratorskem posegu sem sliko v celoti podlepila z novim platnom. Tiste dele slike, na katerih so bile raztrganine, in na mestih, kjer je odpadla barvna plast, sem pokitala. Sledilo je lakiranje slike in njeno napenjanje na nov podokvir. Površine, s katerih je barvna plast odpadla ali so bile raztrgane ter pokitane, sem retuširala. Nato sem sliko ponovno lakirala. Naročila sem tudi

nov dekorativni okvir; nekoliko bolj bogat v profilu od prejšnjega, saj tako lepi sliki pritiče lepši okvir.

Sofinanciranje iz državnega proračuna, s katerim razpolaga Ministrstvo za kulturo

Ker je slika večjih izmer, so bili predvideni restavratorski posegi velik finančni zalogaj. Zato je župnik Anton Požar skupaj s svetovalci vložil na Ministrstvo RS za kulturo prošnjo za sofinanciranje restavratorskih del iz dela državnega proračuna, namenjenega ohranjanju kulturne dediščine.

Detajl slike: na levi med restavratorskim posegom - odstranjevanja umazanije in laka s površine slike, ter desno detajl očiščene, pokitane in poretuširane slike

Na take razpise se lahko prijavljajo vsi zainteresirani, vendar mora biti predmet obnove ali restavriranja spomeniškovarstveno opredeljen kot kulturni spomenik s svojo evidenčno številko. Vlogi morata biti priložena ustrezna dokumentacija z mnenjem strokovnjakov Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine in predračun za prenovitveni oziroma konservatorski poseg. Če ne bi posega v celoti financirala država, je treba zagotoviti zanj tudi druge vire, kot so zainteresirani posamezniki, lokalne skupnosti, občine, društva, podjetja, zavodi itn., kar je tudi treba predvideti v vlogi na ministrstvo. Vse to pa pomeni, da zato na začetku prenovitvenih konservatorskih posegov ni lahko zadostiti vsem razpisnim zahtevam, a res je tudi, da vsa potrebna opravila sčasoma in z več uresničenimi posegi postanejo rutina.

V 2. členu pogodbe, ki jo skleneta prosilec za sofinanciranje prenove ali restavratorskega posega in Ministrstvo za kulturo, je zapisano: "Cilj razpisa je spodbujanje strokovno nadzorovanega in usmerjenega obnavljanja in prezentacije kulturnih spomenikov ter pomoč lastnikom, da se zavedajo pomena ohranjanja dediščine. Ministrstvo (so)financira spomeniškovarstveni projekt z namenom spodbujanja strokovnega obnavljanja, prezentacije in dostopnosti kulturnih spomenikov."

V tem smislu je tudi restavriranje baročne slike z upodobljenim motivom iz Svetega pisma "Žena, zasačena v prešuštvo" nadzorovala novogoriška območna enota Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine, za katero je odgovoren konservator Robi Červ, restavratorski program pa je pripravil mag. Andrej Jazbec.

Za ohranjanje naše skupne kulturne dediščine sta potrebna volja in želja, a brez odločnih dejanj ni uspeha

S tem prispevkom o restavriranju nabožne slike iz cerkve sv. Danijela v Štanjelu bi rada bralce revije Kras opozorila na naslednje:

Volja in želja po ohranjanju naše skupne kulturne dediščine sta prva pogoja za vse naslednje poti pri iskanju finančnih virov. Če je nepremična in premična kulturna dediščina, vodena v evidenci kot kulturni spomenik s svojo evidenčno številko, je treba najprej pripraviti ustrezno dokumentacijo in se potem prijaviti na javni razpis Ministrstva RS za kulturo o sofinanciranju spomeniškovarstvenih projektov. Enako kakor za razpis bi rada spodbudila tudi posameznike in vse zainteresirane, naj kandidirajo s svojimi predlogi za ohranitev kulturne dediščine in naj iščejo sponzorje oziroma donatorje v raznih podjetjih, firmah, ustanovah pa tudi pri skladih Evropske unije..!

Spomnimo se restavratorskega projekta iz leta 2003 - restavriranja nabožne oltarne slike sv. Antona Puščavnika iz poznega 16. stoletja v istoimenski cerkvi v Škrbini. Potrebna donatorska sredstva so bila pridobljena po predhodni predstavitvi restavratorskega posega in oglaševanja v reviji Kras. Odzvali sta se gospodarski družbi **Telekom Slovenije** in **Interina**. Zasluga za odlično izpeljan projekt pa je posluš izdajatelj revije Kras že na samem začetku, med restavra-

Podružnična cerkev sv. Notburge v Krepljah pri Dutovljah.

torskimi posegi, saj so bralce sproti obveščali v člankih o zanimivih odkritjih med posegom. Na koncu pa so po postavitvi restavrirane slike v cerkev poskrbeli še za ustrezno medijsko odmevnost. Cilj revije Kras - pritegniti pozornost javnosti in spodbuditi višjo raven zavesti o tem, da je umetnine treba ohranjati in da je za to treba tudi kaj narediti - je bil v celoti uresničen.

Priporočilo

Kot restavratorka sem zelo zadovoljna tudi, kadar se ljudje sami ali med seboj dogovorno odločijo ohranjati dediščino, ki morebiti sicer ni zaščiten kot kulturni spomenik. S svojim prispevkom zagotavljajo tudi prihajajočim generacijam kvaliteten vpogled v našo kulturno dediščino. Poudarjam pa, da se je treba v takih prizadevanjih vedno obrniti na strokovnjake - na primer pristojnega Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine - ali pa na strokovnjake, ki to delo opravljajo samostojno. To je zelo pomembno, saj sicer lahko pride do neustreznih in za dediščino škodljivih restavratorskih posegov, o čemer bi vam lahko marsikaj žalostnega povedala iz svojih izkušenj in dela na terenu!

In še o donatorskem zgledu za podružnično cerkev sv. Notburge v Krepljah pri Dutovljah!

Ker sem opozorila na možnosti in načine, kako za ohranjanje kulturne dediščine pridobiti potrebna finančna sred-

Restavriran oltar v cerkvi sv. Notburge
Fotografije: N. Lapanja Jazbec

stva, za konec še spodbudno sporočilo o novem donatorskem zgledu!

Sedaj sem sredi restavratorskega posega na lesenih stranskih oltarjih v podružnični cerkvi sv. Notburge v Krepljah pri Dutovljah. Domačini so cerkvico obnavljali in obnovo sami financirali (ometi, beljenje, električna napeljava ipd.) po predhodnem posvetovanju s strokovnjaki novogoriške območne enote Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine. Zmanjkalo pa je denarja za cerkveni inventar.

Ker so oltarji v obnovljeni cerkvi resnično izstopali po svoji neurejenosti (umazanija, vosek, luščenje barvne plasti), se je gospa Milena Raspopovič, doma iz Godenj, samoiniciativno v okrilju svoje družine in svojega podjetja odločila financirati njihovo obnovo. To je pogumna in hvalevredna odločitev!

Družini Raspopovič iz Godenj pri Dutovljah gre polna zahvala občudovalcev krepeljske cerkvice in tudi strokovne javnosti za njihovo donacijo, saj bo s tem ohranjen še en del več naše kulturne dediščine! V resnici je to neke vrste nova dodana vrednost dediščine, ki so jo ustvarili nekoč v preteklosti.

Popravek

V 79-80. številki revije Kras, ki je izšla marca 2007, je bilo pri urejanju prispevka Božidarja Premrla z naslovom *Prenovljena Skonceva kapelica v Štanjelu* narejenih nekaj napak, zato objavljamo avtorjev popravek.

Avtorju in bralcem se opravičujemo za napake.

Za spremenjene oglate oklepaje na strani 28 in za izpuščeni črki "ž" v opombi številka 2 na isti strani pa smo ugotovili, da so nastale zaradi nabora slovenskih znakov!

Uredništvo

Na strani 28 so bili v dveh odstavkih, v katerih je naveden prepis okrnjenega besedila na fragmentu napisnega kamna hkrati z rekonstrukcijo manjkajočega besedila v oglatih oklepajih, ti oklepaji spremenjeni v črki "š" in "č". Zato je bilo besedilo takole popačeno. PRESVEŠTO SRCE JEZUČ / SOVO UŠSMILI SE NASČ. Poleg tega je bilo napačno popravljeno ime kraja Podlasi, kjer je bil najden obravnavani fragment napisnega kamna.

Odstavka, v katerih so bile te napake, se pravilno glasita takole:

"Med drugimi starimi napisnimi kamni, ki sem jih videl na njegovem dvorišču, je zbudil mojo pozornost kos kamna z okrnjenim dvovrstičnim slovenskim napisom in z nenavadno oblikovanimi velikimi črkami. To je bil levi del napisnega kamna, verjetno iz koprivskega apnenca, na katerem sem lahko prebral začetna dela vrstic: PRESVE[...] / SOVO U[...]. Njegove vsebine nisem znal razbrati, od najditelja pa sem zvedel samo to, da je ta kos našel pred časom na smetišču v bližini Štanjela (pri Podlasih). Želja rekonstruirati celotni napis se mi je takoj zalezla nekam v podzavest, saj je za raziskovalca, ki se ukvarja z epigrafiko, razreševanje takih rebusov največja poslastica.

Ne vem več natančno, kdaj sem popisal tudi trivrstični latinski napis na marmornati plošči na Skoncevi kapelici, ki se glasi: COR JESU / SACRATISSIMUM / MISERERE NOBIS. Tudi se ne spomnim, kdaj sem pomislil, da sta omenjena napisa v medsebojni zvezi. Vem le, da sta mi nekega dne pri urejanju terenskih zapisov in prepisovanju podatkov v računalnik po naključju prišla pred oči ali v spomin oba napisa, in se mi je posvetilo: latinski napis na kapelici v Štanjelu je prevod fragmentarnega slovenskega napisa, ki je bil najden pod Štanjelom! Torej lahko z latinskim nadomestkom rekonstruiram manjkajoči del slovenskega originala. In tako sem dobesedni latinski prevod zlahka "prevedel nazaj" v slovenščino in rekonstruiral celotno slovensko besedilo:

PRESVE[TO SRCE JEZU]
SOVO U[SMILI SE NAS]"

Na strani 29 je bil v drugem odstavku pri lektoriranju izpuščen pomožni glagol "je". Stavek se pravilno glasi: "Na drugi strani pa se je oglasila prav njegova žena, kajti izbrala je ravno njihovo številko!"

Na isti strani je v opombi številka 2 v dveh stavkih iz neznanega razloga v dveh besedah izpadla črka "ž". Citatna stavka se pravilno glasita: "Priporočam Vam da se vsi farani v obilnem številu udeležite te slovesnosti, ki je pomenljiva ne samo za Štjak, ampak za vso duhov. saj slovesnost bo na čast presv. Jez. Srcu, kateremu bomo v ned. posvetili in izročili v varstvo vso duhovnijo. Glej župnijski arhiv Štjak, Oznanila IV /1901–1909/."

V opombi številka 6 sta bili pri lektoriranju zagrešeni dve slovnični oz. stilni napaki. V sintagmo "naj se odstrani" je bil po nepotrebnem dodan zaimsek "ga", v besedni sklop "brž ko" pa je bila napačno vrnjena vejica. Pravilno se ta del besedila glasi: "Ta napis je bil tam skoraj vso dobo fašizma. Zадnja leta pa je nekatere zelo motil, in so zahtevali, naj se odstrani. /.../ Brž ko je bilo fašizma leta 1943 konec, so ploščo spet obrnili in stari napis se vidi kakor nekdanj."

Popraviti je treba tudi navedbo avtorjevega univerzitetnega naziva: pravilno se namreč glasi univ. dipl. literarni komparativist.

Na koncu navajam še lapsus, ki pa gre na avtorjev rovaš: v opombi številka 7 je VII. leto tako imenovane fašistične ere napačno razloženo kot leto 1927 - pravilno je: 1929.

Dr. Vlasta Meden Klavora in njeno delo

KO DUŠA NIMA KAM ...

Ida V. Rebolj

K dr. Vlasti Meden Klavora smo prišli z namenom, da bi predstavili njeno obnovljeno hišo v Senožečah, v kateri je nekdaj živela njena nona. Hiša nas je prevzela s svojo asketsko lepoto. Medtem ko smo krožili po njej, si jo navdušeno ogledovali, fotografirali, je pripoved stekla o Vlastinem delu. Njena pripoved je bila vse bolj zanimiva; pozabila sem na svoja napisana vprašanja, saj je zavzeto pripovedovala o svojem psihiatričnem delu z bolniki, ki ga malo poznamo.

V pripovedi se odraža njeno kompleksno znanje in vedenje o psihiatričnem zdravljanju. Še posebej je zanimivo njeno raziskovalno delo s področja likovne dejavnosti v psihiatriji. S temo o likovni ustvarjalnosti psihiatričnih bolnikov je tudi doktorirala. Zdaj pripravlja o tem še knjigo z naslovom "Ko duša nima kam". Ta naslov sem tudi uporabila za pripoved dr. Vlaste Meden Klavora.

Ida V. Rebolj

***Izhajam iz Senožeč,** iz enega izmed zgodovinsko najbolj nenavadnih trških naselij, ki se v do sedaj najdenih pisnih virih prvič kot trg izrecno omenja šele v 15. stoletju. V virih je predhodno omenjena vas Senožeče, gručasta naselbina s farno cerkvijo verjetno iz 12. stoletja. Vas je bila s trškim obzidjem ločena od kaštelskega kompleksa in v enoten trg sta se združila šele v drugi polovici 18. stoletja. Na tisti čas, ki je bil za razvoj Senožeč pomemben, še vedno spominjajo razvaline gradu z mitnico, skozi katero so potekale pomembne prometno trgovske poti. Takratno pomembnost trga dokazujejo tudi zapisi o najzgodnejšem znanem sejmu na Notranjskem, Senožeče pa se »ponašajo« tudi sicer ne popolnoma preverjenimi podatki o zadnji čarovnici, ki naj bi bila zažgana v slovenskem prostoru leta 1752.*

***Grajske zgodbe,** zgodbe o Devinskih gospodih in oglejskih patriarhih, o turških pohodih in Srebrni ter pravljice so budile mojo fantazijo že v otroštvu s pripovedmi matere, kot smo imenovali našo nono, predvsem v zimskih popoldnevih ali ob večerih, ko je bilo na kmetiji manj dela. Del otroštva sem preživela tudi v Cerknici, pri maminih starših, v ogromni hiši z žago ob potoku. Tam je zgodbe pripovedoval stari oče. Včasih tudi žalostne zgodbe je znal pripovedovati na zabaven, šaljiv način.*

***Odraščala sem v družini,** skupaj s pet let mlajšim bratom Igorjem, v kateri je bilo poleg dela vrednota tudi izobraževanje. Te vrednote sem tudi sama sprejela in obe še vedno zavzemata pomembni mesti v mojem življenju. Da včasih pretiravam z njunim pomenom, mi dokazujeta moja odrasla otroka, hči Maša in sin Jan, ki na zabaven način pripovedujeta o svoji materi, ki da tako rekoč vsakega povpraša, kaj dela ali kaj študira. V družini se sicer nismo veliko pogovarjali; vzgojna metoda je bil vzgled. Z vzgledom so me učili spoštovanja do starejših*

ljudi in navezanosti na kraj. Ta navezanost je prisotna predvsem pri mojem očetu, ki se je kot predsednik krajevné skupnosti in direktor Tekstilne tovarne v Senožečah trudil za razvoj kraja in v te namene je bil trmoglavo vztrajen v iskanju in pridobivanju finančnih sredstev.

Pročelje prenovljene hiše dr. Vlaste Meden Klavora v Senožečah. Pred njo v parku spomenik prvemu slovenskemu olimpijcu, nestorju slovenskih sabljačev in pedagogu Rudolfu Cvetku.

Mogoče ni slučajno, da sem se pred leti tudi odločila za obnovo hiše, ki sem jo v soglasju z ostalimi dediči podedovala od naše none v Senožečah. Senožeče že zdavnaj niso več pomembno trško naselje, vendar pa s svojo lego in z ugodnimi prometnimi povezavami omogoča hiter dostop do morja in notranjosti. Na nekdanje sejemske čase spominjajo vsakoletne Pastirske igre, s katerimi poskušajo obuditi nekdanje običaje, sledi čarovništva pa sem, po Janovih opažanjih, morda kar sama zadržala. Navezanost na kraj opažam tudi pri svojih otrocih. Oba nameravata ostati na Tolminskem. Maša je diplomirala na Fakulteti za šport. Ob športu jo zanimajo tudi turizem, narava in kulturna dediščina, kot svetnica pa deluje v občinskem svetu v Tolminu. Jan je študent zadnjega letnika Družboslovne informatike na Fakulteti za družbene vede, že več let pa se aktivno ukvarja s turizmom in z adrenalinskimi športi na Tolminskem.

Po študiju medicine v Ljubljani sva se z možem arhitektom Fedjem Klavoro, ki se predvsem po upokojitvi ukvarja z zgodovino in arheologijo, že vseskozi pa z naravovarstvenimi problemi in s kulturno dediščino predvsem v Zgornjem Posočju, preselila v Tolmin in tu sta se rodila Maša in Jan. Mož je tudi naredil načrt za obnovo hiše v Senožečah.

Prva moja zaposlitev je bilo delo splošne zdravnice na Mostu na Soči. Spomini na kraje, iz katerih izhajata tudi pisatelja Pregelj in Kosmač, so spomini na prijazne in razumevajoče ljudi, strpne do neizkušene zdravnice. Ob njih sem se učila potrpežljivosti in poslušanja; lastnosti, ki sta pomembni tudi pri mojem sedanjem delu psihiatrije.

Več kot dvajset let sem bila zaposlena v Dispanzerju za mentalno zdravje v Novi Gorici, zadnjaga pol leta pa delam kot koncesionarka v Zasebni psihiatrični ambulanti v Novi Gorici. Področje dela so različne

oblike psihotičnih motenj in bolezni pa tudi nevrotske motnje in različna reaktivna stanja, posledica pritiskov in preobremenjenosti, ki smo jim izpostavljeni (sindrom izgorevanja, mobbing...). Vedno več prihaja tudi starejših ljudi. Ob podaljševanju starostne dobe se večja število različnih motenj, ki so povezane s starostjo, predvsem sindroma demence. Seveda pa je na Goriškem kar nekaj tistih, ki svojo srečo in denar iščejo v igranju in postajajo odvisni od igralništva.

Ob delu sem se ves čas strokovno izpopolnjevala. Tako sem leta 1998 končala študij iz skupinske analize, leto pozneje pa sem vpisala doktorski študij na Inštitutu za humanistične vede v Ljubljani - smer antropologija vsakodnevnega življenja. Pod mentorstvom umetnostnega zgodovinarja

Atrij za hišo omogoča mir in stik z naravo

vinarja prof. Jureta Mikuža in psihologa docenta Bogdana Lešnika sem pred letom doktorirala z nalogo "Likovna ustvarjalnost in psihotična motnja". Likovna ustvarjalnost pri bolnikih s psihotično motnjo me je zanimala že od začetka specializacije iz psihiatrije, ko sem se v psihiatrični bolnišnici prvič srečala z likovnimi izdelki. Ustvarjanje bolnikov (pri tem ne mislim samo likovno, temveč tudi vse drugo ustvarjalno izražanje) ne razumem samo kot pripomoček, ki nam lahko pomaga pri spremljanju poteka duševne motnje, temveč ga razumem tudi kot terapevtsko obliko, ki bi morala ob medikamentozni terapiji in psihoterapiji imeti enakovredno mesto. Seveda pa imajo nekatera dela tudi pravo umetniško vrednost.

Likovne stvaritve bolnikov in razstavljanje njihovih del vidim tudi kot pomembno obliko v procesu destigmatizacije duševne bolezni. Raziskave kažejo, da je duševna bolezen še vedno najbolj stigmatizirana bolezen. Sprejemanje duševne motnje je odvisno od kulturnega okolja in v nekaterih kulturah duševno bolezen, ki jo imenujejo shizofrenija, povezujejo z magičnimi in religioznimi silami in bolnikove blodnje in halucinacije sprejemajo kot del »nevidnega sveta«; imajo jo torej za odsev božanskosti. V svetu, pa tudi pri nas, potekajo različni projekti, s pomočjo katerih bi bolezen destigmatizirali. Med drugim so tudi razstave likovnih del in mnogi likovni ustvarjalci, ki so sicer velik del življenja prebili v različnih psihiatričnih azilih, ustvarjali dela, ki so sestavni del svetovnih muzejskih zbirk (na primer dela Adolfa Wöhlflja ali Carla Zinellija). Ti ustvarjalci so živeli večinoma v prvi polovici 20. stoletja in njihova dela so imela pomemben vpliv na nadrealiste in ekspresioniste. V njihovih delih so, tako kot na primer v otroški risbi ali risbah primitivnih ljudi, iskali navdih, ki je bil neobremenjen z zahtevami kulture. Zanimivo je, da nekatera dela ustvarjalcev z duševno motnjo na tržišču dosegajo najvišjo vrednost. Tako je bilo, na primer, delo kiparja Franza

Predprostor s fotografijami in listinami prednikov

Xaverja Messerschmidta iz 18. stoletja eno izmed najdražjih del umetnikov iz tistega časa, ki jih je odkupil pariški muzej Louvre. Seveda bi likovne umetnike, ki so imeli različne duševne motnje, našli tudi med našimi umetniki. Jure Mikuž je pisal na primer o Petkovšku, Smrekar je risal karikature v času hospitalizacije v Psihiatrični bolnišnici Polje in njegove risbe odtod so tudi pomemben dokument, ki govorijo o zgodovini psihiatrije.

Na levi kuhinjski del bivalnega prostora

Dnevni prostor

Vlastin delovni prostor

Dnevni prostor za počitek z izhodom v atrij
Fotografije: Revija Kras

Likovna terapija se izvaja v vseh psihiatričnih bolnišnicah v Sloveniji, večinoma v kombinaciji s poslušanjem glasbe. Večina terapije je usmerjene, vezane na določen čas in prostor, kar pa onemogoči spontanost, kakršno vidimo recimo v Psihiatrični bolnišnici Gugging v bližini Dunaja. Zanimivo je, da so ustvarjalci, ki že leta živijo v Hiši umetnosti kot delu psihiatrične bolnišnice, s svojimi ustvarjalnimi deli zasedli pomembno mesto v družbi; v isti družbi, ki jih je sicer zaradi duševne motnje marginalizirala.

Pomembnost vloge, ki jo imajo različna ustvarjalna izražanja v terapevtske namene, dokazuje tudi podiplomski študij na Pedagoški fakulteti Pomoč z umetnostjo, ki ga vodi prof. Breda Krofličeva. Tudi sama sem kot supervizorka vključena v to obliko študija, ki je namenjena kot podpirajoča ali pa samostojna oblika terapije v defektologiji, socialni pedagogiki, vzgojnem in terapevtskem delu v vrtcih, šolah, bolnišnicah, domovih za starostnike, rehabilitacijskih centrih in drugih ustanovah. Specializanti te šole so zaposleni tudi v psihiatričnih ustanovah.

Seveda je pisanje naloge pobudilo vrsto vprašanj, med njimi tudi vprašanje o povezavi med genialnostjo in norostjo; vprašanje, s katerim so se ukvarjali že starogrški filozofi. Ta ideja in potreba po povezavi vedno znova sili raziskovalce po potrditvi ali zanikanju te povezave. Zadnje ameriške študije, ki jih je vodila psihiatrinja Andreasenova, govorijo o možnih povezavah med ustvarjalnostjo in ciklofrenijo-manijo, depresijo ali obojim in ciklotimijo. Znano je, da so imeli mnogi znameniti ljudje, tako s področja umetnosti kot znanosti, sami ali pa njihovi najbližji sorodniki duševne

motnje (John Nash-Čudoviti um, Einsteinov sin...), zgodovinski zapisi pa govorijo o znanih politikih in voditeljih, ki so jih vodili božji glasovi ali prikazovanja (Ivana Orleanska, Aleksander Veliki...).

Seveda sem se kot terapevka spraševala, kako lahko terapija vpliva na ustvarjalnost ljudi. Poznani so pomisleki Arthurja Müllerja, da bi utegnila terapija, v njegovem primeru psihoanaliza, lahko zmanjšati njegov ustvarjalni potencial, nasprotno pa je bil Hermann Hesse prepričan, da je njemu iz krize, ki jo je doživljal pri štiridesetih letih, psihoanaliza pomagala. Sam je na pobudo terapevte začel v terapevtske namene slikati svoje sanje in prav zdaj so njegovi akvareli razstavljeni v Muzeju Leopold na Dunaju.

Pojavlja se tudi vprašanje, kako medikamentozna terapija vpliva na ustvarjalnost. Medtem ko so nekateri prepričani, da zdravila uničujejo ustvarjalnost (o tem govori tudi akademski slikar Krištof Zupet), pa drugi smatrajo, da medikamenti, ki bolniku pomagajo, da se distancira od psihotičnega doživljanja, ustvarjanje šele omogočijo.

O vsem tem pišem v svoji nalogi, ki bo, upam, v nekoliko predelani obliki izšla v knjižni obliki z naslovom "Ko duša nima kam", to je z naslovom ene izmed slik, ki jo je avtor Nino Amelijo dovolil objaviti.

MEGLA NA KRASU

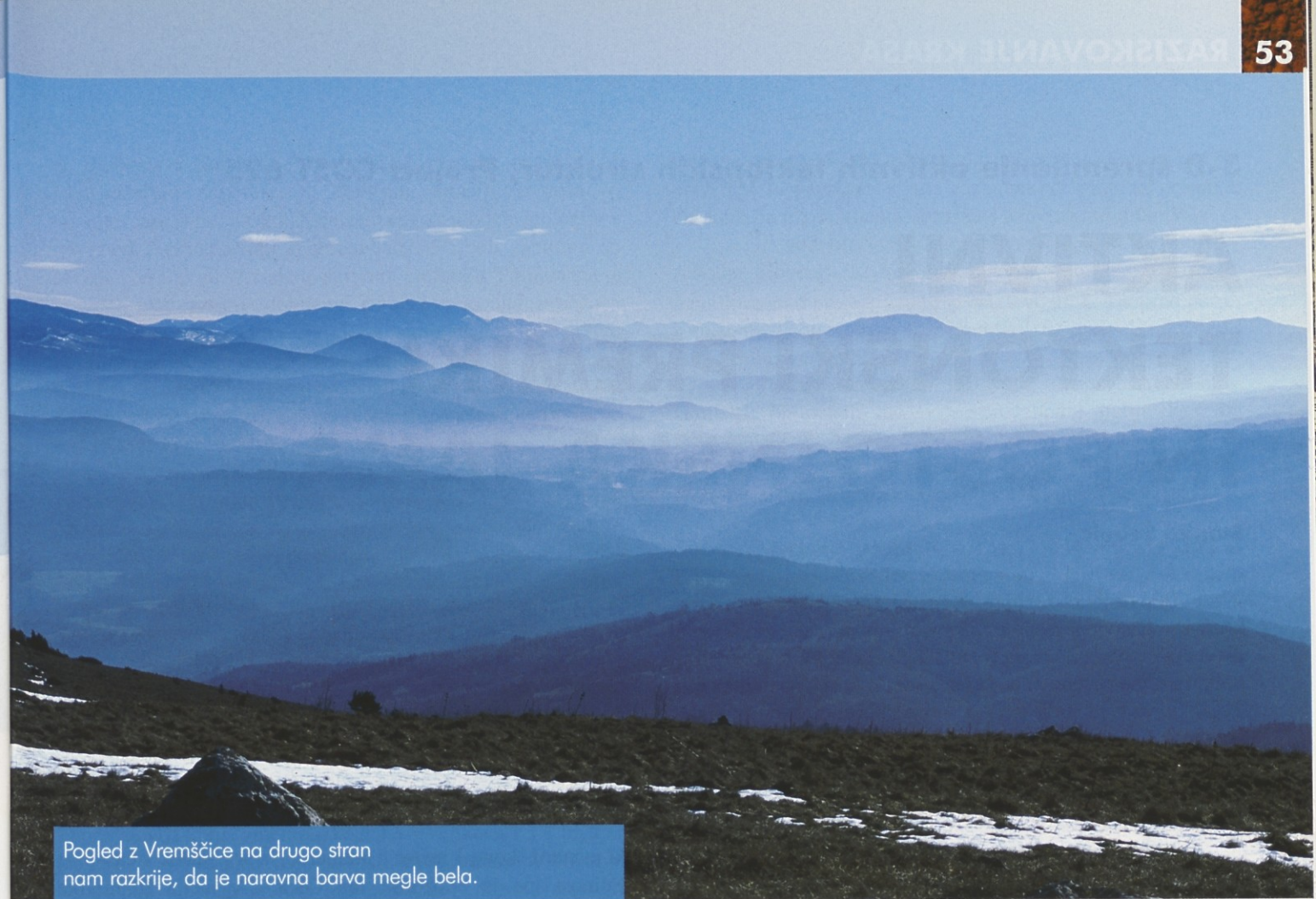
Andrej Gogala

Ljubljana je znana po svoji megli in v hladnem delu leta se v Ljubljanski kotlini res pogosto zadržuje hladen zrak z meglo, zaradi česar so se Primorci pogosto norčevali iz Ljubljančanov. Letošnjo zimo pa se je obrnilo, saj januarja Primorci skoraj niso

videli sonca. Megla na Primorskem je vedno pogostejša. Moj stari oče, ki je bil doma iz Vipavske doline, je trdil, da nekoč megle sploh niso poznali. Danes je drugače.

Če se pozimi povzpne na kakšnega izmed primorskih vrhov in se ozremo navzdol, nam postanejo jasni vzroki za vse pogostejšo meglo. Kadar se težji, hladnejši zrak zadržuje pri tleh, lahko opazimo jasno mejo med njim in višjimi zračnimi plastmi. Spodaj je vsaj zjutraj megleno, kar je normalen pojav, saj lahko hladen zrak vsebuje manj vlage kot topel in se med nočno ohladitvijo vlaga iz zraka izloči v drobne kapljice megle. Toda megla, ki jo vidimo, če pogledamo v smeri Vipavske doline in Krasa ter naprej proti Padski nižini, je črna. Pogled proti Hrvaški pa nam razkrije, da je megla lahko tudi bela in da je to njena naravna barva.

Človek vpliva na svoje okolje, kar je danes ob segreganju svetâ, ki naj bi ga povzročil človek s toplogrednimi plini, verjetno jasno že vsakomur. Toda na splošno velja, da se je vsaj v Evropi onesnaževanje zraka s prašnimi delci, odkar se ne kuri več veliko premoga in drv v kuriščih, zmanjšalo. Prašni delci v zraku so jedra, na katerih se izloča vlaga iz zraka, zato pospešujejo nastanek megle. Prašnih delcev v ljubljanskem zraku, na primer, je sedaj manj kot nekdanj, ko se je pozimi iz vsake hiše valil temen dim. Tedaj megla, tako gosta, da nisi videl ničesar pred sabo, ni bila redka. Takšne megle danes v Ljubljani ni več. Zato pa je črne megle na Primorskem vsako

Pogled z Vremščice na drugo stran nam razkrije, da je naravna barva megle bela.

Pogled z Vremščice na Kras, ki je v lepem sončnem vremenu skrit v črni megli. Bela pika sredi slike je sušilnica pršutov v Šepuljah delniške družbe KRAS. Ali še lahko rečemo, da kraški pršut ni dimljen?

leto več. Onesnaževalci zraka so verjetno čez mejo v Padski nižini, ki je eno izmed najbolj industrializiranih območij svetâ.

Pred kratkim je v reviji *Science* izšel članek, v katerem ugotavljajo, da megleno ozračje tudi učinkovito zmanjšuje količino padavin. Raziskovalci so primerjali podatke petdesetih let opazovanj v meteorološki postaji na neki kitajski sveti gori. Medtem ko se je povprečna vidljivost z vrha zmanjšala za približno 10 do 30 km, se je količina padavin zmanjšala za 17 odstotkov v primerjavi z okoliškimi območji. Prašni delci v zraku povzročijo, da se vlaga zbira v mnogo majhnih kapljic, ki so prelahke, da bi padle na tla. Ne zbirajo se v manjše število večjih kapljic, ki bi padle v obliki padavin. Vse pogostejše suše so torej lahko tudi posledica onesnaženega zraka. Toplejše podnebje zadnjih let samo po sebi namreč še ne povzroča suš. Če je topleje, voda iz oceanov močneje izpareva in praviloma mora pasti spet na tla, torej bi toplejše podnebje moralo pomeniti več padavin. Drugo vprašanje pa je, kako so padavine geografsko porazdeljene.

Dr. Andrej Gogala, doktor bioloških znanosti - Prirodoslovni muzej Slovenije, Prešernova 20, Ljubljana

3-D spremljanje aktivnih tektonskih struktur, Project COST 625

AKTIVNI TEKTONSKI PREMIIKI IN POSTOJNSKA JAMA

Stanka Šebela

V letu 2006 se je zaključil projekt COST 625. Naslov projekta je bil »3-D monitoring of active tectonic structures« (3-D spremljanje aktivnih tektonskih struktur). K projektu COST 625 je Slovenija, s podpisom memoranduma o sodelovanju, pristopila 16. marca 2000. Sprva je bil projekt del domene okolje, od avgusta 2004 pa del kulturne dediščine. Uradni začetek projekta je bil 9.2.

2000 in konec 8.2.2006. Projekt je potekal v dveh delovnih skupinah (WGAT - Delovna skupina za aktivno tektoniko; WGMI - Delovna skupina za monitoring in opremo). Glavni cilj pridružitve Slovenije k projektu je bil, da bi z izmenjavo izkušenj in metodologije z drugimi državami-udeleženkami ugotovili aktivnost ali neaktivnost določenih prelomov v zahodni Sloveniji.

Slovenski krasoslovci se že vrsto let srečujemo z vprašanjem o aktivni tektoniki na krasu. V kraških jamah padajo veliki kapniki tudi s stropa, kot je bil primer v Škocjanskih jamah (Kranjc, 1999). Vendar gre v večini znanih primerov za procese zakrasevanja oziroma za posedanje in nestabilnost jamskih tal ali stropov in ne za primere aktivne tektonike.

Znani so primeri, ko so jamski vodniki ali odgovorni pri Postojnski jami namestili steklene ploščice na razpoke kapnikov v jami, da bi ugotovili stabilnost kapnikov. V Zgornjem Tartarusu Postojnske jame naj bi se po potresu v Furlaniji leta 1976 steklene ploščice na velikem stalagmitu zdrobile, nekateri pa trdijo, da so bile zlomljene namenoma. Velika večina steklenih ploščic, pritrjenih na razpoki podrtega stalagmita v Postojnski jami (slika 1), je tudi zlomljenih. Pri natančnem ogledu pa smo ugotovili, da je ena steklena ploščica velikosti 10x5 cm ukrivljena.

To nas je napeljalo na misel, da vse steklene ploščice na kapnikih v Postojnski jami le niso zlomljene namenoma, kot poročajo jamski vodniki, ampak da se verjetno zaradi nestabilnosti tal stalagmit poseda in tako počasi deformira oziroma krivi stekleno ploščico, dokler se ta ne zlomi.

Idejo o nestabilnosti jamskih tal je v naših jamah dokaj lahko dokazati, večji problem pa predstavlja trditev o nastanku deformacij zaradi potresov (Šebela, 2003). Jamski vodniki in jamarji poročajo, da so večkrat med potresom v jami slišali prihajajoč hrup, tresenje tal pa zelo redko oziroma večinoma ne. Na širšem območju Postojnske jame štejemo za najmočnejši potres ($M_m=5.2$) tako imenovani cerkniški potres (januar 1926) z epicentrom v Javornikih. V časopisu Edinost (Trst, 8. januar 1926) zasledimo, da so v Postojni čutili nad 50 potresnih sunkov. V Postojnski jami naj bi se zrušil stalagmit,

ki je meril skoraj 1 meter v premeru. Na ta podatek v časopisu Edinost me je opozorila Ina CeciĆ (Agencija Republike Slovenije za okolje, Urad za seizmologijo in geologijo), za kar se ji najlepše zahvaljujem. To je pravzaprav tudi eden redkih zapisov o podrtem kapniku v slovenski jami zaradi potresa).

V okviru projekta COST 625 smo v Postojnski jami namestili dva ekstenziometra TM 71. To je mehansko optični inštrument, ki meri premike v treh oseh (x, y in z) z natančnostjo 0,01 mm in ga je razvila skupina na Inštitutu za strukture kamnin in mehaniko Češke akademije znanosti pod vodstvom

Podrti kapnik v Postojnski jami - Fotografija: J. Mulec

dr. Blahoslava Košťáka. Procesi, ki jih zaznava naprava TM 71, odražajo napetosti v Zemljini skorji. Za njihovo razumevanje je treba poznati deformacijske modele reologije v povezavi s strukturnimi spremembami. Najbolj zanimivi so seveda premiki ob seizmično aktivnih prelomih. Pomembna je pravilna interpretacija dobljenih rezultatov, ki nam omogoča razločevanje med tektonskimi deformacijami Zemljine skorje in drugimi površinskimi deformacijami, predvsem gravitacijskimi. Koristna je sočasna uporaba drugih metod, kot so GPS-meritve, ker to zmanjšuje možnost napačne interpretacije rezultatov.

Merilnik premikov TM 71 se uspešno uporablja po vsem svetu (Grčija, Poljska, Italija, Nemčija, Bolgarija, Slovaška, Češka, Peru, Azija). Zaradi dokaj stalne temperature je ugodno, če ga namestimo pod zemljo, v kraške jame ali predore. Do sedaj so v kraških jamah nameščeni na Češkem, Poljskem in v Sloveniji, v predorih pa v Nemčiji (Stemberk et al., 2003).

V Sloveniji smo TM 71 prvič namestili 26. februarja 2004 v Postojnski jami (Postojna 2, Lepe jame) in 26. maja 2004 na Veliki gori (Postojna 1). Na Veliki gori je TM 71 (Postojna 1) postavljen med prelomno ploskvijo strmega dinarskega preloma in zasiganim podornim blokom apnenca velikosti 0,5 x 1 m (slika 2). Drugo opazovano mesto (Postojna 2) predstavlja krajši umetno izkopan rov velikosti 1 x 1 m, kjer je TM 71 postavljen med dve dinarski prelomni ploskvi. Opazovani dinarski prelom leži približno 1 km severno od predjamskega preloma. Odčitke premikov opravljamo enkrat na mesec, po večjih potresih pa opravimo še dodatne meritve. V jami je stalna letna temperatura na Veliki gori med 9,5 in 11°C in v Lepih Jamah pa med 9 in 10°C.

Rezultati meritev s TM 71 na Veliki gori v Postojnski jami (Postojna 1) kažejo na manjše premike vzdolž vseh treh osi. Vzdolž osi y pa zaznamo desni horizontalni premik povprečno za 0,02 mm na leto. Ta premik je bil v prvem letu

meritev celo 0,05 mm na leto, pozneje pa se je zmanjšal. Na obeh TM 71 napravah v jami zaznamo horizontalne premike, kar kaže na to, da imamo opravka s tektonskimi premiki.

V obdobju pred zadnjim močnejšim potresom v zahodni Sloveniji 12.7.2004 ($M_w=5.2$) smo na obeh inštrumentih zaznali premik vzdolž y osi, levi zmik. Tik pred potresom ali med potresom pa se je premik (0,03 mm) obrnil v desni zmik (Šebela et al., 2005).

Podobne meritve, vendar z drugačnimi ekstenziometri, opravljajo tudi v severovzhodni Italiji, kjer sta Mocchiutti & D'Andrea (2002) v obdobju med letom 1999 in letom 2002 na prelomu v kraški jami določila premik 0,12 mm. Rezultat je primerljiv z meritvami v Postojnski jami.

Merjenja premikov s TM 71 v Postojnski jami se bodo nadaljevala več let. Želimo si pridobiti več dokazov o odvisnosti registriranih premikov in o tektonski aktivnosti. Upoštevati pa moramo tudi druge možnosti, kot so vpliv pretakanja vode v krasu, nestabilnost jamskih tal ter odnos med radonom in aktivno tektoniko.

Viri

- Kranjc, A., 1999: O odpadanju sige (primer odpadlega stalaktita v Škocjanskih jamah).- *Acta Carsologica SAZU* 28/1, 201-214, Ljubljana.
Mocchiutti, A. & D'Andrea, A., 2002: Morphologic evidence of recent and modern tectonic movements in some caves of the Friuli Prealps (NE Italy).- *Mem. Soc. Geol. It.*, 57, 487-491.
Stemberk, J., Košťák, B. & Vilimek, V., 2003: 3D monitoring of active tectonic structures.- *Journal of Geodynamics* 36, 1-2, 103-112.
Šebela, S., 2003: Potresi v kraških jamah.- *Raziskave s področja geodezije in geofizike, zbornik predavanj, 9. strokovno srečanje Slovenskega združenja za geodezijo in geofiziko*, 15. januar 2004, 5-14, Ljubljana.
Šebela, S., Gosar, A., Košťák, B. & Stemberk, J., 2005: Active tectonic structures in the W part of Slovenia-Setting of micro-deformation monitoring net.- *Acta Geodyn. Geomater.*, Vol. 2, No. 1(137), 45-57, Prague.

lzt. prof. dr. Stanka Šebela - Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna

Slika 2: Tenziometer TM 71 v Lepih jamah v Postojnski jami
Fotografija: S. Šebela

Udeleženci projekta COST 625 v Bolgariji leta 2003
Fotografija: S. Šebela

KAKOVOST REKE SKOZI ČAS

Janja Kogovšek

V obdobju zgodnjih raziskave kakovosti Reke je G. Timeus (1923) poročal o njenih meritvah na začetku prejšnjega stoletja, ko je bila kvaliteta Reke še primerljiva s kvaliteto Bistrice. Vendar se je zaradi industrializacije in poselitve v zaledju Reke njena kakovost vse bolj slabšala. Tako so leta 1966 prenehali črpati Reko za oskrbo Divače s pitno vodo, kar je bilo prvo resnejše opozorilo, da je z Reko nekaj narobe. V letih 1969-1979 so zato sledila sistematična opazovanja njene kvalitete (Mejač in drugi, 1983). Rezultati teh raziskav so pokazali, da je Reka postala pravzaprav kanal odpadne vode, v kateri potekajo anaerobni procesi razgradnje, kar je v Škocjanskih jamah povzročalo smrad. Stanje se je občasno izboljšalo le po izdatnih padavinah, ko je voda sprala strugo, onesnaženje pa odnesla globlje v podzemlje. Voda Reke se ponovno pojavi na izviri Timava v Italiji (Civita in dr., 1995), vendar predstavlja le del njegove vode, saj precej vode ti izviri dobivajo s širšega kraškega zaledja.

V letu 1982 so z različnimi ukrepi zmanjšali onesnaženje, ki je pritekalo iz Tovarne organskih kislin in iz Lesonita v Ilirski Bistrici, vendar je bilo onesnaževanje Reke še vedno preveliko, da bi v njej potekali naravni samo-očiščevalni procesi. Meritve in analize Reke na vstopu v Škocjansko jame, ki smo jih opravili v okviru Inštituta za razisko-

vanje krasa ZRC SAZU, so pokazale biokemijsko potrebo po kisiku (BPK_5) med 2,9 in 8,5 mg O_2/l in vsebnost raztopljenega kisika med 10 in 12,1 mg/ O_2/l , kar je pomenilo 78 do 103 % nasičenost s kisikom. Občasne meritve nitratov so pokazale do 7 mg NO_3^-/l in kloridov do 9 mg Cl^-/l . Meritve Reke pri Ribnici pa so pokazale veliko slabšo kvaliteto: specifično električno prevodnost (SEP) med 254 in 672 $\mu S/cm$, vsebnost kloridov med 3 in 30 mg Cl^-/l , nitratov med 0,3 in 2,7 mg NO_3^-/l in o-fosfatov do 0,35 mg PO_4^{3-}/l . Vsebnost raztopljenega kisika je bila med 0 in 10,1 mg O_2/l , BPK_5 pa med 8,5 in 48 mg O_2/l in več. Največje onesnaženje smo zabeležili ob nizkem vodostaju (Kogovšek, 1994, Kogovšek & Kranjc 1999). BPK je merilo biološko razgradljivega onesnaženja in podaja količino kisika, ki je potrebna za to razgradnjo, KPK pa je merilo težje razgradljivega onesnaženja, ki ga razgradi močan oksidant.

Raziskave po zaprtju Tovarne organskih kislin v Ilirski Bistrici

Po zaprtju Tovarne organskih kislin v letu 1990 je hitro prišlo do izboljšanja kakovosti Reke. V letih 1992 in 1993 smo z občasnimi meritvami Reke v Škocjanskih jamah

Slika 1: Postavitev sond za meritve temperature, specifične električne prevodnosti, vsebnosti raztopljenega kisika in pH ter avtomatskega zajemalnika pri vodarni Kraškega vodovoda pri Dolenjih Vremah.

Slika 1: Reka ponika v Škocjanske jame in odteka v smeri izvirov Timave.

Vsebnost o-fosfatov je bila pred začetkom poplavnega vala 0,01 mg $\text{PO}_4^{3-}/\text{l}$. Skupno z naraščanjem pretoka je ugotavljali KPK med 3,3 in 12 mg O_2/l , BPK₅ med 1,3 in 2,3 mg O_2/l in razmerje KPK/BPK₅ med 2,7 in 6. Vsebnost kloridov in nitratov je bila pod 5 mg/l, o-fosfatov pa pod 0,1 mg $\text{PO}_4^{3-}/\text{l}$ ob skoraj 100 % nasičenosti s kisikom.

Vendar Reko po zaprtju Tovarne organskih kislin, ko se je močno zmanjšala količina biološko razgradljivega onesnaženja (BPK₅), še vedno onesnažujejo številni manjši onesnaževalci. Maja 1999 je Inštitut za raziskovanje krasi podrobno spremljal dogajanje v poplavnem valu Reke pri vodarni Draga pri Dolenjih Vremah, ko je pretok z izhodne vrednosti 3,7 m³/s porasel do maksimalne vrednosti 19,3 m³/s (Kogovšek, 2001). Ponovno podrobno spremljanje poplavnega vala Reke je bilo opravljeno marca 2000. Takrat je šlo za znatno večji poplavni val, saj je pretok z izhodne vrednosti 13,2 m³/s enakomerno naraščal in v vrhu vala dosegel pretok kar 112 m³/s (Kogovšek 2002). Poleg meritev temperature, specifične električne prevodnosti, pH in raztopljenega kisika, ki smo jih merili »in situ« zvezno z ustreznimi sondami in shranjevalniki podatkov, smo zajemali tudi vzorce za kemijske analize.

Z opazovanjem sestave vode Reke v poplavnih valovih po izdatnejših padavinah smo želeli ugotoviti kakovostno stanje in prenos kontaminantov, ko pretok z izhodnega nizkega

ustaljenega pretoka narašča do maksimalne vrednosti v vrhu poplavnega vala ter pozneje ob upadanju pretoka. Vodne vzorce smo zajemali z avtomatskim zajemalnikom, ki smo ga v opazovanjih obeh poplavnih valov postavili pri vodarni Kraškega vodovoda pri Dolenjih Vremah, nekoliko pred hidrološko postajo pri Cerkevnikovem mlin. Ob tej priložnosti se lepo zahvaljujemo Kraškemu vodovodu za dobro sodelovanje in pomoč. Glej slike 2 in 3!)

Opazovanje obeh poplavnih valov Reke je potekalo v okviru UNESCO-vega IHP programa, ko smo tudi preverili v okviru tega programa nabavljena avtomatska zajemalnika vzorcev ISCO. Opazovanje poplavnih valov je vključevalo tudi meritve hitrosti z različnimi instrumenti, ki so jih opravljali sodelavci Katedre za splošno hidrotehniko Fakultete za gradbeništvo in geodezijo pod vodstvom prof. M. Brillyja (Brilly in dr., 2000).

Poplavni val Reke maja 1999

Pretok Reke je 20. maja 1999 z izhodne vrednosti 3,7 m³/s najprej porasel na 7 m³/s. Maksimalno vrednost 19,3 m³/s je dosegel po dveh dneh. Sledilo je zložno upadanje pretoka, ki je četrti dan zjutraj dosegel vrednost 8,2 m³/s.

Vsebnost kloridov je z izhodne vrednosti 3,3 mg Cl^-/l v času prvega povečanja pretoka, ko pri drugih merjenih parametrih še nismo zabeležili sprememb, porasla na 4,8 mg Cl^-/l , nato nekoliko zanihala in v osrednjem delu poplavnega vala dosegala 4,3 mg Cl^-/l , nato pa upadla in ob koncu opazovanj, 1. junija, dosegla izhodno vrednost.

Potek nitratov in sulfatov je bil podoben. V času prvega porasta pretoka na 6,6 m³/s so njune vrednosti nekoliko upadale. Sledilo je naraščanje hkrati z naraščanjem pretoka. Maksimalne vrednosti so dosegli hkrati z najvišjim pretokom, nato pa postopno upadali do izhodnih koncentracij pred začetkom poplavnega vala.

Nitrati so z izhodne vrednosti 3,9 mg NO_3^-/l porasli do maksimalne vrednosti 6,9 mg NO_3^-/l . Vsebnost sulfatov, ki je v prvih zajetih vzorcih nihala med 10 in 14 mg $\text{SO}_4^{2-}/\text{l}$, je dosegla največjo vrednost 19 mg $\text{SO}_4^{2-}/\text{l}$, ob koncu poplavnega vala pa 12,6 mg/l. Opazen je sorazmeren potek nitratov in sulfatov s pretokom, kar kaže na večje spiranje onesnaženja ob večjih pretokih, ko se intenzivneje spira širše zaledje Reke.

Spremljanje o-fosfatov je pokazalo izhodno vrednost 0,06 mg $\text{PO}_4^{3-}/\text{l}$, ki je ob izrazitejšem višanju nivoja v začetnem delu poplavnega vala, ko je vsebnost kloridov naraščala, upadla do vrednosti 0,02 mg $\text{PO}_4^{3-}/\text{l}$. V osrednjem delu poplavnega vala pa je vsebnost vztrajala na 0,05 mg $\text{PO}_4^{3-}/\text{l}$ in šele 24. maja upadla na vrednost 0,02 mg $\text{PO}_4^{3-}/\text{l}$. Sklepamo, da je prišlo do intenzivnejšega spiranja o-fosfatov v osrednjem delu poplavnega vala, kar je pomenilo izboljšanje stanja ob koncu vala.

Določitve KPK so pokazale v začetnem delu poplavnega vala, ko se je do večernih ur pretok le počasi večal, skokovita nihanja od 5 do 46 mg O_2/l , ki jih razlagamo kot spiranje akumuliranega trdnega organskega onesnaženja iz struge

Reke po prvih manjših padavinah. V osrednjem in upadajočem delu vala so vrednosti KPK dosegale vrednosti od 4,6 do 10 mg O_2/l , le vzorec 22. maja ob 14.00 izstopa z 42 mg O_2/l . Po začetnem spiranju strug Reke in pritokov se je kakovost Reke ob naraščanju pretoka glede na KPK izboljšala. Ob koncu vzorčevanj 1. junija je bilo stanje Reke glede na KPK boljše, kot pa je bilo na začetku pred poplavnim valom.

Glede na dobljene rezultate sklepamo, da je KPK Reke vezana na trdne delce in lahko zelo niha v krajših časovnih intervalih.

Količinski prenos kontaminantov v poplavnem valu

Meritve parametrov, kot so nitrati, sulfati, o-fosfati in kloridi, nam na eni strani do določene mere odražajo naravne značilnosti območja, s katerega se stekajo padavine v Reko, lahko pa odražajo tudi vpliv onesnaženja zaradi človekovih aktivnosti v njenem celotnem zaledju.

Prvo začetno manjše povečanje pretoka je pomenilo prvo spiranje onesnaženja iz struge. Šele izrazito naraščanje pretoka v osrednjem delu poplavnega vala s 13 na 20 m^3/s je pogojevalo učinkovito spiranje celotne mreže dotokov, kar se je kljub močnemu povečanju pretoka odrazilo v povečanih koncentracijah predvsem nitratov in sulfatov. V tem času je

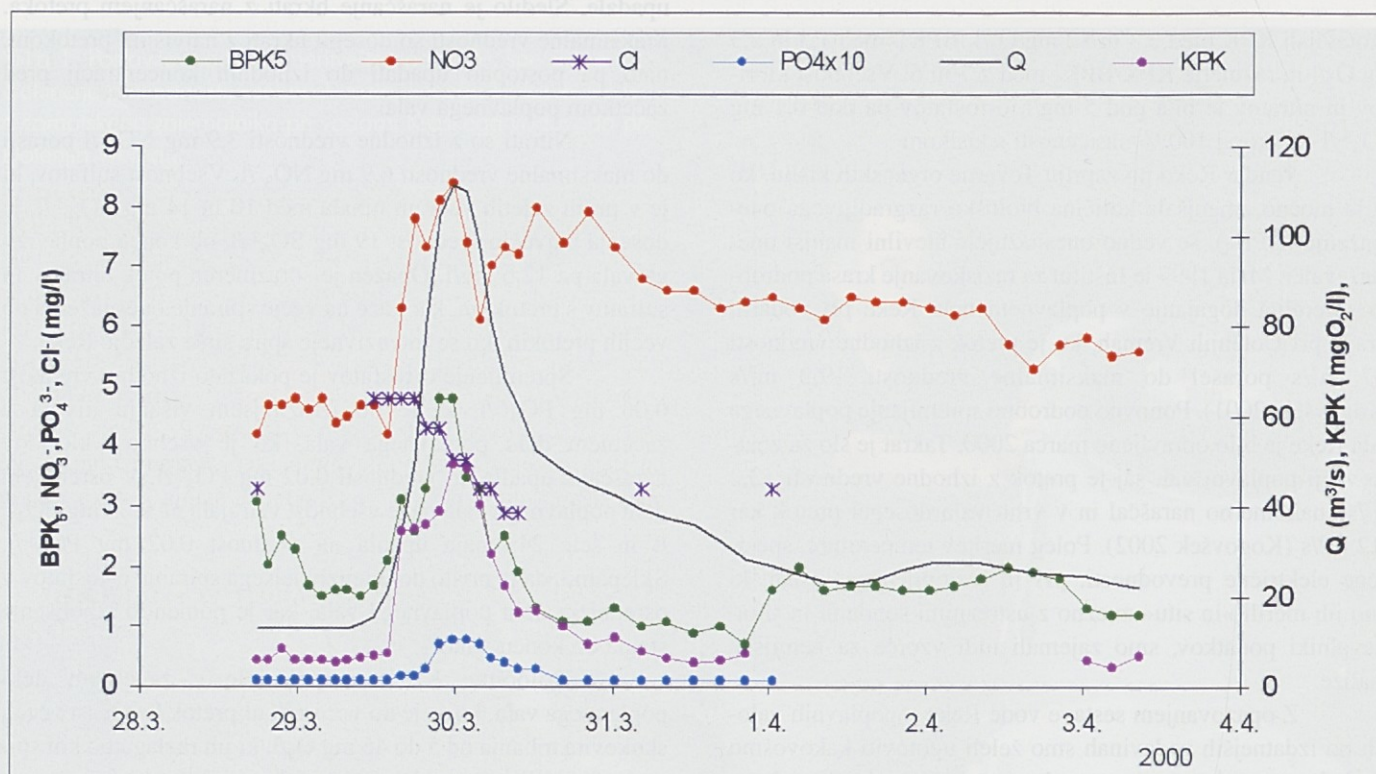
prišlo do največjega prenosa posameznih komponent. Tako je v osrednjem delu poplavnega vala maja 1999 v 3 dneh in 6 urah poplavni val spral in odnesel v kras dodatnih 37 t sulfatov, 15 t nitratov, 10 t kloridov in 40 kg o-fosfatov.

Poplavni val Reke marca 2000

Poplavni val marca 2000 je bil izrazito večji in se je začel ob višjem izhodnem pretoku kot maja 1999. Pretok Reke pri Cerkvenikovem mlinu je do jutra 29. marca le malo nihal okrog vrednosti 13,2 m^3/s , ko je začel najprej počasi, nato pa hitreje naraščati in dosegel v petnajstih urah največji pretok 112 m^3/s . Pretok je nato sorazmerno enakomerno in brez opaznejših nihanj upadal.

Vsebnost nitratov je pred poplavnim valom v času minimalnega naraščanja pretoka nihala med 4,2 in 4,8 mg NO_3^-/l . Sočasno z naraščanjem pretoka je naraščala tudi vsebnost nitratov, ki je dosegla največjo vrednost 8,4 mg NO_3^-/l ob maksimalnem pretoku. Prenos nitratov je trajal dosti dlje kot prenos drugih snovi, kar sem ugotavljala že v poplavnem valu maja 1999. Ko je pretok že izrazito upadal, je vsebnost nitratov še vedno nihala do vrednosti 8 mg NO_3^-/l . Šele po več kot tridesetih urah pa je upadla pod 7 mg NO_3^-/l . Nato je več kot 2 dni vztrajala na koncentraciji okoli 6,4 mg NO_3^-/l . Šele po petih dneh intenzivnega spiranja v poplavnem valu, ko je pre-

Slika 4: Dinamika spiranja kontaminantov (nitratov - NO_3 , kloridov - Cl , fosfatov PO_4 ter KPK in BPK) v poplavnem valu Reke marca 2000.

Slika 3: Vodarna Kraškega vodovoda - pobiranje zajetih vzorcev in prenos shranjenih podatkov.

tok upadel na $23 \text{ m}^3/\text{s}$, je dosegla vrednost $5,6 \text{ mg NO}_3^-/\text{l}$, vendar pa še vedno ne izhodne vrednosti.

Vsebnost o-fosfatov je bila pred začetkom poplavnega vala $0,01 \text{ mg PO}_4^{3-}/\text{l}$. Sočasno z naraščanjem pretoka je naraščala tudi vsebnost fosfatov, ki je v osrednjem delu poplavnega vala nekako 12 ur dosegala vrednosti nad $0,05 \text{ mg PO}_4^{3-}/\text{l}$. Maksimalna izmerjena vrednost je bila $0,08 \text{ mg PO}_4^{3-}/\text{l}$. Prehod o-fosfatov oziroma njihove povišane koncentracije smo tako beležili 24 ur v času osrednjega dela poplavnega vala.

Vsebnost kloridov je s $3,3 \text{ mg Cl}^-/\text{l}$ že ob prvem naraščanju pretoka porasla na $4,8 \text{ mg Cl}^-/\text{l}$, ko pa je pretok dosegel $50 \text{ m}^3/\text{s}$, je začela postopno upadati in že v dvanajstih urah dosegla izhodno vrednost.

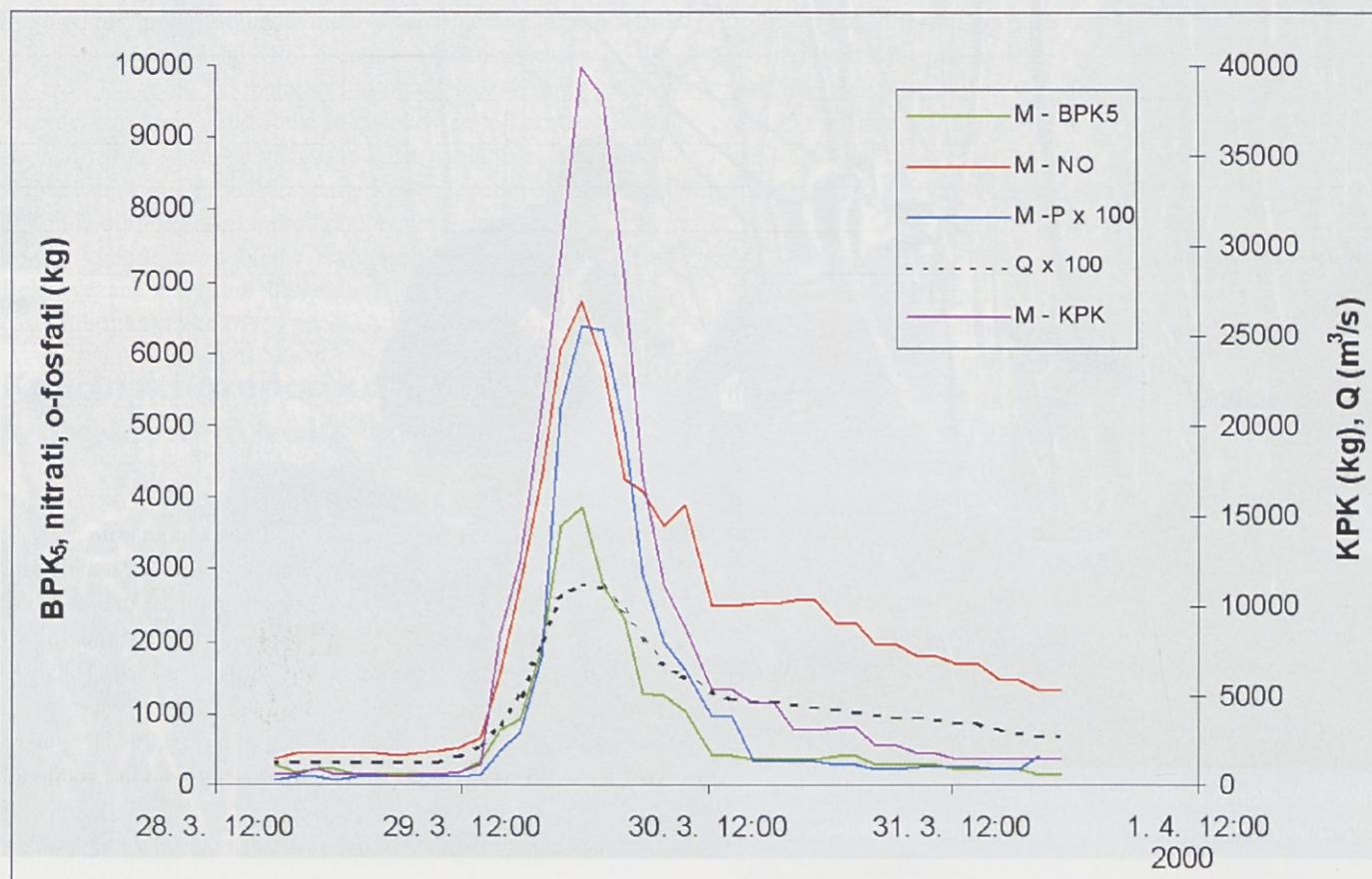
Določitve BPK_5 so pred začetkom naraščanja pretoka pokazale vrednosti pod $2 \text{ mg O}_2/\text{l}$. Hkrati z naraščanjem pretoka je naraščala tudi BPK_5 in dosegla največjo vrednost $4,8 \text{ mg O}_2/\text{l}$ hkrati z največjimi vrednostmi KPK, nitratov in o-fosfatov, ko je pretok dosegel vrh vala. Sledilo je postopno upadanje vrednosti, ko je BPK_5 v dvanajstih urah dosegla $1,3 \text{ mg O}_2/\text{l}$, nato pa je več kot 30 ur nihala okoli $1 \text{ mg O}_2/\text{l}$. Dva naslednja dneva, ko je pretok upadel pod $28 \text{ m}^3/\text{s}$, je nekoliko porasla in vztrajala na vrednostih nekoliko pod $2 \text{ mg O}_2/\text{l}$, nato pa upadla na $1,2 \text{ mg O}_2/\text{l}$. Ugotavljamo, da je prišlo po intenzivnem spiranju strug Reke in pritokov v tem velikem poplavnem valu do manjšega izboljšanja stanja Reke glede organskega onesnaženja, merljivega z BPK_5 , v primerjavi s stanjem pred poplavnim valom.

Podobno sliko prenosa organskega onesnaženja nam je pokazalo tudi spremljanje KPK. Izhodne vrednosti KPK so bile pod $6 \text{ mg O}_2/\text{l}$. Po prvem hitrem naraščanju pretoka je KPK skokovito porasla na $35 \text{ mg O}_2/\text{l}$. Kasneje je zložneje naraščala in najvišjo vrednost ($50 \text{ mg O}_2/\text{l}$) dosegla v vrhu poplavnega vala. Sledilo je enakomerno upadanje KPK sočasno s pretokom. Po dveh dneh je Reka ob pretoku $36 \text{ m}^3/\text{s}$ dosegla izhodno vrednost. Ob koncu opazovanj, 6. dan poplavnega vala, je še vedno dosegala to vrednost.

Razmerje KPK/BPK_5 pokaže, kolikšen je delež težko razgradljivega organskega onesnaženja v primerjavi z biološko razgradljivim onesnaženjem. Pred začetkom poplavnega vala so vrednosti KPK/BPK_5 nihale okoli $3,5 \text{ mg O}_2/\text{l}$. Ob izrazitem naraščanju pretoka Reke se je razmerje hitro večalo in je pri pretoku $50 \text{ m}^3/\text{s}$ doseglo vrednost 13,8. Ob upadanju pretoka je le počasi upadalo in po dveh dneh doseglo vrednosti okoli 6,0, po nadaljnjih dveh dneh pa so vrednosti KPK/BPK_5 dosegle izhodne vrednosti pred poplavnim valom. Spiranje organskega onesnaženja do vzpostavitve izhodnega stanja je tako trajalo pet dni.

Količinski prenos kontaminantov v poplavnem valu

V osrednjem delu poplavnega vala je prišlo v času štiriindvajsetih ur do glavnega prenosa organskega onesnaženja, ki smo ga merili s KPK in BPK_5 , ter do prenosa

Slika 5: Glavni količinski prenos kontaminantov v poplavnem valu marca 2000 in sicer biološko razgradljivega onesnaženja M-BPK₅, M-KPK ter fosfatov M-P je trajal 26 ur, spiranje nitratov M-NO pa je trajalo znatno dlje.

o-fosfatov in nitratov. Izračun količine posameznih snovi sem naredila iz znanih pretokov in merjenih koncentracij za dani časovni interval. Podobno, kot smo že ugotavljali za prenos snovi v poplavnem valu maja 1999, je trajal prenos nitratov tudi tokrat znatno daljši čas kot prenos drugih snovi. Po petem dnevu poplavnega vala smo še vedno ugotavljali povišane vrednosti nitratov, medtem ko so vsebnosti o-fosfatov, KPK in BPK₅ že dosegle izhodne ali celo nižje vrednosti.

Reka je pred začetkom poplavnega vala ob pretoku 13,2 m³/s odnašala v eni uri v podzemlje okoli 220 kg nitratov (NO₃⁻), 0,5 kg o-fosfatov (PO₄³⁻), biokemijsko razgradljivega organskega onesnaženja (BPK₅) ekvivalentno 70 kg O₂, težje razgradljivega organskega onesnaženja (KPK) pa ekvivalentno 280 kg O₂. V vrhu poplavnega vala pa so bile te vrednosti opazno višje: nitratov je prenašala 17-krat več, o-fosfatov 64-krat več, biokemijsko (BPK₅) razgradljivega organskega onesnaženja 27-krat več in težje razgradljivega organskega (KPK) onesnaženja 70-krat več. Predvsem izstopa povečan prenos težje razgradljivega organskega onesnaženja, ki se pri svojem nadaljnjem podzemnem toku le počasi razgrajuje do mineralnih komponent in se tako lahko prenaša na večje razdalje. Dinamiko prenosa posameznih komponent v poplavnem valu prikazuje slika 5.

Primerjava obeh poplavnih valov

V poplavnem valu Reke se odrazita z različno dinamiko tako prispevek kraške vode kot padavinska voda z nekraškega dela zaledja, na poslabšanje njene kakovosti pa vpliva predvsem intenzivno spiranje onesnaženja iz zaledja ob sicer stalnih neposrednih dotokih odpadnih vodâ naselij z industrijo.

V času začetnega naraščanja pretoka ni prišlo do sprememb vsebnosti karbonatov, kalcija in magnezija. Zato sklepam, da je začetno naraščanje pretoka verjetno pogojevalo predvsem pomembnejše dotekanje vode iz kraških izvirov Bistrice in Podstenjska, ko so hitro infiltrirane padavine izpodrivale staro vodo iz prepustnejših delov zaledja izvirov. V nadaljnjem naraščanju pretoka je prišlo do upadanja vsebnosti karbonatov in kalcija do minimalne vrednosti v času maksimalnega pretoka. Sočasno z naraščanjem pretoka sta izrazito naraščali tudi koncentraciji nitratov in sulfatov. Zabeležili smo tudi porast o-fosfatov. Vse to govori za vse večji delež manj mineralizirane padavinske vode, ki je dotekala z nekraškega dela zaledja Reke in za intenzivno spiranje topnih komponent onesnaženja iz celotnega nekraškega zaledja Reke s pritoki.

	Q	nitriti	o-fosfati	KPK	BPK ₅	KPK/BPK ₅
Val 5/99	m ³ /s	mg/l	mg/l	mg/l	mg/l	
Izhodne vrednosti	3,7	3,9	0,06	5	1,5	
Maksimalne vrednosti	19,3	6,9	0,05	46	3,2	
Val 3/00						
Izhodne vrednosti	13,2	4,5	0,01	6	1,7	3,5
Maksimalne vrednosti	112	8,4	0,08	50	4,8	13,8

Tabela 1: Minimalne oziroma izhodne in maksimalne koncentracije parametrov v poplavnih valovih maja 1999 in marca 2000.

Izdatne in intenzivne padavine konec marca 2000 so povzročile, da je maksimalni pretok v poplavnem valu dosegel 9-kratno izhodno vrednost, kar je povzročilo intenzivnejše spiranje celotnega zaledja Reke in oblikovanje izrazitejšega poplavnega vala kot maja 1999, ko se je pretok povečal le 5-krat. Glede na manjši poplavni val maja 1999, ko je v dobrih treh dneh na opazovani točki Reke steklo $3,3 \cdot 10^6$ m³ vode, je v poplavnem valu marca 2000 v dveh dneh in pol steklo kar 4 krat več vode ($12 \cdot 10^6$ m³). Zato smo pričakovali, da bo v poplavnem valu marca 2000 prišlo do upada koncentracij kontaminantov.

Vendar pa smo v primerjavi s poplavnim valom maja 1999 zabeležili marca 2000 višje maksimalne vrednosti pri posameznih parametrih, kar odraža popolnejše spiranje zaledja. Nitriti so dosegli marca 2000 koncentracijo 8,3 mg NO₃⁻/l, maja 1999 le 6,9 mg NO₃⁻/l; marca 2000 so o-fosfati dosegli 0,08 mg PO₄³⁻/l, maja 1999 pa 0,05 mg PO₄³⁻/l, vendar pa je bila izhodna vrednost o-fosfatov maja 1999 kar 0,06 mg PO₄³⁻/l. Vrednosti KPK so marca 2000 porasle do 50 mg O₂/l, nekoliko nižje vrednosti, do 46 mg O₂/l, smo določili tudi maja 1999. Glej tabelo 1!

Reka je pred začetkom poplavnega vala maja 1999 v podzemlje vsako uro odnašala 50 kg nitratov in 0,8 kg o-fosfatov, marca 2000 pa 220 kg nitratov in 0,5 kg o-fosfatov. V vrhu poplavnega vala so bile te vrednosti znatno višje: maja 1999 smo določili 8-krat večje vrednosti nitratov in 7-krat večje vrednosti o-fosfatov, marca 2000 pa 17-krat večje vrednosti nitratov in 64-krat večje vrednosti o-fosfatov. Poplavni val marca 2000 je v kraško podzemlje odnesel dodatnih 28 t nitratov, kar je 5-krat več kot maja 1999.

Ugotavljam, da je prenos snovi sorazmeren količini vode, oziroma da intenzivnejše in izdatnejše padavine popolneje spirajo onesnaženo zaledje Reke, ki je odvisno tudi od hidroloških razmer pred oblikovanjem poplavnega vala, kar vpliva na akumuliranje onesnaženja v strugi Reke v daljših obdobjih nizkih pretokov.

Sklepi

Očitno prihaja po izdatnih in intenzivnih padavinah, ko Reka dosega pretoke tudi do 110 m³/s, do intenzivnega spi-

ranja onesnaženja s širšega zaledja Reke. Morda razredčevalne učinke, ko bi prišlo do upada vsebnosti kontaminantov v poplavnem valu, lahko pričakujemo šele pri tistih najvišjih pretokih Reke, kar bi lahko pokazale le ustrezne meritve. Spiranje celotnega zaledja Reke oziroma strug vseh njenih pritokov po padavinah pomembno vpliva na kakovost Reke, ki ponika v Škocjanske jame. V času poplavnega vala, ko se onesnaženje najintenzivneje spira, spiranje poslabšuje kakovost Reke, ki pa po poplavnem valu dosega izhodno stanje ali celo nekoliko boljše stanje kot pred padavinami. Izjema so nitriti, za katere so analize pokazale, da se spirajo znatno dalj časa.

Ugotavljamo, da siceršnji red, a občasen monitoring Reke ne podaja celotnega kakovostnega stanja in da ga opisane raziskave podrobnega spremljanja poplavnih valov pomembno dopolnjujejo.

Literatura

- Brilly, M.; Kogovšek, J.; Drobne, D.; 2000: The Reek [i. e. Reka] river experimental basin.- V: Verhoest (ur.); Van Herpe, Y. (ur.); De Troch, F. (ur.). Book of abstract. Ghent: Laboratory of Hydrology and Water Management, Ghent University, 2000, str. 1.
- Civita, M.; Cucchi, F.; Eusebio, A.; Garavoglia, S.; Maranzana, F.; Vigna, B.: 1995: Hidrološki sistem Timave: pomemben dodatni vodni vir, ki mora biti uporabljen in zaščiten.- Acta carsologica, International Symposium Man on Karst, dedicated to 70th anniversary of the Academician Prof. Dr. Ivan Gams, 24, 169-186, Ljubljana.
- Kogovšek, J., 1994: Impact of human activity on Škocjanske jame.- Acta carsologica, 23, 73-80, Ljubljana.
- Kogovšek, J., 2001: Opazovanje poplavnega vala Reke maja 1999.- Acta carsologica, 30, 55-68, Ljubljana.
- Kogovšek, J., 2002: Multiparameter observations of the Reka flood pulse in march 2000.- Acta carsologica, 31/2, 61-73, Ljubljana.
- Kogovšek, J.; Kranjc, A.; 1999: Pollution by surface water: The Reka River: v Drew, D. (ed) & H. Hötzl (ed.).- Karst Hydrogeology and Human Activities, Impacts, Consequences and Implications. 148-153, Rotterdam.
- Mejač, B.; Roš, M.; Dular, M.; Rejic, M.; Ponikvar-Zorko, P.; 1983: Onesnaževanje Notranjske Reke.- Mednarodni simpozij »Zaščita Krasa ob 160-letnici turističnega raziskovanja Škocjanskih jam«, 48-51, Sežana.
- Timeus, G., 1923: Le indagini sull'origine delle acque sotterranee con i metodi fisici, chimici, biologici.- Bollettino della Soc. Adriatica di Science nat. 28, 1, 191-293, Trieste.

Prava izbira.

INTERINA[®] PLIN

- ekološko prijazen • varen
- zanesljiv • ekonomičen

☎ 080 2290

INTERINA[®] d.o.o. LJUBLJANA

INTERINA d.o.o. Ljubljana – Plin Kozina predstavlja:

UTEKOČINJENI NAFTNI PLIN – energija prihodnosti

Podjetje INTERINA, d. o. o., s sedežem v Ljubljani se ukvarja s trgovino z utekočinjenim naftnim plinom, mazivi in naftnimi derivati.

Sektor PLIN ima sedež v Kozini, kjer je skladišče naftnega plina in distribucijski center za plin. V okviru sektorja delujeta še plinarne v Trzinu in prodajalna plina v Izoli. Plinska dejavnost v Kozini ima že dolgo tradicijo. Osnovna dejavnost je distribucija UNP (propan-butana) v jeklenkah, avtocisternah, plinovodnem omrežju in prodaja na veliko (industrijski odjem). V zadnjih letih ima v razvojnih načrtih INTERINE pomembno vlogo program malih plinohramov (cistern), ki omogoča pokrivanje večine energetske potrebe v gospodinjstvih in drugih dejavnostih (industrija, kmetijstvo, obrt, turizem ...). To hkrati pomeni ustrezno alternativo pred prihodom zemeljskega plina, saj ob zamenjavi energenta ni večjih posegov in višjih stroškov za uporabnika.

INTERINA ponuja bodočim uporabnikom propan-butana v malih plinohramih:

- ugoden najem malega plinohrama,
- vgradnjo plinmera (mesečni obračun porabe plina),
- zanesljivo in dolgoročno oskrbo,
- redno vzdrževanje in opravljanje predpisanih pregledov plinohrama in opreme,
- konkurenčno tržno ceno plina,
- brezplačno tehnično svetovanje, pomoč pri pridobivanju dovoljenj in soglasij,
- montažo in priključitev plinohrama,
- odkup plinohrama (če ste lastnik plinohrama) ter prevzem vseh obveznosti, vezanih na vzdrževanje in opravljanje zakonsko predpisanih pregledov.

Utekočinjeni naftni plin ni strupen – zaradi lažjega zaznavanja je za običajno uporabo odišavljen. Ob upoštevanju vseh predpisanih varnostnih ukrepov je uporaba UNP povsem zanesljiva in varna. Sodobni zakonski predpisi določajo pogoje za postavitev plinohramov, izvedbo napeljav in pogoje distribucije, hkrati pa zavezujejo proizvajalce plinske opreme, da z visoko kakovostjo in izkoristkom plinskih trošil zagotavljajo njihovo

varno in zanesljivo obratovanje. UNP je v energetskem pogledu učinkovitejši od večine drugih energentov (kurilno olje, zemeljski plin, premog, drva). Z obnovitvijo ogrevanja v obstoječih objektih prihranimo stroške ogrevanja in varujemo okolje. Pri izogrevanju plina nastaja najmanj škodljivih produktov – poleg toplote le ogljikov dioksid in vodna para. Ob tem ne bo odveč opozorilo, da lahko izvedbo napeljave, preverjanje opreme ali sistema opravljajo le pooblaščenci ter strokovno usposobljeni izvajalci.

Zakonodaja, ki obvezuje tako distributerja kot tudi uporabnika UNP, določa izvedbo rednega notranjega pregleda plinohrama vsakih pet let, tlačnega preizkusa pa vsakih deset let, kar je tudi pogoj za njegovo uporabo. Do nedavnega je bil ta postopek tehnološki, predvsem pa varnostni in ekološki problem (praznjenje plinohrama in odpadne vode oziroma usedline).

INTERINA – SEKTOR PLIN KOZINA je to ustrezno rešila s nakupom vozila s posebno nadgradnjo oziroma opremo. Namenjeno je opravljanju pregledov in tlačnih preizkusov stabilnih tlačnih posod – manjših nadzemnih ali podzemnih plinohramov s kapaciteto do pet tisoč litrov.

INTERINA, D.O.O., LJUBLJANA, KOTNIKOVA 5, 1000 LJUBLJANA
Informacije:

SEKTOR PLIN KOZINA, Dolinska 14, 6240 KOZINA
tel.: 05 618 10 00, fax: 05 680 20 31, dežurna služba: 041 772 956
e-mail: plin.kozina@interina.si, www.interina.si

KJE SO ČASI...

... KO STA BILA ZA RAZISKOVANJE POTREBNA
LE SMEŠEN KLOBUK IN DOBER DALJNOGLED?

Časi se spreminjajo.

Toda mi še vedno verjamemo v raziskovalni nemir, ki je prve osvajalce vodil čez meje takratnega sveta. Njihov pogled v prihodnost je segel tako daleč, kolikor je bil dober njihov daljnogled. Danes prihodnost obvladujemo s strateškim načrtovanjem. Nova odkritja in investicije so bile stvar časti, danes so orodje odgovornosti.

Nekoč so s tveganjem živeli, danes ga uspešno obvladujemo z znanjem in visoko strokovnostjo na vseh ključnih področjih delovanja: v prehrani, energetiki, turizmu, naložbah in informatiki.

www.istrabenz.si

 ISTRABENZ
Moč sodelovanja

VODA = ŽIVLJENJE

Sončne barve.

Voda je naš razvojni in poslovni izziv.

Razumevanje okolja določa naše obnašanje in odločitve. **Heliosov sklad za ohranjanje čistih slovenskih voda** skupaj z Ministrstvom za okolje in prostor vstopa v deseto leto delovanja, tradicija razvoja okolju in ljudem prijaznih barv in premazov pa je še daljša.

Uspehi niso zanemarljivi: s pomočjo vseh, ki uporabljate okolju prijazne barve BORI, IDEAL, TESSAROL ali SPEKTRA, smo v tem času očistili 17 kraških jam in oživili 45 krajevnih vodnjakov po Sloveniji.

SAMO KDOOR USTVARJA TRDNE TEMELJE,
GRADI ZA PRIHODNOST.

Živimo z nepredvidljivimi silami morja in vetra, zato se dobro zavedamo pomena načrtovanja prihodnosti. Znamo ponuditi trdne temelje in tako pomagati pri ustvarjanju vaše prihodnosti.

Varčevanje

Banka Koper d.d., Pristaniška ulica 14, 6502 Koper - Slovenija

Banka Koper
Z odprtim pogledom.

ZADRUŽNA KRAŠK^D

w

KRAS

73779/2007

100702687,81

COBISS

SIK KOPER - BIB CAPODISTRIA

Podružnic

Sedež:

Opčine

Ul. Ricreatorio, 2

Tel. 040 21491 - Fax 040 211879

Podružnice:

Trst

Trg Libertà, 5

Tel. 040 2149357 - Fax 040 2149352

Trst

Ul. Molino a Vento, 154

Tel. 040 2149850 - Fax 040 2149855

Nabrežina

Trg sv. Roka, 106

Tel. 040 2149401 - Fax 040 201133

Sesljan

Sesljan, 44

Tel. 040 2149523 - Fax 040 291500

Bazovica

Ul. I. Gruden, 23/c

Tel. 040 2149551 - Fax 040 2149553

Domjo

Domjo, 38

Tel. 040 2149571 - Fax 040 2149576

Dolina

Obrtna Cona Dolina, 507/13

Tel. 040 2149804 - Fax 040 2149805

V različnosti je naša moč